

KUR'ÂN-I KERİM'DE FESAD KAVRAMI

Halil KUŞEN

**T. C.
CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

Lisans Üstü - Öğretim Ve Sınav Yönetmeliğinin
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı
İçin Öngördüğü

63473

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Ali AKPINAR
SİVAS - 1998

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslâm Bilimleri Ana bilim Dalı Tefsir Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan:.....

Üye :.....

Üye :.....

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine âit olduğunu onaylarım.

...../...../.....

(İmza)

.....
Enstitü Müdürü

ÖZET

İnsanların iyiliğe de kötülüğe de eğilimleri vardır. Bu durum onların fitratları gereğidir. Yani onların fitratında; iyilik ve kötülüklerin nüveleri vardır.

Şu halde insan ya sâlihlerden ya da müfsidlerden olacaktır. Bu durum onların kendi iradelerine bağlıdır.

Ancak, Allah, insanları başı boş ve rehbersiz bırakmamış, iyilik, fazîlet ve salâh yolunu tavsiye eden, sorumluluklarını hatırlatan elçiler göndermiştir..

Küfrü, nifakı, şirki seçen insanlar her zaman fesadçılığa gitmişlerdir.

Fesad ise kelime olarak; bozma, tahrip etme, çürüme, zulmetme anlamlarına gelmektedir.

İstilahta; Allah'a isyan, şirk, günah, mü'minlerin sırlarını ifşâ ederek inkârcılara yardım etmek anlamlarına gelmektedir.

Kur'ân'da fesad kelimesi; evrenin dengesinin, sosyal yapının, hak ve adâlet ölçülerinin ve ahlâkî yapının bozulması anlamlarında kullanılmıştır.

Kur'ân'da kullanılan fesad kavramının, semantik olarak pekçok kavramlarla ilişkisi vardır. Bu kavramlar, olumsuz sıfatlardan oluşmaktadır. Mesela; isyan, nifak, sirket, usuv, tuğyan vb. kötü sıfatlar bunlardan birkaçıdır.

Fesad kavramının zıddı salâhtır. Fesad eşyayı yok etmek veya dengeden çıkarmak, salâh ise hayat vermek demektir.

Tarih boyunca insanlık, gerek fert gerekse grup olarak pekçok müfsidlere şahit olmuştur. Pekçok mazlum, müfsidlikte aşırı olan despotların pençesinde can vermiştir. Neticede her iki grup da Allah'ın huzuruna gitmişlerdir. Ama gittikleri âlemde karşılaşacakları muameleler çok farklı olacaktır.

İnsanların müfsid sıfatını almalarında en büyük etken, işlemiş oldukları kötülüğü ileri dereceye götürmeleridir. Bu durum ise, Gayretullah'a dokunarak onların çeşitli arzî ve semavî cezalarla yok edilmelerine sebep olmuştur. Ayrıca Kur'ân, onların cezalarının, ahirette daha da büyük olacağını, çeşitli âyetlerde beyan etmiştir.

ABSTRACT

Human being has got tendencies both goodness and badness. This state is necessity their creations. Namely, there are nucleus of goodness and badness in their creations.

That one, human will be either virtuous people or mischieves. This condition; it depends on their wills.

Hardly, God hasn't left human being untied and without guide; on the contrary, He has sent his ambassadors that they remind them their responsibilities and they advise them the road of wirtue and liberation.

The men chose the denial, the discord, the politheism always have gone to the disturbance. If the disturbance means cassation, devastation, decay, tyrannize in the dictionary.

The meanings of the disturbance are the rebellion to the God, politheism, sin and by disclosing of secret of the believers to help to the unbelievers in the technical term.

The disturbance has been used the meaning of the spoil of moral and the spoil of the measurements of the justic and the spoil of the social structure and the spoil of the balance of the universe in the Koran.

There is a relation with a lot of concepts by being semantic the disturbance using in the Koran. These concepts are formed from the negative roles. For example; rebellion, discord, theft, rebelliousness, wildness etc... are only a few from those bad roles.

The concept of the disturbance's opposite is the improvement. The disturbance is annihilating the tings or losing one's balance, if the improvement means to bring to life.

The humanity has been vitness a lot of defeatists either person or grup for ages. A lot of wronged have been died by defeatists who go too far. Finally, both of them had gone to the next world. But, the treatments will be very different for them in the world which they had gone.

They biggest factor that people have the defeatist role, are going too far at the badness. These condition caused disappearing of them with natural and celestial punishments, because of disturbing to the Gayretullah. Also

Koran has declared their panishments that would be bigger in the afterlife in defferent verses.

ÖNSÖZ

Kur'ân'ın temel amacı, bütün insanlara gerçek yaratıcısını tanıtmak ve O'na yöneltmektir. Bütün insanlığı muhatap aldığı ve evrensel ilkeleri içerdiği için haklı olarak cihanşumül bir kitap olma özelliğindedir. Ancak Kur'ân'ın içerdiği bu ilkeleri insanlığın faydasına arz etmek için onu iyi bir şekilde anlamak ve yorumlamak gerekmektedir.

Kur'ân-ı Kerim daha ilk günlerde, peygamber tarafından en iyi şekilde anlaşılmış ve yorumlanmıştır. Dolayısıyla insanların mutlu bir dünya hayatı yaşamaları sağlanarak, bu asra “Saadet Asrı” denilmesi neticesi hâsıl olmuştur. Daha sonraki dönemlerde, ilk dönemlerdeki kadar olmasa da Kur'ân'ı anlamak için pek çok yorumlar yapılmış ve insanlık bundan istifâde etmiştir. Önceki dönemlerde Kur'ân yorumları, baştan sona kadar yapılmaktaydı. Günümüzde ise bu tarzın yanı sıra “konu” çalışmaları da yapılmaktadır. Konunun uzmanları, bu şekilde bir yorumlama tarzının daha faydalı olacağı kanaatini taşımaktadırlar.

Bu çalışmada ele alınan mesele, “fesadçı” olan kişilerin Kur'ân dili ile ifade edilmesini incelemekten ibarettir. Ancak, konuyla ilgili bilgi verildiğinde, böyle bir çalışmanın yerinde olduğunu ifade etmektedirler.

Bu çalışmanın amacı; “fesad” kavramını tüm yönleriyle ve Kur'ân bütünlüğü içerisinde inceleyerek fesad ve müfsidlerin niteliklerini ortaya koymaktır. Şu da bir gerçek ki; bu çalışma, iddialı bir çalışma değildir. Pek çok eksiklikleri olduğunu biliyoruz. Ancak yüksek lisans seviyesinde, fesad konusunda ilk çalışma olması açısından önem arz etmektedir. Diğer yandan, daha üst seviyelerde yapılacak çalışmalara ışık tutabilirse, çalışma, amacına ulaşmış demektir. Çünkü Kur'ân kavramlarıyla ilgili pek çok çalışma vardır. Fakat fesadla ilgili akademik seviyede ciddi bir çalışma yoktur.

Diğer menfi niteliklerde olduğu gibi fesadçılık dar kapsamlı bir kavram değildir. Çalışmamızda da görüleceği üzere “fesad” sosyal yönü ağır basan bir eylemdir. Toplumun fertleri arasında meydana gelen fitneler eyleme dönüşünce esad adını alır. Yani tabir yerinde ise; fitne yumurtalarının,

-müfsidin belirli kuluçka döneminden sonra- fesad yavruları olarak ortaya çıkmasıdır.

Bu çalışmamız bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, konunun önemi ve çalışmada izlenen yöntemle ilgili bilgiler verilmiştir. Ayrıca fesad kavramının etimolojik analizi, Kur'ân-ı Kerim'deki kullanılışı ve anlamları üzerinde durulmuştur.

Fesad kavramının analizinde; “fesad” kökü ve ondan türeyen kelimelerin lügât anlamları verilmiş, “fesad-ifsad-müfsid” kelimelerinin terim anlamları üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde; fesad kavramıyla irtibatı olan kavramlar incelenmiştir. Bu kavramlar; fesadla ilişkili olan ve zıt anlam alanını oluşturan kavramlar şeklinde iki kısımda incelenmiştir.

Fesad kavramıyla ilişkili olan kavramların sözlük ve ıstilahî anlamı verilerek fesad kavramıyla alâkaları, Kur'ân âyetleriyle irtibatlandırılarak ortaya konulmuştur. Bunun yanında, fesad kavramının zıddı olan salâh kavramının ne anlam ifade ettiği de belirtilmiştir.

İkinci bölümde; müfsid olmaya sevk eden birtakım temel etkenlerden söz edilmiştir.

Üçüncü bölümde; fesadın, sosyal hayat içersinde ne anlam ifade ettiği ve toplumda müfsid olarak yaşayan kişilerin yapmış oldukları bilimum kötülükler, Kur'ân'ın beyan ettiği şekliyle incelenmiştir. İfsad hareketinin, hangi alanlarda ne gibi tehlike ve tahriplere yol açtığına dikkat çekilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim Allah'ın, yeryüzünü daha önce bir sisteme oturttuğunu, yeryüzünün belirli bir düzen içinde işlediğini ve bu sistemin bozulmaması gerektiğini ısrarla beyan etmiştir.

Huzurlu bir toplumun oluşmasında önemli bir yer tutan toplumdaki yetim çocukların korunması, toplumun asil üyesi yapılması, âile fertlerinin ıslahı konusunda çeşitli izahlar yapılmıştır.

Son olarak ise müfsidlerin dünya ve ahirette karşılaşacakları çeşitli cezalardan söz edilerek bu konudaki, Kur'ân'ın müfsidlere âit haberleri değerlendirilmiştir.

KISALTMALAR

a.s	: Aleyhi's-selâm (Alah'ın selâmı üzerine olsun)
b.	: Bin, ibn (oğul, oğlu)
bkz.	: Bakınız
c.c.	: Celle celâluhu
çev.	: Çeviren
d.i.a.	: Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
hz.	: Hazreti
m.	: Milâdî
md.	: Maddesi
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
thk.	: Tahkik
trc.	: Tercüme
trh.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
y.y.	: Basım yeri yok

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII

GİRİŞ

KONUNUN ÖNEMİ VE FİLOLOJİK ANALİZİ

I- KONUNUN ÖNEMİ VE YÖNTEMİ.....	1
II- FESAD KAVRAMININ FİLOLOJİK ANALİZİ.....	3
A- FESADIN SÖZLÜK ANLAMI.....	3
1- FESAD.....	3
2- İFSAD.....	3
3- MÜFSİD.....	4
4- FESADIN DİĞER FORMLARI.....	4
a- TEFÂSÜD.....	4
b- İSTİFSAD.....	4
c- MEFSEDET.....	4
B- FESADIN İSTİLAH ANLAMI.....	5
C- KUR'ÂN-I KERİM'DE FESAD.....	8
1- FESAD.....	8
2- İFSAD.....	9
3- MÜFSİD.....	10

BİRİNCİ BÖLÜM

FESADLA İLİŞKİLİ KAVRAMLAR

1- FESADLA ANLAM YAKINLIĞI OLANLAR	11
a- SİRKAT.....	11
b- FUCUR.....	12
c- NİFAK.....	13
d- BAHS.....	20
e- İSRAF.....	24
f- FİTNE.....	27
g- ZULÜM.....	30

h-	ISYAN.....	33
l-	TUĞYAN.....	35
j-	USUV.....	37
k-	İSTİKBAR.....	38
l-	ULUVV.....	40
m-	FESADLA İLGİLİ DİĞER KAVRAMLAR.....	42
2- FESADLA ANLAM ZITLIĞI OLANLAR.....		48
a-	SALAH.....	48
b-	FESAD-SALAH İLİŞKİSİ.....	50
c-	MUSLİH.....	52

İKİNCİ BÖLÜM

FESADA YOL AÇAN ETKENLER

A-	DAHİLÎ ETKENLER.....	55
1-	HALİFE İNSANDA FESAD.....	55
a-	HALİFE VE HİLÂFET NEDİR?.....	56
b-	MELEKLERİN İSTİFSARI.....	60
c-	FİTRAT NEDİR?.....	62
2-	NEFİS VE FESAD.....	65
B-	ARIZÎ ETKENLER.....	66
1-	HEVÂ.....	66
2-	İNKÂR.....	68
3-	ŞİRK.....	70
4-	NİFAK.....	73
5-	BÜTÜN OLUMSUZ DUYGULAR.....	73
C-	HARİCÎ ETKENLER.....	74
1-	ŞEYTAN.....	74
2-	DÜNYA.....	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL AÇIDAN FESAD

A-	SOSYAL YAPIYI BOZMASI.....	79
1-	SİYASÎ İFSAD.....	79
a-	YIPRATMA SİYASETİ.....	80
b-	KÜÇÜK DÜŞÜRME SİYASETİ.....	82
c-	TAHRİK SİYASETİ.....	82

d- TEFRIKA SİYASETİ.....	83
e- FAKİRLEŞTİRME SİYASETİ	83
f- İFSAD SİYASETİ.....	83
2- EKONOMİK İFSAD.....	84
3- ASKERİ İFSAD.....	87
B- ÇEVRE VE FESAD.....	90
C- SEMBOL MÜFSİT KARAKTERLER.....	96
D- PROVOKATÖR MÜFSİTLER.....	97
E- MÜFSİTLERE GÖRE MÜFSİTLER.....	98
G- SAVUNMA KANUNU VE FESAD.....	100
H- FESADA KARŞI ALINACAK ÖNLEMLER.....	102
1- DİNİ ÖNLEMLER.....	102
2- TOPLUMSAL ÖNLEMLER.....	104
a- AİLEYİ İSLAH.....	104
1- KARI-KOCA ARASINI İSLAH.....	104
2- ÇOCUKLARI İSLAH.....	108
b- FERTLERİ İSLAH.....	110
1- YETİMLERİ İSLAH.....	110
2- MÜ'İNLERİ İSLAH.....	112
3- DİĞER İNSANLARI İSLAH.....	113
I- MÜFSİDLERİN AKİBETİ.....	114
1- SÜNNETULLAH NEDİR?.....	114
2- İSLÂMİYETTEN ÖNCEKİ MÜFSİDLER.....	118
a- DÜNYADAKİ CEZALARI.....	118
b- AHİRETTEKİ CEZALARI.....	120
3- İSLÂMIN HAKİM OLDUĞU YERDEKİ MÜFSİDLER.....	121
a- DÜNYADAKİ CEZALARI.....	121
b- AHİRETTEKİ CEZALARI.....	123
4- İSLÂM HÂKİMİYETİ SINIRLARI DIŞINDAKİ MÜFSİDLER.....	123
SONUÇ.....	124
KAYNAKÇA.....	128

GİRİŞ

KONUNUN ÖNEMİ VE FİLOLOJİK ANALİZİ

I-KONUNUN ÖNEMİ VE YÖNTEMİ

İndirildiği günden beri önemini kaybetmeyen Kur'ân-ı Kerim her devirde yorumlanmıştır. Kur'ân'dan istifâde edenler yücelmiş, huzurlu bir hayat sürdürmüş ama istifâde edemeyenler bunun bedelini ağır bir şekilde ödemişlerdir. Bugün bile, Kur'ân'ın insanlığa öğrettiği faziletleri ön plânda tutan milletler bu huzurun tadını çıkartmaktadırlar. Batılı ülkelerin gelişmesinde ve yükselmelerinde en büyük etken, Kur'ân'ın sözünü ettiği, evrensel ahlâk ve sosyal değerler olmuştur. Diğer taraftan, Müslüman ülkelerin geri kalma nedeni -Müslüman adını taşıyalar da- Kur'ân'ın öğrettiği; doğruluk, güvenilirlik, çalışkanlık, üretkenlik (iki günü birbirine eşit olmama), yardımlaşma...vb. evrensel değerleri geri plâna atmalarıdır.

Peygamber(a.s.) zamanında en iyi şekilde anlaşılan, yorumlanan ve uygulanan Kur'ân, onlara saadet asrını yaşatmıştır. Demek ki onda insanlığın aradığı huzurun ilkeleri vardır.

Kur'ân her devirde yorumlana gelmiştir. Bu yorumlar, daha ziyade bir bütünlük içinde baştan sona yapılmaktaydı. Günümüzde Bu tür çalışmalara ek olarak konu çalışmaları da yapılmaktadır. Konu çalışmaları, Kur'ân'ın anlaşılmasında önemli bir metot oluşturmaktadır. Çünkü bu tür çalışmalarda, ilgili âyetleri toplu halde görme, yorumlama ve değerlendirme imkânı vardır.

Bu çalışmada takip ettiğimiz yöntem, lügâtlardan başlayıp, günümüze kadar yazılmış olan tefsir kitaplarını incelemek şeklinde olmuştur. İstifâde ettiğimiz lügatlerin bir kısmı; Lisânü'l-Arab, es-Sıhah, el-Furûk, et-Tarifât, Tehzîbü'l-lüğa, Kâmûsu'l-Muhît, Tâcü'l-Arus, Esâsu'l Belâğa vb. dir. Bunun yanında, kavram çalışmalarında önemli bir yer tutan Râğıb el-İsfehânî'nin el-Müfredât, Türkçe olarak hazırlanan; Kur'ân'da Temel Kavramlar, Kur'ân'ın Temel Kavramları, Kur'ân'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar...v.b. kavram çalışmalarından büyük ölçüde yararlandık.

Çalışmamızın temel kaynağını Kur'ân-ı Kerim oluşturmuştur. Öncelikle Kur'ân'daki "FeSeDe" kökünden türeyen kelimeleri içeren

âyetlerden ve bunların konteks (bağlam)'lerinden yararlandık. Bunların dışında, konuya ışık tutan ilgili diğer âyetleri de kullandık. Çalışmamızda, yer alan ilgili hadisler, Concordance'daki metoda göre gösterilmiştir.

Kullanılan kaynakların ağırlık noktasını tefsirler oluşturmuştur. Klâsik ve çağdaş tefsirlerin çoğundan yararlanma imkânı bulduk. En çok yararlandığımız temel tefsir kitapları; Taberî'nin, Câmiu'l-Beyân, Razi'nin Mefâtihu'l-Gayb, Zemahşerî'nin el-Keşşâf, Alusî'nin Ruhü'l-Meânî adlı eserleridir. Ayrıca çağdaş müfessirlerden; Elmalılı Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'ân Dili, Seyyid Kutub'un Fîzilâli'l-Kur'ân, Mevdudî'nin Tefhîmü'l-Kur'ân ve Süleyman Ateş'in Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri'nden azamî derecede yararlandık. İstifâde ettiğimiz diğer kaynaklar kaynakça bölümünde gösterilmiştir.

Çalışmamızda, kaynak kitapların bir kısmını tamamen, bir kısmının ilgili bölümlerini okuyarak istifâde ettik.

Dipnotlarda tefsirlerin isimleri kısaca, detayları ise kaynakça bölümünde gösterilmiştir. Kaynakçada, DİA'nın metoduna uyulmaya çalışıldı. Dipnotlarda, "a.g.e" kısaltması kullanılmamıştır.

Âyetlerle ilgili dipnotlarda, önce sure sıra numaraları, sonra âyet numaraları verilmiştir. Eserlerle ilgili dipnotlarda kullanılan Romen Rakamları cilt numarasını, normal rakamlar ise sayfa numarasını göstermektedir.

Çalışmamızda kullandığımız âyet meâllerinde, Türkiye Diyânet Vakfı'nın yayınladığı, "Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli" adlı çalışmayı esas aldık. Bu alıntılar bazı yerlerde tamamen, bazı yerlerde kısmen alınmış olup, diğer yerlerde de "bkz." kısaltmasıyla gösterilmiştir.

II-FESAD KAVRAMININ FİLOLOJİK ANALİZİ

A-FESADIN SÖZLÜK ANLAMI

1-FESAD

“FeSeDe” kökünden üçlü ve dördlü kâhplarda kullanılarak bir takım anlamlar elde edilmiştir. “FeSeDe” bozulmak, mahvolmak, bir şeyin fasid olması anlamlarına gelir. Masdarı “feseden” veya “füsûden” şeklinde gelir. Zıddı “salah” kelimesidir.¹ (فسادشئى) şeklindeki bir kullanım “Bir şey batıl oldu, çözüldü, değişti” anlamına gelmektedir. Filologların çoğunluğu bu anlamda kullanmıştır.² Kur’ân-ı Kerim’de geçen şu âyet bu mânâda kullanılmıştır. (لو كان فيهما الهتانا للفساد) **“Eğer yerde ve gökte Allah(c.c.)’tan başka ilahlar olsaydı (yer ve gök) her ikisi de fesada uğrardı.”**³ Fesad kelimesinin; haksız yere, zulüm olarak, başkasının malını alma, anlamı da vardır. Kasas suresinin 83. âyetinde geçen fesad kelimesi, bu anlamda kullanılmıştır. (لذین لا یریدون علوانی الارض ولا قسادا) **“...yeryüzünde böbürlenmeyen ve haksız yere mal almayanlar için ...”**⁴

2-İFSAD

“Fe-Se-De” kelime kökünden türetilmiş olup, “bozdu, mahvetti” anlamlarına gelmektedir.⁵ Şu âyette geçen “fesad” kelimesi bu anlamda kullanılmıştır. (والله لا یحب الفساد) **“Allah bozmayı sevmez.”**⁶ Ayrıca (فسد), “fessede”, “pek çok bozmak” formundaki kullanım da “Ef-Se-De” anlamındadır. Bir Arap şâirinin şu beytinde geçen “müfessidetün” bu anlamda kullanılmıştır.

(وقلت لهم قد أدرككم كتيبة مفسدة أدهار ما لم تخفروا)

¹ Cevherî, *Sihah*, II, 519; Zebidî, *Tâcû'l-arûs*, V, 164.

² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 335-336; Zebidî, *Tâcû'l-arûs*, V, 164.

³ Enbiya, 21/22.

⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 335-336; Zebidî, *Tâcû'l-arûs*, V, 164.; *Tâcû'l-arûs*, II, 452.

⁵ Zebidî, *Tâcû'l-arûs*, V, 164.

⁶ Bakara, 2/205.

“Onlara dedim ki; arkanızdan size bir tabur yetişti. Onlara karşı göğsünüzü siper etmedikçe soyunuzu kurutacaklar.”⁷

3-MÜFSİD

Arapça'daki dört harfli kelime kalıbı olan “if'al” den özne bir isimdir. İfsad hareketini yapan kişiye sıfat olmuştur.⁸ Diğer taraftan aynı kalıptan türetilen “muslih” kelimesi, “müfsid” in zıt anlamlısı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹

4-FESADIN DİĞER FORMLARI

Bundan başka Kur'ân-ı Kerim'de kullanılmadığı halde fesad kökünden türetilmiş bir takım kelimeler daha vardır. Onlara da kısaca temas edelim.

a-Tefâsüd: Akrabalık bağlarını kesmek, birbirine sırt dönmek, birbiriyle ilişkileri kesmek¹⁰ anlamlarında kullanılan bir kelimedir.

b-İstifsad: Bir kişinin, başka bir kişinin bozulmasını, mahvolmasını istemesi anlamındadır. Birinin ıslah olmasını isteme anlamına gelen “ıstıslah” kelimesinin zıddı olarak kullanılır. Bu anlamda şu şekilde bir kullanım vardır. (استفسد السلطان قاتله إذا أساء إليه حتى استعصى عليه)

“Sultan kendisine isyan noktasına gelen, komutanının mahvolmasını istedi.”¹¹

c-Mefsedet: Bu da fesad kelimesinin bir başka kullanım çeşididir. “Maslahat”ın zıddıdır. Bununla ilgili; “Bu iş şundan dolayı zararlıdır. Yani onda zarar vardır.”¹² şeklinde kullanım vardır.

Bu izahlardan sonra, fesadla ilgili birtakım deyimlerle de karşılaşmak mümkündür. Fakat bunlar konumuzla yakından alâkalı olmadığı için sadece deyimleri verip geçeceğiz: Fesadü'l-itibar (geçersiz kıyas), fesadü's-şemm (koklama duyusunun kaybı), fesadü's-şehve (iştahın

⁷ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, III/ 335-336.

⁸ Bkz. İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, III, 336.

⁹ Cevherî, *Sihah*, II, 519; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, III,336.

¹⁰ Bkz. Zebidî, *Tâcü'l-arûs*, V, 164.

¹¹ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, III/336.

¹² Bkz. Zebidî, *Tâcü'l-arûs*, V, 164– Bkz. Cevherî, *Sihah*, II, 519.

bozulması), fesadü'l-hazm (sindirim bozukluğu), fesadü'l-vad' (kıyas delilinin bozukluğu).¹³

Ayrıca Türkçe'mizde de fesadla ilgili kullanılan bir takım deyimler vardır. Bunlar: Fesad-ı ahlâk (ahlâk bozukluğu), fesadengiz (fesad veren), fesad-ı dimağ (aklî dengenin bozulması), fesad-ı mide (mide bozukluğu), erbab-ı fesad (eşkiya), âlem-i fesad (var olma ve bozulma dünyası), âlem-i kevn ü fesad (yapma bozma dünyası),...vb.¹⁴

B- FESADIN ISTILAH ANLAMI

Fesad kavramının terim anlamı; "Bir şeyin az veya çok itidâlden çıkması"¹⁵ demektir. Başka bir tarifte ise "fesad" kelimesinin anlamı "bir şeyin istikâmet ve faydalı halinden çıkması"¹⁶ şeklinde verilmiştir. Yeryüzünde "fesad çıkarmak ise; savaş ve fitne çıkarmak için tahrik etmek, kışkırtmak diye ifade edilmiştir.¹⁷ "Çünkü bu durum, yeryüzünün bozulmasına, insanların istikâmetten ayrılmasına, ziraatin, dinî ve dünyevî menfaatlerin ortadan kalkmasına sebep olur."¹⁸ Zemahşerî (ö.538/1143) münâfikların fesadını ise şöyle tarif eder: "Münâfikların ifsad etmesi; kâfirlere benzemeleri ve Müslümanların gizli sırlarını yaymakla kâfirleri desteklemeleri demektir."¹⁹ Taberî (ö.310/922) ise fesad kelimesini: "Başta küfür olmak üzere, bütün isyan davranışlarından ibarettir. Allah(c.c.)'a isyan eden veya O'na isyanı emreden kimse, yeryüzünde bozgunculuk yapmış olur. Hâlbuki göklerde ve yerde ıslah ancak itaatle gerçekleşmektedir."²⁰ diye izah etmiştir. Fahreddin Razî (ö.606/1209) fesad kelimesini şu şekilde tarif etmiştir: "Kim Allah(c.c.)'ın emrinden başka bir kanunla amel ederse ve kullarının işleri hakkında zulümle hüküm verirse o müfsiddir, yaptığı iş de fesaddır."²¹ İbn Kesîr (ö.774/1372)ise fesad kelimesini; "kim haktan batıla dönerse o müfsid(bozguncu)dir."²²

¹³ Tehânevî, *Keşşâf-ı ıstılâhât-ı fûnun ve'l- ulûm*, II, 1271

¹⁴ *Meydan Larousse*,IV/616.

¹⁵ İsfehânî, *Müfredât*, s. 379.

¹⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*/179.

¹⁷ Zemahşerî, *Keşşâf* I/179.

¹⁸ Zemahşerî, *Keşşâf* I/179.

¹⁹ Zemahşerî, *Keşşâf* I/179.

²⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyan*, I/125.

²¹ Razî, *Mefâtihu'l- gayb*, II / 60.

²² İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azim*, II / 45.

şeklinde ifade etmiştir. Kelbî (ö.137/763) ise fesad kelimesini “Allah(c.c.)’tan başka şeylere çağırma”²³ şeklinde izah etmiştir.

Fahreddin Razi’nin fesad konusunda tespit etmiş olduğu kayda değer bir kaç önemli nokta vardır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür.

1-Allah(c.c.)’a karşı açıkça isyana kalkışmaktır. Fesad çıkarma, itaatin zıddı bir anlam taşımaktadır (ifsad). Başına buyrukluk, toplumda anarşi ve kargaşa doğurmaktadır.

2- Münâfikların kâfirlerle gizlice işbirliği yaparak, Müslümanlar aleyhine tavır almalarıdır.

3-Dinden yana görünerek, dine karşı zihin bulandırıcı şüpheler yayma eylemidir.²⁴

Çağdaş yazarlardan İzutsu ise fesad kavramını terim olarak şöyle açıklamıştır: “Fesad; sözcüğünün (ya da mütekabil “ef-se-de”) fiilinin her türlü kötü işi kapsayacak güce sahip olduğu onun dinî hayat dışındaki davranışlar için kullanılış şekline de anlaşılmaktadır. Kur’ân dahilinde bile kelimenin bu şekilde, din harici kullanımı ile ilgili birkaç misal bulmaktayız. Bu doğrultuda, Yusuf suresinde hırsızlık eylemine bu isim verilmiştir²⁵ “*Allah(c.c.)’a andolsun ki, bizim yeryüzünde fesad çıkarmak için gelmediğimizi siz de biliyorsunuz. Biz hırsız da değiliz, dediler.*”²⁶ Burada kullanılmış olan “ef-se-de” yerleşik hukukî ve ahlâkî kaideleri ihlâl etmek anlamında kullanılmıştır. Yine, fesadla ilgili bir başka tarifte ise; “Fesad evrende mevcut olan düzen ve dengenin bozulmasını ifade etmektedir.”²⁷ denilmiştir. Bu anlamda fesadı aynı görüş sahibi şu şekilde açıklamıştır: “Fesad ve ifsadat toplumsal, yönetsel, kanunsal, dinsel sistemle ilgili kullanıldığında, dengenin bozulması, düzenin bozulması anlamındadır.”²⁸

Kur’ân’ı Kerim’deki fesadla ilgili, şu âyetlerde kullanılan fesad ve ifsad kavramı hakkında, Sebe Melikesi, ülkesinin Hz. Süleyman (a.s.) tarafından istilâ edilmesi durumunda, toplumsal ve siyasal düzenin alt üst

²³ Kurtubî, *Câmiu’l-Kur’ân*, III / 320.

²⁴ Razi, *Mefâtihu’l-gayb*, II / 60.

²⁵ İzutsu, *Kur’ân’da dinî ve ahlâkî kavramlar*, s. 279.

²⁶ Yusuf, 12 / 73.

²⁷ Kutluer, İlhan, *D.İ.A “fe-se-de” md. XII /421.*

²⁸ Kutluer, İlhan, *D.İ.A “fe-se-de” md. XII /421.*

olacağını düşünmüş olması, “*melike: hükümdarlar bir memlekete girdiler mi, orayı perişan ederler ve halkın ulularını alçaltırlar.(Herhalde) onlar da böyle yapacaklardır, dedi.*”²⁹ aynı şekilde Firavun yönetiminin Hz. Musa ve kavmini yerleşik dinî anlayış ve ona dayalı düzene karşı bir tehdit sayması ve onları potansiyel bozguncu olarak nitelendirmesi,³⁰ bizzat Firavun’un aynı endişeden Hz. Musa’yı öldürmeyi tasarlaması,³¹ yine “fesad ve ifsad” terimleriyle ifade edilmiştir. Anlaşıldığı üzere “fesad ve ifsadad” özellikle Sebe Melikesi ve Firavun örneğinde görüldüğü gibi yalnızca ilâhî iradeye uygun olan düzen, denge ve kuralların bozuluşunu değil, genel olarak yerleşik düzeni bozucu bir tehdit unsurunu veya teşebbüsü ifade eden bir terimdir.”³²

Elmalılı(ö.1942) ise fesad kelimesine şu anlamı vermiştir: “Yeryüzünün fesadı Allah(c.c.)’ın kullarının durumlarını bozan, gerek dünyalık geçimlerine ve gerek ahiretleriyle ilgili işlerini çığırından ve istikâmetinden çıkaran, fitneler ve savaşlardır. İfsad da bunları ve bunlara kaynak olacak şeyleri ortaya çıkarmaktır.”³³

Fesad konusunda yapılmış olan bütün tarifleri göz önünde bulundurarak, şu sonuçlara varabiliriz:

- 1-Allah(c.c.)’ın hiçbir emrini kabul etmeme,³⁴
- 2-Alah’ın dini hakkında şüphe etme ve mü’minleri inandıkları davalarda yalanlama,³⁵
- 3-Harp ve fitne çıkarma,³⁶
- 4-Kibirlenme ve büyüklük taslama,³⁷
- 5-Allah(c.c.)’a şirk koşma,³⁸ dır.

Sonuç olarak fesad; bütün alanlardaki dengesizlikleri ifade eden bir terimdir. Yani ahlâkî ve dinî davranış alanından tutun da evrenin denge

²⁹ Neml, 27/48.

³⁰ Bkz. Araf, 7/127.

³¹ Bkz. Gafir, 40/26.

³² Kutluer, DİA., “Fesad” md., XII /421.

³³ Elmalılı, *Hak dini Kur’ân dili*, I/233.

³⁴ Kasımî, *Mehâsinü’t-te’vil*, II/47.

³⁵ Taberî, *Câmiu’l-beyan*, I/126.

³⁶ Taberî, *Câmiu’l-beyan*, VIII/207-238.

³⁷ Reşid Rıza, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-hakîm*, (Tefsîru’l-Menâr), VIII/260.

³⁸ Taberî, *Câmiu’l-beyan*, VIII/207-238.

alanına kadar, bütün sapmaları fesad kavramının içinde mütalaa etmek mümkündür.

C-KUR'ÂN-I KERÎM'DE FESAD KELİMESİ

1-FESAD

Kur'ân-ı Kerim'de “FeSeDe” kelimesi türevleriyle birlikte kırk altı âyette, elli defa geçmektedir.³⁹ “FeSeDe” kökünden meydana gelen, masdar şekliyle ise on bir âyette kullanılmıştır.⁴⁰ Birkaç farklı anlamı ifade eden “fesad” kelimesi, diğer kullanım yerlerinde isim ve fiil şekli ile yaklaşık aynı anlamları ifade etmektedir. Onlara çalışmamızın daha sonraki bölümlerinde temas edeceğiz.

“Fesad” kelimesi şu âyetlerde farklı anlamlarda kullanılmıştır.

(لو كان فيهما الهة الا لله لفسدتا), “Eğer yerde ve gökte Allah(c.c.)’tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti.”⁴¹ Buradaki fesadın anlamı; “batıl olma, çözülme, bozulma” şeklinde ifade edilmiştir.⁴²

Diğer bir âyette ise (الذين لا يريدون علوا في الارض ولا فسادا), “...Biz onu yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzulamayan kimselere veririz.”⁴³ Burada kullanılan “fesad” kelimesi “haksız yere, zulüm olarak başkasının malını almak” anlamını ifade etmektedir.⁴⁴

Bakara suresi 205. âyetinde ise (والله لا يحب الفساد), “Allah(c.c.) bozgunculuğu sevmez.”⁴⁵ “Bir malı veya bir şeyi mahvetme, tahrip etme, bozma” anlamında kullanılmıştır. Fesad kelimesi ister imanla ilgili isterse davranışlarla ilgili olsun insanları zararlı şeylere götüren her türlü maddî ve manevî çirkin davranışları da ifade etmektedir. Zaten Kur'ân-ı Kerim de bu

³⁹ Bkz. Abdülbâkî, Mucemü'l-müfehres, “fe-se-de” md., s. 518-519.

⁴⁰ Bakara, 2/205; Maide, 5/32-33-34; Enfal, 8/73; Hud, 11/116; Kasas, 28/77-83; Rum, 30/41; Gafir, 40/26.; Fecr, 89/12.

⁴¹ Enbiyâ, 21/22.

⁴² Zebidî, Tâcü'l-arûs, V/164.

⁴³ Kasas, 28/83.

⁴⁴ Zebidî, Tâcü'l-arûs, V/164.

⁴⁵ Bakara, 2/3.

şekilde bir kötü niteliği üzerinde bulunduranları Allah(c.c.)'ü Teâlâ'nın sevmeyeceğini,⁴⁶ ve bozguncu olanların işlerini düzeltmeyeceğini,⁴⁷ beyan etmiştir. Şu âyetlerdeki anlam farkına da temas etmekte yarar vardır.

(*ظهر الفساد في البر والبحر بما كسبت أيدي الناس*) **“insanların bizzat kendi işledikleri yüzünden**

karada ve denizde düzen bozuldu.”⁴⁸ Buradaki fesad kelimesinin ise “karada kuraklık, denizde kıtlık” anlamında kullanılmış olduğunu görmekteyiz.⁴⁹

İçinde fesad kelimesinin kullanıldığı Kur’ân âyetlerinden dördünde fesad kelimesi mazî (geçmiş zaman) formunda kullanılmıştır.⁵⁰ Mazî formunda kullanılan fesad kelimesinin daha ziyade, (*ف*)’in cevabı olarak kullanıldığını görmekteyiz. Yani hayalî bir durumu ifade etmektedir. Hâlbuki gerçek, bundan çok daha farklıdır. Mesela; **“Eğer yerde ve gökte Allah(c.c.)’tan başka ilahlar olsaydı (yer ve gök) ikisi de bozulurdu.**”⁵¹ şeklinde ifade edilen gerçek Allah(c.c.)’tan başka ilâhların olmadığı ve olamayacağıdır. Âyette kullanılan “fe-se-de” maddesinin mazî formları da böyle bir anlamı ifade etmek için kullanılmıştır.

2-İFSAD

“Fesad” kelimesi “İf-al” kalıbında muzari (şimdiki zaman) olarak Kur’ân-ı Kerim âyetlerinde on bir defa kullanılmıştır.⁵² Nehy-i hâzır formunda ise üç yerde kullanılmıştır. Bunlar şu âyetlerdir:

“Onlara: Yeryüzünde fesad çıkarmayın, denildiği zaman, “Biz ancak ıslah edicileriz” derler.”⁵³

“İslah edilmesinden sonra, yeryüzünde bozgunculuk yapmayın.”⁵⁴

⁴⁶ Bkz. Kasas,28/77.

⁴⁷ Bkz. Yunus,10/81.

⁴⁸ Rum,30/41.

⁴⁹ Zebidî, Tâcû'l-arûs, V/164.

⁵⁰ Bakara, 2/25.; Enbiya, 21/22.; Mü'minîn, 23/71.; Neml, 27/37.

⁵¹ Enbiya, 21/22.

⁵² Abdülbâki, Mucemu'l- müfehres, “Fe-se-de” md., s. 518- 519. Bakara, 2/27-30-205.;

Araf, 7/142.; Yusuf, 12/73.; Rad, 13/25.; İsrâ, 17 / 4.; Şuara, 26/152.;

Neml, 27/14; Nahl,28/83.; Muhammed, 47/25.

⁵³ Bakara, 2/11.

⁵⁴ Araf, 7/56.

“...Düzeltilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın...”⁵⁵

3-MÜFSİD

Kur’ân-ı Kerim’de fesadla ilgili en yaygın şekilde kullanılan kelime “müfsid” kelimesidir. Kur’ân’da, dörtlü kelime oluşturma kalıbında, isim olarak tam yirmi bir defa kullanılmıştır.⁵⁶ “*el-Müfsid*” veya “*el-Müfsidün*” şeklinde bir kullanım şekliyle karşımıza çıkan bu kelimeler, bozgunculuk yapan kişilerin sıfatıdır. Dolayısıyla onların bir adıdır.

Aslında fesad kelimesi, daha ziyade topluma baskı yapmak, zorbalık ya da kabalığı ifade eden bir tavır sergilemekle birlikte, günah düşüncesini çağrıştırmaktadır. Bu durumda “*fe-se-de*” kelimesinin anlamını kuvvetlendiren “*A-se-ye*” harflerinden meydana gelen “*Ase*” fiili beş yerde “*el-Müfsidun*” kelimesiyle birlikte kullanılmıştır. Buna şu âyeti örnek göstermek mümkündür. (وَلَا تَعْشَوْا فِي الْأَرْضِ مَفْسِدِينَ), “...*Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.*”⁵⁷

Esas maddesi “*Fe-se-de*” anlamında ise de muhtemelen bu kelimenin geçtiği yerlerde fesadın (bozgunculugun) en şiddetli ve en ileri derecedeki şekli söz konusu edilmektedir. Zemahşerî, fesadla birlikte kullanılan (ısıyy) kelimesini fesadın en uç noktası, en ileri derecesi şeklinde yorumlamıştır.⁵⁸ Âyetlerde görüldüğü gibi fesadın en ileri derecesi anlamını ifade eden (ase) kelimesi, yalnız başına hiç kullanılmamıştır. (Müfsidün) kelimesiyle hâl yapılarak güçlendirilmiştir.⁵⁹

⁵⁵ Araf, 7/85.

⁵⁶ Bkz. Abdülbâkî, Mucemü'l-müfehres, “*fe-se-de*” md., s. 518-519.

⁵⁷ Bakara, 2/60; Araf, 7/74; Hud, 11/85; Şuara, 26/183; Ankebut, 29/36.

⁵⁸ Zemahşerî, Keşşâf I/284.

⁵⁹ Alusî, *Ruhu'l-Meânî*, XIX/120-126-183.

BİRİNCİ BÖLÜM

FESADLA İLİŞKİLİ KAVRAMLAR

1-FESADLA ANLAM YAKINLIĞI OLANLAR

a-SİRKAT

“**SeReKa**” kökünden türemiş bir isimdir. “Se-ri-ku” veya “Se-ri-ka” şeklinde kullanılır. “Bir malı çaldı, hırsızlık yaptı” anlamlarına gelmektedir.⁶⁰ Yani kişinin kendisine âit olmayan herhangi bir şeyi, gizli bir şekilde almasına denir.

Şeriatte ise bu, bir şeyi özel bir yerden, belirli bir miktarda almak şeklinde ifade edilir.⁶¹

Fesad-sirkat (Hırsızlık) ilişkisini ifade eden, Yusuf suresi 73. âyeti hakkında müfessirler birtakım yorumlar yapmışlardır. Aşağıda bunlara temas edeceğiz. Ancak şunları da ifade etmekte yarar vardır. Âyette, “*Allah(c.c.)’a andolsun ki, bizim yeryüzünde fesad çıkarmak için gelmediğimizi siz de biliyorsunuz. Biz hırsız da değiliz dediler. (Yusuf’un adamları) dediler ki: Peki, siz yalancıysanız bunun cezası nedir? Onun cezası, kayıp eşya, kimin yükünde bulunursa işte o (şahsa el koymak) onun cezasıdır. Biz zâlimleri böyle cezalandırırız dediler.*”⁶² Âyetin konteksi (öncesi ve sonrası) düşünüldüğü zaman, sirkat eyleminin ifsad, ifsadin da zulüm olarak nitelendirildiği görülecektir. Burada sirkatin, fesad olarak ifade edilmesinin ince bir nüktesi de sirkatin, aslında emeği ifsad etme eylemi olmasıdır. Emeğe olan saygı, böyle bir eylemi çirkin bir nitelik olan müfsidlikle vasıflandırmayı gerektirmiş ve insanları böyle bir davranıştan alıkoymayı hedeflemiş olma ihtimâli de vardır.

Müfessirler ise “Biz zâlimleri böyle cezalandırırız.-yani bir zulüm demek olan sirkat filini yapanlara böyle ceza veririz.”⁶³ anlamını vererek kavramlar arasındaki anlam eşitliğini göstermişlerdir.

Aynı âyet “...*İşte hırsızı yargıladığımız bizim şeriatimiz budur.*

⁶⁰ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, X/155.

⁶¹ İsfehâni, *Müfredât*, s. 231.

⁶² Yusuf, 12/73-74-75.

⁶³ Elmalılı, *Hak dini Kur’ân dili*, IV/2899.

*Hırsız zalimlerdenidir.*⁶⁴ şeklinde yorumlanmıştır. Yine bu konuda “Lâkin grup kendilerinin suçsuz olduklarından eminler. Onlar çalmadılar. Hırsızlık yapmak için, toplumda ilişkileri ve güveni sarsacak bu fesadı kazanmak için gelmediler...”⁶⁵ şeklindeki açıklamalarla sirkat-fesad yakınlığına işaret etmişlerdir. İbn Kesir (ö.774/1372) ise âyeti, “Yani; bizim ahlâkî yapımız bunu gerektirmez.”⁶⁶ şeklinde beyan etmiştir.

Sirkat, bir emek sömürsüdür. Sosyal düzende ilişkilerin bozulmasını ve güveni sarsacağı için Kur’ân terminolojisinde sirkat, fesad hareketi olarak ifade edilmiştir. Yusuf (as.)’un kardeşleri kendi durumlarını ifade ederken hırsızlık yapmanın, kanunlara karşı gelmek ve bozgunculuk yapmak olduğunu belirtmişlerdir.

Zulüm ve fesad anlam bakımından, eşyanın olması gereken yerinden az veya çok oynatılmasını ifade etmektedir. Dolayısıyla, sirkat-zulüm düzleminin diğer bir söylemi de fesad olmaktadır. Toplumun huzurunu bozucu, toplu yaşamının, insan hak ve hürriyetlerinin standart kurallarını ihlâl anlamına gelen bu terimler, mana bakımından birbiriyle örtüşmektedir. Fakat fesad kavramının kapsam itibarıyla, diğerlerinden daha geniş olduğu, kullanıldığı yerlerden anlaşılmaktadır. Netice olarak sirkat, fesad kavramının kapsam alanında; bir hak ve hukuk ihlâlinin adıdır.

b - FÜCUR

“Fücur, fecr”, “*FeCeRa*” kökünden türemiş bir kelimedir.⁶⁷ Sözlükte; “bir şeyi, genişçe, adam akıllı yarmak, günahlara gitmek, dalmak demektir.”⁶⁸ Diğer bir anlamı ise; “din perdesini yırtmak” demektir. Cevherî (ö.393/1003) “fücur” kelimesini fiska meyletmek olarak ifade etmektedir.⁶⁹ Bu eylemi yapan kişiye “fâcir” denir. Çoğul şekli “füccar” ve “feceratün”dür.⁷⁰ İbn Kesîr ise, “fe-ce-ra” kelimesini “amellerde sapma” olarak açıklamıştır.⁷¹ Aslında bu kelime (fücur) ile ilgili olarak; kabaca, kâfir ile anlamdaş olması

⁶⁴ Seyyid Kutub, *Fizlâli'l- Kur’ân*, IV/2019.

⁶⁵ Seyyid Kutub, *Fizlâli'l- Kur’ân*, IV/2019.

⁶⁶ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur’âni'l- azîm*, IV/326.

⁶⁷ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, V/47.

⁶⁸ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, V/47. ; Bkz. İsfehâni, *Müfredât*, s. 373.

⁶⁹ Cevherî, *Sihah*, II/778.

⁷⁰ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, V/47. ; Bkz. İsfehâni, *Müfredât*, s. 373.

⁷¹ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur’âni'l- azîm*, VIII/350.

dışında bir malumat vermemektedir. Kelimenin altında yatan anlamın “sapma göstermek” olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle, kelimenin manası “(doğru) yoldan ayrılmak” sonra da ahlâk dışı, birtakım işler yapmak anlamını ifade etmektedir.⁷²

Kur’ân’da ise (كَلَّ إِن كِتَابِ الْفَجَّارِ لَفِي سَجِينٍ) “*doğrusu günahkarların yazısı, muhakkak Siccin’de (amellerin sayılıp yazıldığı kitap) olmaktadır.*”⁷³ ve diğer bir âyette, (ان الْفَجَّارِ لَفِي جَحِيمٍ) “*kötüler (füccâr) muhakkak cehennemdedir.*”⁷⁴ şeklinde “füccâr” kelimesinin kullanımını görmekteyiz. Ayrıca Allah(c.c.)’ın şu sözünde kullanılan “fe-ce-ra” kelimesi

(بَلْ يَرِيدُ الْإِنْسَانَ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ) “*insan önündekini (kıyameti) yalanlamaktadır.*”⁷⁵

Yani oradaki kötülüklerine bağlılıklarından dolayı, yaşadığı hayatı isterler. Bunun anlamı; dünya hayatında günah işlemek demektir. Mesela; günah işliyor, “yarın tövbe ederim” diyor fakat etmiyor. Bu boş çabası ve ahde vefâ göstermemesinden dolayı “fücur” işlemekle nitelendiriliyor.⁷⁶ Bu anlamlara göre; “fücur” sanki mü’minde ortaya çıkan bir sıfatmış gibi anlaşılıyor. Ancak Kur’ân-ı Kerîm’de geçen şu âyetlerde “fücur” küfrün kardeşi ve yandaşı olarak görülmektedir.

“*O gün birtakım yüzler parlak, güleç ve sevinçlidir. Yine o gün birtakım yüzleri de keder bürümüş, hüzünden kapkara kesilmiştir. İşte bunlar kâfirlerdir, fücuarlar (günahkarlar)dır.*”⁷⁷ Aslında bir başka âyette salâhın karşıtı fesad ve takvanın karşıtı da “fücur” olarak geçmektedir.⁷⁸

Fücur kelimesiyle fesadın ilişkisi ise; hak ve hakikatten sapma yönüyledir. Fesad ve fâsit, bir kâfir sıfatıdır. Yukarıda açıkladığımız gibi kâfir ve fücuar kardeş ve yandaş kelimeler olduğundan fesad, aynı zamanda “facirin”de sıfatı olarak karşımıza çıkmaktadır.

c-NİFAK

Nifak, “NeFeKa” fiil kökünden meydana gelmiştir. Bu kelimenin pek çok anlamları vardır. Nifak; münâfıklık, ikiyüzlülük veya para vs. gibi şeylere

⁷² Bkz. İzutsu, Kur’ân’da dinî ve ahlâkî kavramlar, s.219.

⁷³ Mutaffifin, 83/7.

⁷⁴ İnfitâr, 82/14.

⁷⁵ Kıyame, 75/5.

⁷⁶ Bkz. İsfehânî, Müfredât, s. 373.

⁷⁷ Abese, 80/38-42.

sarf olunacak bir şey anlamını ifade etmektedir.⁷⁹ İşlek yol, yer altında bir ucundan girilip diğer ucundan çıkılan yol (tünel) anlamına gelen “Nafak” kelimesi de bu kökten türemiştir.⁸⁰ Münâfık, “ne-fa-ka” fiilinin “ müfâale” kalıbından ismi faildir. Anlam itibarıyla karışıklık çıkaran kişinin eylemini ifade etmektedir.⁸¹

Terim olarak münâfık; “diliyle iman ettiğini söyleyen, buna karşılık kalbinde inkârı sabit olan kişiye denir.”⁸²

Kur’ân-ı Kerim’de nifak ve münâfıklar hakkında pek çok âyet vardır. Mesela bir âyette;

*“İnsanlardan bazıları da vardır ki, inanmadıkları halde, “Allah(c.c.)’a ve ahiret gününe inandık” derler.”*⁸³ buyrulurak onların en belirgin özellikleri ifade edilmiştir. Müfessirler, bu âyetin münâfıklar hakkında olduğu konusunda, görüş birliği içindedirler.⁸⁴ Münâfıkların psikolojisini ifade eden şu âyet de, yine bir gerçeği beyan etme açısından enteresandır.

*“Bunların arasında bocalayıp durmaktalar; ne onlara (bağlantıyorlar) ne bunlara. Allah(c.c.)’ın şaşırttığı kimseye asla bir (çıkart) yol bulamazsın.”*⁸⁵ Buradan anlaşılıyor ki, münâfıklar sürekli bir gelgit içerisinde çalkalanmaktadır. Fakat işin ilginç tarafı, münâfıkların iman gibi bir nimeti tattıktan sonra, küfre dönmeleri. Gerçi, hiçbir beşerin elde ettiği bir nimetin ebediyyen elinde kalmasına garantisi yoktur. İşte münâfıklar da iman gibi bir nimeti kaybedip inkâra girmişlerdir.

*“(Boşuna) özür dilemeyin; çünkü siz iman ettikten sonra tekrar kâfir oldunuz...”*⁸⁶ Bu âyet Tebuk seferine katılmayan münâfıkların durumunu beyan etmek için inmiştir.⁸⁷ Yine bir başka âyette münâfıkların küfrüyle ilgili şöyle buyrulmuştur. *“(Ey Muhammed! O sözleri) söylemediklerine dair*

⁷⁸ Sâd, 38/28.

⁷⁹ İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, X/357. ; Cevherî, *Sıhah*, IV/1560.

⁸⁰ İsfehânî, *Müfredât*, s. 502.

⁸¹ İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, X/357.

⁸² Bz. Cürcanî, *Tarifât*, s. 245.

⁸³ Bakara, 2/8.

⁸⁴ İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, I/47.

⁸⁵ Nisa, 4/143.

⁸⁶ Tevbe, 9/66.

⁸⁷ Taberî, *Câmiu’l-beyan*, II/312.; İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, IV/110.

*Allah(c.c.)'a yemin ediyorlar. Hâlbuki, o küfür sözünü elbette söylediler ve Müslüman olduktan sonra kâfir oldular.*⁸⁸ Münâfikların pek çok özellikleri vardır. Fakat görünüşleri itibarıyla Müslüman olduklarını ifade etmeleri kendilerinin anlaşılmasını girift kılmaktadır. Bunun için Kur'ân-ı Kerim'de münâfiklar hakkında kâfirlerden daha fazla açıklama mevcuttur. Biz burada münâfikların nitelikleriyle ilgili Kur'ân âyetlerinden çıkarılan bazı tespitleri sıralayacağız.

1- Mutlaka sizden olduklarına dair Allah(c.c.)'a yemin ederler. Halbuki onlar sizden değillerdir, fakat onlar (kılıçlarınızdan) korkan bir toplumdur.⁸⁹ Yine onların korkaklığıyla ilgili başka bir âyette şöyle buyrulmuştur. *“Münâfiklar kalplerinde olanı kendilerine haber verecek bir surenin mü'minlere indirilmesinden korkarlar.”*⁹⁰

2-Münâfiklar yalancılardır. *“(münâfiklar arasında) bir de (mü'minlere) zarar vermek, (hakkı) inkâr etmek, mü'minlerin arasına ayrılık sokmak ve daha önce Allah (c.c.) ve Rasulüne karşı savaşmış olan adamı beklemek için bir mescit kuranlar ve: (Bununla) iyilikten başka bir şey istemedik, diye mutlaka yemin edecek olanlar da vardır. Hâlbuki Allah (c.c.) onların kesinlikle yalancı olduklarına şahitlik eder.”*⁹¹ Bu durumun sonucunda insanlara kesinlikle güven vermezler. Her hâlukârda, dostluğunu ifade ettiği birisini aldatmak, onun için en zevkli ve eğlenceli bir şeydir.⁹²

3-Demogoji (laf oyunları)yi mükemmel bir şekilde yaparlar. Bu yetenekleriyle, insanları kendilerine çekmeyi ve taraftar yapmayı becerirler. Usturuplu söylemlerle geçici bir süreyle sevinebilirler. Onların bu durumunu Allah (c.c.) şöyle dile getiriyor: *“İnsanlardan öyleleri vardır ki, dünya hayatı hakkında söyledikleri senin hoşuna gider. Hatta böylesi kalbinde olana (samimi olduğuna) Allah (c.c.)'ı şahit tutar. Hâlbuki o, hasımların en yamanıdır.”*⁹³ Yine aynı şekilde destek olma vadiyle, birtakım topluluğu

⁸⁸ Tevbe, 9/74.

⁸⁹ Tevbe,9/56.

⁹⁰ Tevbe,9/64.

⁹¹ Tevbe, 9/107.

⁹² Behiy, Minmefâhimü'l-Kur'ân, s. 94.

⁹³ Bakara, 2/204.

diğerlerine karşı tahrik ederler. Ama böyle bir hareket mü'minler aleyhinde ise buna daha da ivme kazandırırılar.⁹⁴

4-Kötülüğü emrederler. Mü'minlerde tezâhür eden güzel vasıflar, münâfiklarda negatif olarak ortaya çıkar. *“Münâfik erkekler ve münâfik kadınlar (sizden değil), birbirlerindedir. Onlar kötülüğü emreder, iyilikten alıkoyar ve cimrilik ederler. Onlar Allah (c.c.)'ı unuttular, Allah (c.c.) da onları unuttu! Çünkü münâfiklar fâsıkların kendileridir.”*⁹⁵ Din olarak, İslâm'ı önceden kabul etmelerine rağmen şimdi fâsık veya kâfirdirler.

5-Dostluklarına inanılmaz, sıkıntı ve kriz anında kendilerine güvenmek mümkün değildir. Sıkıntı ve kriz anlarında mallarını vermez ve savunmaya katılmazlar.⁹⁶ Bununla ilgili Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur:

*“Eğer Allah (c.c.) seni onlardan bir grubun yanına döndürür de (Tebük seferinden Medine'ye döner de başka bir savaşa seninle beraber) çıkmak için senden izin isterlerse, de ki: Benimle beraber asla çıkmayacaksınız! Çünkü siz birinci defa (Tebük seferinde) yerinizde kalmaya râzı oldunuz. Şimdi de geri kalanlarla (kadın ve çocuklarla) beraber oturun. Onlardan ölmüş olan hiçbirine asla namaz kılma; onun kabri başında da durma! Çünkü onlar, Allah (c.c.) ve Rasulünü inkâr ettiler ve fâsık olarak öldüler.”*⁹⁷

6- Münâfikların, bir başka özelliği de zorluklardan daima kaçarlar ama dünya nimetine koşarlar. Yani başka bir ifade ile külfette, zorluklara katlanmada geride ama ücrette en öndedirler:

*“Kalplerinde hastalık bulunanların: “Başımıza bir felaketin gelmesinden korkuyoruz” diyerek onların arasına koştuklarını görürsün. Umulur ki Allah (c.c.) bir fetih, yahut katından bir emir getirecek de onlar, içlerinde gizledikleri şeylerden dolayı pişman olacaklardır.”*⁹⁸

⁹⁴ Behiy, *Minmefâhimü'l-Kur'ân*, s. 94.

*Allah'ın münâfikları unutmamasından maksat, onlardan yardımını, hidâyetini ve rahmetini kesmesi, münâfiklıkları sebebiyle onları unutulmuş ve terkedilmiş vaziyette bırakmasıdır. Buna göre, Allah'ın münâfikları unutmaması mecazi manadadır. Zira Allah unutmaktan münezzehtir

⁹⁵ Tevbe, 9/67.

⁹⁶ Behiy, *Minmefâhimü'l-Kur'ân*, s. 94.

⁹⁷ Tevbe, 9/83-84.

⁹⁸ Maide, 5/52.

Aynı doğrultuda başka bir âyette: *“(Ey münâfıklar! Siz de) sizden öncekiler gibi (yaptınız). Onlar sizden kuvvetçe daha üstün, mal ve evlattça daha çok idiler. Onlar (dünya malından) paylarına düşenden faydalandılar. İşte sizden öncekiler nasıl paylarına düşenden faydalandıysalar siz de payınıza düşenden faydalandınız ve (batıla) dalanlar gibi siz de daldınız..”*⁹⁹ şeklinde buyrulmuştur.

Başka bir âyette de *“Allah(c.c.)’ın rasülüne muhalefet etmek için geri kalanlar (sefere çıkmayıp) oturmaları ile sevindiler; mallarıyla, canlarıyla Allah(c.c.) yolunda cihat etmeyi çirkin gördüler; “Bu sıcakta sefere çıkmayın” dediler. De ki “cehennem ateşi daha sıcaktır!” keşke anlasalardı.”*¹⁰⁰ şeklinde münâfıkların zorluklardan kaçıp dünya nimetlerine aşırı ilgilerini ifade etmektedir.

Münâfıkların durumlarıyla ilgili Kur’ân-ı Kerim’de pek çok âyet olduğu gibi, hadis de vardır. Bunlardan bir tanesini vermekle yetineceğiz. Rasülü Ekrem (a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Dört şey her kimde bulunursa, o, tam anlamıyla münâfik olur. Her kimde bunların bir parçası bulunursa, onu bırakıncaya kadar kendisinde münâfiklıktan bir haslet kalmış olur. (Bunlar da) kendisine bir şey emanet edildiği zaman hıyanet etmek, söz söylerken yalan söylemek, ahdedtiği zaman ahdini tutmamak, husumet (düşmanlık) zamanında da haktan ayrılmaktır.”*¹⁰¹

Nifak ve münâfıklarla ilgili bu değerlendirmelerden sonra nifakın fesadla ilgili yönüne geçebiliriz. Fesad, kullanımı itibariyle münâfıkların bir sıfatı olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰² Fesad her türlü olumsuz düşünce ve davranışları ihtiva eder. Fesad çıkarmak hiçbir zaman tasvip edilecek bir durum değildir. Hiç kimse de kendisinin bu şekilde çirkin bir sıfatla nitelendirilmesini istemez. Münâfıklar da kendilerinin müfsid değil, bilâkis muslih olduklarını ileri sürmektedirler:

“Onlara yeryüzünde fesad çıkarmayın, dendiği zaman: “Biz sadece düzelticileriz (muslihun)” derler. İyi bilin ki asıl müfsidler kendileridir.

⁹⁹ Tevbe,9/69.

¹⁰⁰ Tevbe, 9/81.

¹⁰¹ Ebu Davud,Sünne,15.;Nesei,İman,20.; Ahmed İbn Hanbel,II/198-516.

¹⁰² Bkz. Bakara, 2/11-12-205.

Fakat farkında değildir.”¹⁰³ Âyette geçen fesad kelimesini İbn Mesud (ö.32-652) ve sahabeden bazılarının “kûfür ve masıyet (günah) işlemek”¹⁰⁴ şeklinde, İbn Abbas (ö.68/687)’ın da fesad kelimesini sadece “kûfür”¹⁰⁵ kelimeleriyle tefsir etmeleri böyle bir hareketin son derece çirkin olduğunu ve her türlü kötülüğü içerisine alabileceğini göstermektedir. Bu kötülükleri; nefisleri, nesepleri, malları, akılları ve dinî ifsat etmek diye sıralamak mümkündür ve bütün bunlar, fesad hareketinin çerçevesi içerisinde değerlendirilir.¹⁰⁶

Münâfıkların fesadı, kâfirlerin safına geçip onları mü’minlerin sırrına muttali kılmaları diye tarif edilmiştir.¹⁰⁷ Veyahutta fesad, savaşlar tutuşturup böylece doğruluğu ortadan kaldıran fitneler çıkarmak ve insanlığın geçim kaynaklarının yok olmasına yol açmaktır.¹⁰⁸ Taberî (310/922)ise konuyla ilgili âyetin yorumunda: “Nifak ehlinin sıfatı şudur: Yaratıcıya isyan etmek, yasakladığı şeyi yapmak, farzları yapmamak, kendisini tasdik etmedikçe ve var olduğuna şüphesiz iman etmedikçe hiç kimseden herhangi bir imanı kabul etmeyen Allah (c.c.)’ın dininde şüpheye düşmek, içlerinde gizledikleri yalan ve şüphenin aksini iddia etmek suretiyle mü’minleri aldatmak, fırsat buldukça da Allah (c.c.)’ı kitaplarını ve peygamberlerini yalanlayanların yanında, Allah(c.c.)’ın dostlarına karşı yardım edip yalancılara arka çıkmak suretiyle yeryüzünde fesad çıkarmak...”¹⁰⁹ demek suretiyle münâfık ve fesad ilişkisine temas etmiştir.

Münâfıkların bozgunculuklarını güzel gösterme çabalarını Seyyid Kutub (ö.1966m.) ise şu şekilde izah etmiştir: “ Fakat münâfıklar kendi iddialarına göre, yeryüzünde barış havarisi kesiliyorlar! Bozgunculuğu barış diye îlan etmek en büyük fesaddır. Ama onlar mazurdurlar. Çünkü ellerindeki ölçü bozuktur... Evet, ihlâsın, samimiyetin ve hüsnü niyetin ölçüsü bozulunca bütün değer ve ölçüler hassasiyetini kaybeder. Niyet ve vicdanları her şeyi

¹⁰³ Bakara, 2/11-12.

¹⁰⁴ Bkz. Taberî, *Câmiu’l-beyan*, II/318.

¹⁰⁵ Bkz. Alusî, *Rûhu’l-meânî*, I/152.

¹⁰⁶ Bkz. Razi, *Mefâtihu’l-gayb*, II/60-61.; Alusî, *Rûhu’l-meânî*, VIII /140.

¹⁰⁷ Bkz. Zemahşerî, *Keşşâf I* / 179.

¹⁰⁸ Bkz. Alusî, *Rûhu’l-meânî*, I/152.

¹⁰⁹ Taberî, *Câmiu’l-beyan*, I/126-127.

Allah (c.c.) için yapmak samîmiyetinden mahrum olanlar, fiil ve hareketlerindeki bozgunculuğu görmemekte mazurdurlar. Çünkü onlardan hayır ve şer, iyilik-fenalık ölçüleri, Rabbanî bir temele oturmamıştır.”¹¹⁰

Münâfiklarla ilgili âyetin akabinde gelen diğer âyet, onların gerçek yüzlerini ve iç dünyalarını ortaya koyar. “Dikkatli ol! Muhakkak onlar fesadçıların ta kendileridir. Fakat bunu anlamazlar ki.”¹¹¹

Münâfiğin, fesad hareketine başlangıç noktası ve fesadına giriş kapısı daima güzel söz, şatafatlı kelam ve süslenmiş kelimelerdir. İnsanları bu tür sözleriyle kendisine bağlar ve niyetinin temiz, hâlis olduğuna Allah (c.c.)’ı şâhit tutar, fakat arkasını dönünce fesad çıkarır. “Allah (c.c.)’tan kork!” denildiğinde de gururu arttıkça artar ve bu hâl onu, fesadını artırmaya sürükler.¹¹²

Her hâlükârda yeryüzünde fesad çıkarmak ve var olan her şeyi yok etme eğilimi göstermek münâfikların en belirgin özellikleridir:

“İnsanlardan öyleleri vardır ki, dünya hayatı hakkında söyledikleri senin hoşuna gider. Hatta böylesi kalbinde olana (samimi olduğuna) Allah (c.c.)’ı şâhit tutar. Hâlbuki o hasımların en yamanıdır. O dönüp gitti mi (yahut bir iş başına geçti mi) yeryüzünde ortalığı fesada vermek, ekinleri tahrip edip nesilleri bozmak için çalışır. Allah(c.c.) bozgunculuğu sevmez. Böylesine “Allah(c.c.)’tan kork!” dediğinde benlik ve gurur kendisini günaha sevk eder... (ceza ve azap olarak ona cehennem yeter. O, ne kötü yerdir!”¹¹³ Gerçi bu âyet, meşhur münâfik İbn Şureyk es-Sakîfî hakkında nazil olmuşsa da sonra genelleşmiştir.¹¹⁴

Sonuç olarak, ifsat hareketi, inancı bozuk kişilerin işlediği her olumsuz davranışı içine almaktadır. Özellikle, psikolojik bir hastalık temeline oturmuş nifakın, dış dünyaya, davranışlar dünyasına yansımalarıdır. Münâfikların ve kâfirlerin ellerine imkân ve fırsatın geçmesi durumunda ilk yaptıkları şey içinde yaşadıkları toplumu, çevreyi hatta evreni fesada boğmak

¹¹⁰ Seyyid Kutub, Fizilâli'l- Kur'ân, 1/38.

¹¹¹ Bakara, 2/ 12.

¹¹² Kılıç, Sadık, Kur'ân'a göre nifak, s.77.

¹¹³ Bakara, 2/ 204 – 205 – 206.

¹¹⁴ İbn Kesir, Tefsîru'l- Kur'âni'l-azîm, I/246.

olacaktır. Hele hele Müslümanların hayat kaynaklarına el uzatmak, Müslümanlar arasındaki huzur ve yardımlaşmayı engellemek onların en büyük istek duydukları şeylerdir. Bu doğrultuda evrensel mesajın işaret ettiği nokta ise oldukça ilginçtir: *“Demek; idareyi ve hâkimiyeti ele alırsanız hemen yeryüzünde fesad çıkaracak, akrabalık münasebetlerinizi bile parçalayıp keseceksiniz öyle mi?”*¹¹⁵ buyrulurak münâfik vasıflı kişilerin yapacağı eylemlere işaret edilmiştir. İnsanların genel psikolojik durumları hemen hemen hep aynı çizgide süregelmiştir. Ezel ve ebedî, bilgisiyle kuşatan yaratıcı, münâfikların değişmeyen psikolojisini ve eylemlerini haber vermiştir. Böylece Allah (c.c.), onların en belirgin vasıflarının bozgunculuk olduğunu bildirmiştir.

d –BAHS

“BaHaSe” kökünden türemiş bir kelimedir. Masdar şekli “bahs”dir. Anlam olarak “eksik yapmak, aldatmak” manalarını ifade etmektedir.¹¹⁶ Terim olarak ise “zulmederek bir şeyi kısmak, noksanlaştırmak”¹¹⁷ demektir.

Kur’ân-ı Kerim’de ise *“onlar orada, hiçbir zarara uğratılmazlar.”*¹¹⁸ Ve bir başka âyette; *“insanlara eşyalarını eksik vermeyin...”*¹¹⁹ şeklinde “bahs” kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz. “Bahs” aynı zamanda “az bir miktar, ucuz”¹²⁰ anlamlarını da ifade etmektedir. Bu anlamı ifade eden kullanım şekli, Kur’ân-ı Kerim’de şu âyetlerde vardır: *“Onu az bir paraya sattılar...”*¹²¹

“Bahs” kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de yedi yerde kullanılmıştır.¹²² Hak ve hukukla ilgili olan ve sosyal alanda çok önem arz eden ölçü ve tartının doğru–dürüst yapılması konusunda Allah (c.c.) peygamberi aracılığı ile Medyen halkına şöyle buyuruyor:

¹¹⁵ Muhammed, 47/22.

¹¹⁶ İbn Manzur, Lisânü’l-Arab, IV/24. ; Cevherî, Sıhah, III/907.

¹¹⁷ İsfahâni, Müfredât, s.38.

¹¹⁸ Hud, 11/15.

¹¹⁹ Hud, 11/85.

¹²⁰ İsfahâni, Müfredât, s.38.

¹²¹ Yusuf, 12/20.

¹²² Abdü’l-Baki, Mucemü’l-müfehres, s.115. Bkz. Bakara, 2/282.; Araf, 7/85.; Hud, 11/15-85.; Yusuf, 12/20.; Şuara, 26/183.; Cin, 72/13.

“Ölçeği tam ölçün, eksilticilerden olmayın, doğru terazi ile tartın. İnsanların hakkı olan şeyleri kısmayın! Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.”¹²³ Âyette geçen “keyl”(ölçme) anlam itibariyle:

- 1-Tam ölçme,
- 2-Eksik ölçme,
- 3-Fazla ölçme, şeklinde üç kısma ayrılır.

1- Cenâb-ı Hak, “tam ölçme” anlamını ifade eden “Vâcib”i

(*أوفوا الكيل*) buyruğuyla emretmiş; “noksan ölçmek” demek olan haramdan da “muhsirîn (eksiltici)lerden olmayın” buyruğuyla nehyetmiş, ama fazla ölçmeden bahsetmemiştir. Çünkü insan, fazla fazla ölçerek verirse iyilik etmiş olur. Fazla ölçmeyip tam ölçerse, o zaman da günaha girmiş olmaz. Nitekim Şuayb (a.s.) halkına, tam ölçmeyi emredince, halkı ona, bunun nasıl olacağını sormuş, o da: “Doğru terâzi ile tartın” demiştir.

2 -Âyette geçen, “insanların hakkından hiçbir şeyi kısmayın”

ifadesi Arapça’da “Onun hakkını eksik verdi.” manasında

(*بخسه حقه*) şeklinde kullanılır. Bu, herhangi bir şahıs için sâbit olup çiğnenmesi veya ihlâl edilmesi caiz olmayan bir haktır. Bu lafiz, bu hakkın mâlikinden gaspı veya mâlikinin izni olmadıkça meşru hiçbir tasarrufta bulunulmayan her mülk hakkında kullanılan genel bir lafızdır.

3-Yine aynı âyette geçen “Yeryüzünde fesadçılar olarak bozgunculuk etmeyin.” ifadesi Arapça’da (*عنا في الأرض وهو عاث*), “ Yeryüzünde fesad çıkardı. O fesadçıdır” şeklindeki kullanımla aynıdır. Bu da, mesela yol kesmek, baskın yapmak ve ekinleri çiğnemek, yok etmek suretiyle olur. Medyen halkı, her türlü fesadı yapmalarının yanında, bunları da yapıyorlardı.¹²⁴ Medyen halkının fesadçılıklarını ve taşkınlıklarını biraz daha açarsak şunları da görürüz: Onların bozgunculuğu herhangi bir sınır tanımıyordu. Hâkimiyet konusunda kulları Allah (c.c.)’a ortak koşuyorlardı. İnsanlar arası muamelâtta Allah (c.c.)’ın adâletli düsturlarına başvuruyorlardı. Kendi uydurdıkları kanunlarla muamelatı yürütüyorlardı.

¹²³ Şuara,26/181-183.

¹²⁴ Razi, *Mefâîhu'l-gayb*,XXIV/140, Seyyid Kutub, *fizilâli'l- Kur'ân*, 3/1317.

Belki de bu özelliklerinden dolayı müşrik sayıldılar. Onlar bu sebepten dolayı da alışveriş mevzuunda dürüst hareket etmiyorlar, yeryüzünde fesad çıkarıyorlar, başkalarının yollarını kesiyorlardı. Zâlim idiler; hidâyete ermiş, hakkı bulmuş, inanmış insanlar arasında fitne çıkarıyorlar, birbirine düşürüyorlar ve onları tarîk-i müstakîm (doğru yol)den alıkoymaya çalışıyorlardı. Çünkü onlar Allah(c.c.) yolundaki doğruluktan hoşlanmıyorlar, ilahî düsturun adâletine katlanamıyorlar ve bu ilkeleri içlerindeki fesad duygusuyla bozup, tahrip etmek istiyorlardı.¹²⁵ Allah (c.c.) ise şu nehiyle onları uyarıyordu: “İnsanların eşyalarına haksızlık etmeyin ve müfsidlikle yeryüzünde ihtilâl yapmayın”¹²⁶ buyurarak toplumsal huzurun reçetesini sunuyordu. İşte, yukarıdaki bu ifadelerde yaratıcının yaptığı nasihatler, onların içteki ve dıştaki siyasî ahlâklarını ve karakterlerini göstermektedir.¹²⁷ Bu âyetten anlaşılıyor ki onlar ticaretle meşgul oluyorlar, zâlim ve hilekâr bir topluluk olarak hayat sürdürüyorlar.¹²⁸ Allah (c.c.) da onları bu çirkin davranışlarından uzaklaştırmak ve vazgeçirmek için ve ıslah etmek amacıyla peygamberi aracılığıyla “insanların eşyalarını kısmayın” , “insanların mallarını kısararak, eksilterek almak suretiyle hainlik etmeyin, ihanet etmeyin...”¹²⁹ şeklinde buyurmuştur.

Kur’ân-ı Kerim günlük hayatın önemli bir bölümünü oluşturan ticarî ilişkilerde ahlâkî kurallara uyulmaması durumunda ortaya çıkan olumsuz durumu; eksik ölçüp tartma,¹³⁰ mizanda azgınlık ve taşkınlık,¹³¹ haksız sebep ve yollarla (batılca) mal yemek,¹³² insanların eşyasını değerden düşürme,¹³³ bozgunculuk (fesad) çıkarma,¹³⁴ faiz alma,¹³⁵ dosdoğru bir tartıyla tartmama,¹³⁶ ölçü ve tartıyı adaletle yapmama,¹³⁷ alırken tam, verirken eksik

¹²⁵ Razi, *Mefâtihu'l-gayb*, XXIV/140, Seyyid Kutub, *fizilâli'l- Kur’ân*, 3/1317.

¹²⁶ Hud, 11/85. ; Şuara, 26/18 3.

¹²⁷ Bkz. Elmalılı, *Hak dini Kur’ân dili*, IV/2806.

¹²⁸ Bkz. Elmalılı, *Hak dini Kur’ân dili*, V/3640.

¹²⁹ Bkz. Araf, 7/85; Hud, 11/85; Şuara, 26/183.

¹³⁰ Bkz. Mutaffifin, 83/1-3.

¹³¹ Bkz. Rahman, 45/8-9. Rahman, 55/9.; Şuara, 26/181.; Araf, 8/85.

¹³² Bkz. Nisa, 4/161; İsra, 17/34.

¹³³ Bkz. Hud, 11/85; Şuara, 26/183.vb.

¹³⁴ Bkz. Araf, 7/85; Hud, 11/85; Şuara, 26/183.

¹³⁵ Bkz. Nisa, 4/160-161.

¹³⁶ Bkz. İsra, 17/35; Şuara, 26/182.

¹³⁷ Bkz. Enam, 6/152; Hud, 11/85.

tartma, (tatfif)¹³⁸ gibi ifadelerle beyan etmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'in bu ifadelerinden anlaşılın, bütün kâinatı bir mizan (denge)¹³⁹ ile yaratan Allah (c.c.), toplumun fesada uğramaması, toplumda çözülme ve çökmenin meydana gelmemesi için toplumun fertlerinin, bu denge ilkelerine uymasını ve alışverişlerinde hak ölçülerine uyarak ölçü ve tartıyı tam yapmalarını ve birbirinin mallarını haksız yere yememelerini istemektedir.

Kur'ân-ı Kerim, ölçü ve tartıyı tam olarak, adaetli bir şekilde yapmaya, alışverişlerde haksızlık yapmamaya, eksik tartmamaya o kadar önem vermiştir ki bu hususu beyan eden ve ticarî münasebetlerde hilekârlık, aldatmaca, haksızlık yapanları anlatan ve onların sonunun kötü olacağını beyan eden, müstakil bir suresi bile vardır: "İnsanlardan alırken ölçüp tarttiklarında tam, onlara vermek için ölçüp tarttiklarında noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun!"¹⁴⁰

Kur'ân-ı Kerim, insanlar arası muamelâtta âdil olmamayı ve hilekârlığı toplumların çöküşüne sebep olan fesad hareketinin temeli olarak görmektedir. Fesad olayı aslında, olumsuz davranışlar silsilesinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte bu olumsuz silsilenin bir halkasını da "bahs" oluşturmaktadır. Fesad (bozulma, çökme); öncelikle fitne, bahs...vb. davranış özürleriyle zemin oluştuktan sonra meydana gelmektedir. Bunun için Kur'ân'ın amacı, sağlam bünyeli, huzurlu ve mutlu toplum meydana getirmek olduğundan, evrensel mesajını kendisine kulak verenlere beyan ediyor. Bu durum, aslında yaratıcının insanlara merhametinden başka bir şey değildir. Genel anlamıyla, toplumun gündelik hayatının bir parçası haline gelmiş olan alışverişte; hile, sahtekârlık, adâletsizlik gibi yollara başvurulduğunda fitne ve karışıklık doğacak, toplumsal hayat alt üst olacak ve nihâyet toplum fesadla birlikte çökecek demektir. Haliyle, birbirini aldatan, hile, dolandırıcılık yapan, adâletsizliği yaşatan toplumlar da fitne tohumcukları diyebileceğimiz birbirine güvensizlikle, çökmeye başlamış olmaktadır.

¹³⁸ Bkz. Mutaffifin, 83/1-3.

¹³⁹ Bkz. Rahman, 55/7; Şura, 42/17.

¹⁴⁰ Bkz. Mutaffifin, 83/1-2-3-4.

Rüşvet, saygısızlık, yalan, iftira, hırsızlık, sevgiden mahrumiyet, karaborsa ve faiz gibi olumsuzluklar bu şekilde toplumun bünyesine yerleşerek, onları mutlaka çöküşe götürecektir ve bu durum toplumun hiçbir ferdiyi etki sahası dışında bırakmayacaktır.

*“Bir de öyle bir fitneden sakının ki o, içinizden sadece zulmedenlere erişmekle kalmaz (umuma sirâyet ve hepsini perişan eder). Biliniz ki Allah’ın azabı şiddetlidir.”*¹⁴¹ âyetinde belirtildiği gibi intihar ve cana kıymalar başlayıp toplumun düzeni bozulur, toplum parçalanır ve değişik vesilelerle yokluğa gömülmesi kaçınılmaz olur.

Kur’ân-ı Kerim, müfsid toplulukların nasıl olduğunu sonradan geleceklere ibret olsun diye beyan etmiştir. İşte ticarî ilişkilerde hilekârlık, ölçü ve tartıda adâletsizlik yapan müfsid toplulukların önde gelenlerinden olan Medyen / Eyke halkı, sonlarını kendi bozuk davranışlarıyla hazırlamışlardır. İnsanların birbirine zulmetmesini hiç istemeyen Allah (c.c.) sırf merhametinden, Hz. Şuayb (as.)’ı onlara, doğru yolu gösterici olarak göndermiştir. Ama dinleyen olmamış ve bütün müfsid toplulukların başına gelen kötü akıbet onların da başına gelmiş, çökmüş ve yok edilmişlerdir.

e-İSRAF

İnsan fiillerinde;“sınırı aşmak, aşırılık, düşkünlük, tiryakilik...vb.” anlamları ifade eden *“SeRaFe”* kökünden türeyen israf, haddi aşmak, maksadı aşmak, dengesiz harcama yapmak anlamlarına gelmektedir.¹⁴² İsrâf kelimesi, Kur’ân-ı Kerim’de türevleriyle birlikte yirmi üç defa geçmektedir.¹⁴³ İsrâf, Kur’ân-ı Kerim’de harcamada ölçsüzlük, saçıp savurma ve birçok yönden Allah(c.c.)’a karşı gelerek, normal sınırın dışına çıkma anlamına gelmektedir. İsrâfa sapan kişiye müsrif denir. Bu anlamları içeren israf kelimesinin ölçsüzlük anlamında kullanımı üzerinde biraz duralım:

Harcamada ölçsüzlük anlamında kullanıldığı yerlerde Kur’ân, orta yol veya denge ilkesinin bir görünümünü de ortaya koymuştur.“*Onlar sarf ettikleri zaman ne israf ederler ne de cimrilik; ikisi arasında dengeli bir yol*

¹⁴¹ Enfal,8/25.

¹⁴² İbn Manzur, *Lisânü’l- Arab*,IV/148.

¹⁴³ Abdülbâkî, *Mucemü’l- müfehres*, s. 349.

tutarlar.”¹⁴⁴ Bu prensiplerin bir uzantısı olarak; Kur’ân, ferden terkiinde yer alan madde ve ruha aynı anda haklar tanıyarak, evvela bu temel ve çekirdek yapıda bozulma ve sapmaları önlemek istemektedir.¹⁴⁵

Kur’ân-ı Kerim kişiye sırat-ı müstakîm dediğimiz orta yolu göstermektedir. Nitekim Kasas suresinde:

*“Allah(c.c.)’ın sana verdiği mal ile ahiret yurdunu iste, ama dünyadan da nasibini unutma. Allah(c.c.), sana nasıl ihsan buyurduysa sen de (insanlara) öyle iyilik et. Yeryüzünde fesad çıkarma. Çünkü Allah(c.c.) fesadçıları sevmez.”*¹⁴⁶ Yine saçıp savurma ve harcamada ölçüsüzlük anlamını veren şu âyet ibret alanlar için dikkate şayandır:

*“Akrabaya, düşküne, yolcuya hakkını ver, saçıp savurma; saçıp savuranlar, şüphesiz şeytanla kardeş olurlar. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür.”*¹⁴⁷ Âyette geçen “tebzir” kelimesiyle ifade edilen israfı, İbn Abbas (ö.68/687) ve İbn Mesud (ö.32/652) “ yersiz sarf edilen şey” olarak yorumlamışlardır. Mücâhid (ö.104/722) ise bu konuda şöyle demiştir: “ Bir kimse yerli yerine vermek şartıyla, bütün servetini sarf etse yine israf etmiş sayılmaz. Fakat yersiz olarak verdiği bir ölçek veya birkaç gram eşya dahi israftır.”¹⁴⁸

İsraf kelimesinin diğer anlamı ise, Kur’ân-ı Kerim’de birçok yönleriyle, Allah inancına karşı gelerek normal sınırın dışına çıkmaktır. Kur’ân’da, meşruiyet sınırını aşanlar için, sık sık “müsrif” ve müsrifler” kelimeleri geçmektedir. Tefsirlere baktığımız zaman, bu kelimelerin gerek inançta gerekse tutum ve davranışta Allah(c.c.)’ın koyduğu kanun ve kuralların dışına taşanlar, doğru ve meşru olan sınırları çiğneyenler şeklinde açıklandığını görmekteyiz.

İsraf kavramı; *“Doğru yoldan sapanı ve Rabb’inin âyetlerine inanmayanı işte böyle cezalandırırız. Ahiret azabı, elbette daha şiddetli ve daha sürekli.”*¹⁴⁹ meâlindeki âyette doğru inançtan sapma anlamındadır.

¹⁴⁴ Furkan, 25/67.

¹⁴⁵ Öztürk, Y. Nuri, Kur’ân’da temel kavramlar, s.254.

¹⁴⁶ Kasas, 28/77.

¹⁴⁷ İsrâ, 17/26-27.

¹⁴⁸ Taberî, Câmiu’l-beyân, XV/74.; İbn Kesir, V/66; Seyyid Kutub, Fizilâli’l- Kur’ân, IV/2222.

¹⁴⁹ Taha, 20/127.

Müsrif, çok yaygın olan bu anlamıyla imana karşı koyarken şiddet gösteren ve Allah (c.c.)'ı inkârda ileri giden kimse demektir. Bu anlamı Kur'ân'daki şu âyette görmek mümkündür:

*“Firavun ve erkânının kendilerine fenalık yapmasından korktukları için, toplumun az bir kesimi dışında kimse Musa'ya inanmamıştır. Çünkü Firavun yeryüzünde hâkimdi. O gerçekten müsriflerdendi.”*¹⁵⁰

Firavun'un taşkınlığı, onun müsriflerden, yani Allah(c.c.) ve risaletine karşı gelmekte ileri gidenlerden olmasına sebep olmuştur.” Firavun'un müsrif olması; “ insanlara karşı taşkınlık etmesi ve hükmünde katı davranmasından kaynaklanıyordu.”¹⁵¹

Kur'ân'daki israfla ilgili âyetleri gözden geçirdiğimiz zaman, çoğu yerde; Allah(c.c.)'ı inkâr, O'na inanmama, karşı koyup meydan okuma anlamlarına geldiği görülür. Pek az yerde de saçıp savurma, harcamada ölçsüzlük anlamlarına kullanıldığını görmek mümkündür.

İsraf kelimesi üzerinde bu kadar durduktan sonra fesadla ilgili yönüne geçebiliriz. Daha önce fesad kelimesinin, “eşyanın az veya çok dengeden çıkması”¹⁵² anlamına geldiğini ifade etmiştik. Bu doğrultuda israf da doğru ölçüyü aşmak, meşruiyet sınırını aşmak veya itidâlden sapmak anlamına gelmektedir. Böylece israf kavramıyla fesad kavramı bu yönüyle birbiriyle örtüşmektedir. Kur'ân -ı Kerim'de müsrif, aynı zamanda müfsid anlamında kullanılmıştır. Bu durumu Sâlih (a.s.)'ın Semud Kavmi'ne çağrısını ifade eden şu iki âyette görmek mümkündür:

*“Artık Allah(c.c.)'tan korkun ve bana itaat edin. Yeryüzünü ıslah etmeyip bozgunculuk yapan (müfsidun) müsriflerin emirlerine itaat etmeyin.”*¹⁵³ Bir başka yaklaşımla âyeti şu şekilde yorumlamak da mümkündür:

“Önderlikleri altında kötü bir hayat tarzı sürdürdüğünüz reislerinize, rehberlerinize ve yöneticilerinize itaatten vazgeçiniz. Bunlar tüm ahlâk sınırlarını aşmışlardır; hiçbir ıslah hareketinde bulunmazlar ve benimsedikleri

¹⁵⁰ Yunus, 10/83.

¹⁵¹ Behiy, *Mîn mefâhîmi'l-Kur'ân*,s.250.

¹⁵² İsfehâni, *Müfredât*,s.379.

¹⁵³ Şuara, 26/150-152.

her hayat sistemini bozarlar. Sizin için tek kurtuluş ve mutluluk yolu Allah(c.c.)’tan korkmanız, kötülük önderlerine itaati bırakıp bana itaat etmenizdir. Çünkü ben Allah(c.c.)’ın Rasulüyüm, samimiyet ve dürüstlüğümün tümüyle farkındasınız; giriştiğim ıslah hareketinde hiçbir kişisel çıkarım yok.”¹⁵⁴

Fesad her türlü kötülüğü, kokuşmuş ve bozulmuşluğu, dengesizliği ifade ettiği için bir çeşit dengesizlik olan israfı da içine almaktadır. Sâhip olunan her türlü faydalı ve değer ifade eden nimetin hebâ edilmesi de dengesizce harcanması da fesad sınırları çerçevesinde mütâlaa edilmiştir.

f-FİTNE

Fitne kelimesi “*FeTeNe*” kökünden türemiş olup, “altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerin özünü posasından ayırt etmek için eritmek” anlamını ifade eder.¹⁵⁵ Kelime, altın ve gümüşün ateşe atılması haricinde, insanların ateşe atılmasını da ifade etmektedir.¹⁵⁶ “*O gün onlar ateşe sokulacaklardır. Azabınızı tadın! Acele gelmesini beklediğiniz şey budur işte (denir).*”¹⁵⁷

Fitne kelimesi zamanla şu anlamları kazanmıştır. “Deneme, maddî ve manevî sıkıntı, üzüntü, belâ ve felaketle imtihan etme, mal, evlat, küfür, insanların görüşlerinde ihtilaf etmesi, sapıklık, günah, katl, vb...”¹⁵⁸ Fitne, her zaman menfî bir şekilde sonuçlanmaz; müsbet bir anlamda da sonuçlanabilir. Fitne (imtihan)’ye maruz kalmış kişi veya toplum, ahlâkî fazîletlere sahip olması bakımından, bazen dikey bir yükseliş elde edebilir. “İnsanın isyankârlığını olduğu kadar sabır ve metanetini de ortaya koyup sonuçta Allah(c.c.)’ın mükâfatına nâil olmasına fırsat veren bir imtihan”¹⁵⁹ şeklinde de tarifler yapılmıştır.

Kur’ân-ı Kerim’de, otuz dört âyette fitne kelimesi, yirmi altı âyette de türevleri geçmektedir.¹⁶⁰ Fitne kelimesi, Kur’ân’da başlıca şu anlamlara

¹⁵⁴ Mevdudî, *Tefhîmü'l- Kur’ân*, IV/46.

¹⁵⁵ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, XIII/317-317-8.

¹⁵⁶ İsfehânî, *Müfredât*, s.371.

¹⁵⁷ Zariyat, 51/13-14.

¹⁵⁸ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, XIII/317-317. ; İsfehânî, *Müfredât*, s.371.; Zebidî, *Tâcü'l-arûs*, “F-T-N” md.

¹⁵⁹ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, XIII/317-317.

¹⁶⁰ Abdülbakî, *Mucemü'l- müfehres*, s. 511.

gelmektedir: Sınama (ibtılâ), deneme(ihtibar),¹⁶¹ azap, işkence, ateşe atma,¹⁶² düşman saldırısı,¹⁶³ şirk, küfür, müşriklerin baskısı,¹⁶⁴ sapıklık, saptırma,¹⁶⁵ günah¹⁶⁶ vb...

Fitne kelimesinin temel anlamının, sonradan kazanılan anlamlar üzerinde etkisini sürdürdüğünü Taberî şu şekilde ifade etmiştir: “Arap dilinde fitnenin asıl anlamı “deneme ve sınama” özellikle, “ateşe atarak deneme” demektir. Öteki kullanımlar temelde bu mana ile ilişkilidir. Deneme, insanlar için bazen bir risk taşıyan, mal, mülk, evlat, sağlık gibi nimet sayılan şeylerle olduğu gibi yokluk, hastalık, musîbet, şeytan veya düşman tasallutu gibi sıkıntılarla da olmaktadır.”¹⁶⁷

Fitne, hem Allah(c.c.)’tan hem de insanlardan gelebilir.¹⁶⁸ Allah(c.c.)’tan gelen ve çeşitli şekillerde ortaya çıkan fitneye imtihan, deneme denir. Ama insanlardan geldiğinde ise ihtilaf, karışıklık, mü’minlere eziyet ve işkence gibi kendini gösteren bir vâkıâdır. Bu ikinci anlamda fitne “Kur’ân’da insanlar arasında çıkan savaşlardan, katliamlardan daha şiddetli ve daha önemli olarak anılır. Çünkü fitne insanların bir ümmet olma durumunu bozan, bazılarını hatta çoğunluğu şirke düşüren ve tevhid üzere olanlara işkence edilmesine yol açan bir durumdur. Yeryüzündeki savaşların, öldürmelerin ve fesadın temelinde fitne yatmaktadır.”¹⁶⁹ Toplum içinde fitne çıktığı zaman kötü sonuçları, sadece o fitneyi çıkaranlara ve zalimlere dokunmaz. Tüm toplumu fertleriyle birlikte kuşatır. *“Bir de öyle bir fitnedен sakının ki o, içinizden sadece zulmedenlere erişmekle kalmaz. (Umuma sirâyet ve hepsini perişan eder) Biliniz ki, Allah(c.c.)’ın azabı şiddetlidir.”*¹⁷⁰ buyrulurken fitnenin doğuracağı sonuçların bütün toplumu sarsacağı hatta yeryüzüne hakim olacağı belirtilmiştir. Bundan dolayı fitnenin ortadan kalkması için Allah(c.c.) mü’minlerin savaşmasını emretmektedir. *“Fitne tamamen yok edinceye*

¹⁶¹ Bkz. Bakara, 2/102; Taha, 20/40-85-90-131.

¹⁶² Bkz. Ankebut, 29/10; Zariyat, 51/13-14; Buruc, 85/10.

¹⁶³ Bkz. Nisa, 4/101.

¹⁶⁴ Bkz. Bakara, 2/191-193-217; Nisa, 4/91.

¹⁶⁵ Bkz. Maide, 5/41-49; Saffat, 37/162.

¹⁶⁶ Bkz. Tevbe, 9/49.

¹⁶⁷ Taberî, Câmiu’l-beyân, I/461-462; XVI/164-196.

¹⁶⁸ Bkz. Enbiya, 21/35; Ankebut, 29/2-3; Hadid, 57/14; Buruc, 85/10.

¹⁶⁹ Ünal, Ali, Kur’ân’da temel kavramalar, s.300.

¹⁷⁰ Enfâl, 8/25.

*kadar ve din(kulluk)de yalnız Allah(c.c.) için oluncaya kadar onlarla savaşın. Şâyet vazgeçerlerse zâlimlerden başkasına düşmanlık ve saldırı yoktur.*¹⁷¹

Allah(c.c.), kulları arasında hiçbir zaman savaş, saldırı, zulüm, despotluk ve zorbalık, karışıklık ve bozgunculuk istemez. O, kullarının, dünya ve ahiret menfaatini temin etmeleri için emir ve yasaklarını elçisi aracılığıyla bildirmiştir. Bunlarda da sadece ve sadece insanların menfaati vardır. Fakat istenilmeyen olayların çıkması, kulun kula veya topluluğun diğer bir topluluğa zulmetmesi gibi durumlarda savaş kaçınılmaz olmaktadır. Bunun için Allah(c.c.), meşru savaşın gerekçesini şu şekilde beyan buyurmaktadır.

*“...Eğer Allah(c.c.)’ın insanlardan bir kısmının kötülüğünü diğerleriyle savması olmasaydı, elbette yeryüzü alt üst olurdu. Lâkin Allah(c.c.) bütün insanlığa karşı lütuf ve kerem sahibidir.”*¹⁷²

Kur’ân’a göre, yeryüzünde bozgunculuğun sebebi sadece insanlardır. *“İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu ki Allah(c.c.) yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın; belki de(tuttukları kötü yoldan) dönerler.”*¹⁷³ Münâfikların, kâfirlerin özellikle de eline imkan geçen, bu nitelikleri taşıyan yöneticilerin, ifsad etme özelliklerinin olduğu belirtilmiştir.¹⁷⁴ Bunun sebebi de onların hevâlarına uymalarıdır. Hevâsına uyanların ve hevâsını ilâh edinenlerin yaşadığı bir toplumda fesad hâkimdir.¹⁷⁵

Sonuç olarak fitne ve fesad, Kur’ân’da sosyal çöküşün sebeplerinden olan iki vâkıâdır. Fitne zemini, fesad için kaçınılmaz bir şart oluşturmaktadır. Büyük zulüm, saldırı ve karışıklığı ifade eden fesad hareketinin gelişmesi bu zeminde olmaktadır. Âdeta düşünce planında olan bir şeyin, uygulama alnına çıkması gibi fitne de fesadla somutlaşır. Âyetteki fitne ile fesad kelimesinin birbirini takip eden kullanım şekli buna işaret etmektedir ve âyette şöyle buyrulmaktadır:

¹⁷¹ Bakara, 2/193.

¹⁷² Bakara, 2/251.;Enfal,8/39.

¹⁷³ Rum, 30/41.

¹⁷⁴ Bkz. Bakara, 2/11-12-204-205; Neml, 27/34; Enfal, 8/73; Hac, 22/40.

¹⁷⁵ Bkz. Bakara, 2/251; Enfal, 8/73; Hac, 22/40.

“*Kâfir olanlar da birbirlerinin yardımcılarıdır. Eğer siz onu (Allah(c.c.)’ın emirlerini) yerine getirmezseniz, yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesad olur.*”¹⁷⁶ İşte bu şekilde fesad eyleminin dehşetli sonuçlarıyla karşılaşmamak için, olayları fitne planında incelemek, tedbirini almak ve önlemek gerekmektedir. Bunun için bütün insanlık, öncelikle insanların bütün geçmişini ve geleceğini bilen ve onların huzurunu isteyen yaratıcısının sözlerine kulak vermeli, incelemeli, ibret almalı ve ondan yararlanmalıdır. Tarih ilmi ise bu konuda yardımcı bir kaynak olmalıdır. O zaman olayların doğru tahlili yapıлып, doğru sonuçlara ulaşılabilir. İnsanlık da aramış olduğu huzur ve mutluluğu elde etmiş olur.

g-ZULÜM

“*ZaLeMe*” fiilinden masdar olan zulüm “ bir şeyi kendi yerinden başka bir yere koymak” anlamına gelir.¹⁷⁷ Zulüm bir şeyin tam yerinden başka yere koymak, noksanlaştırmak veya fazlalaştırmak ya da mekanını değiştirmek suretiyle olur. Zulüm kökünden gelen “zulmet” ise aydınlığın zıddı olan karanlığı ifade etmektedir.¹⁷⁸ Bir başka ifade ile “zulüm”, hakkı merkezinden, mecrasından başka bir mecraya çekmek, tecavüz (sınırı aşmak) anlamındadır. Bundan dolayı küçük ve büyük günahlar için zulüm kelimesi kullanılır.¹⁷⁹ Razî zulüm kelimesinin yukarıdaki anlamlarının dışında şu anlamlarda da kullanıldığını belirtmiştir:

1-Ebu Müslim şöyle demiştir: “ Zulüm kelimesinin dildeki asıl manası “eksiltmek” demektir. Cenâb-ı Allah(c.c.) bu konuda şöyle buyurur: “*İşte bu iki bağ, ürününü vermiş, bundan hiçbir şeyi eksik bırakmamıştır.*”¹⁸⁰

2-Zulüm kelimesi din örfünde, katkıda bulunacak bir faydası olmayan, kendisinden daha büyük zararı savuşturmayan ve aynı şekilde kesin bilgi ile veya zan ile başkasından alacağı bir hak olmayan bir zarardan ibarettir. Bu duruma göre, bu eylemi yapan kimse zâlim olur.

¹⁷⁶ Enfal, 8/93.

¹⁷⁷ Bkz. Firuzabadi, *Kamûsu’l-Muhîd*, s.1464-1465.; İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, XVI/373.

¹⁷⁸ Bkz. İsfehâni, *Müfredât*, s. 315.

¹⁷⁹ Bkz. İsfehâni, *Müfredât*, s. 315.

¹⁸⁰ Kehf, 18/33.

“...Doğrusu, *şirk büyük bir zulümdür.*”¹⁸¹ “...Onlardan (insanlardan) kimi kendisine zulmeder...”¹⁸² Onların Allah(c.c.)’tan başkasına ibadet etmeleri *şirk* olup, *şirk* de cehenneme götürücü olunca, *şirke* “büyük zulüm” denilmiştir.”¹⁸³

Zulmün ahlâk ilmi sahasındaki ilk ve en mühim anlamı belirtilmiş olan haddi aşmak ve bir başkasının hakkını ihlâl etmek demektir.¹⁸⁴

Müfessirler, zulmü, işlenen kişiye göre üçe ayırmışlardır:

1- İnsan ve Allah(c.c.) arasındaki zulüm: Bu, zulmün en büyüğüdür. Bunlar; küfür, *şirk* ve nifaktır. Bundan dolayı Allah(c.c.) şu şekilde buyurmuştur: “*Kesinlikle şirk, büyük bir zulümdür.*”¹⁸⁵ Diğer bir âyette de “*Dikkat edin Allah(c.c.)’ın laneti zalimleredir.*”¹⁸⁶ Bu ifadelerle yaratıcı, kullarına önemli bir uyarıda bulunmuştur. Allah (cc), kulların kötü ve çirkin davranış içine girmemeleri ve zulmün çirkinliğini görmeleri için şu yüce beyanı buyurmuştur. “*Allah(c.c.)’a karşı yalan söyleyenden daha zalim kim vardır?*”¹⁸⁷ “*Şüphesiz zâlimler için elem verici bir azap vardır.*”¹⁸⁸, “*Allah(c.c.)’a karşı iftira edenden daha zâlim kim vardır?*”¹⁸⁹ Bu âyetlerden, zulmün ne kadar çirkin olduğunu ve Allah(c.c.)’ın gazabını çektiğini görmek mümkündür.

2-İnsanlar arasındaki zulüm: Haksızlık, hak yeme ve haksız yere öldürme gibi şeyleri ifade etmektedir.

3-İnsanın kendisi ve nefsi arasındaki zulüm: Bu çeşit zulmü ifade eden âyetlerde, kişinin kendi nefesine haksızlık (zulüm) ettiği beyan edilmiştir.¹⁹⁰

Burada ifade edilen zulüm çeşitlerinin hepsi de insanların kendi nefislerine yapmış oldukları zulümde toplanmaktadır.¹⁹¹ Bundan dolayı

¹⁸¹ Lokman,31/13.

¹⁸² Fatır,35/32.

¹⁸³ Razi,Mefâtihu’l-gayb,III/81.

¹⁸⁴ İzutsu,Kur’ân’da dîni ve ahlâkî kavramlar,s.222

¹⁸⁵ Lokman,31/13.

¹⁸⁶ Hud,11/18.

¹⁸⁷ Zümer,39/39.

¹⁸⁸ İbrahim,14/22;Furkan,25/37.

¹⁸⁹ Enam,6/93-144.

¹⁹⁰ Bkz.Bakara,2/231;Kasas,28/16;Fatır,35/32.

¹⁹¹ Bkz.İsfehâni, Müfredât,s.316.

Allah(c.c.) Kur'ân'da şöyle buyurmuştur: **“Onlar Allah(c.c.)’a değil ancak kendi nefislerine zulmettiler.”**¹⁹²

Sonuç olarak, “zulüm” kelimesinin kullanıldığı yerde Allah(c.c.)’a karşı bir adaletsizlik söz konusu ise, küfür, şirk vb. şeyler kast olunmakta, diğer kullanım yerlerinde ise haksızlık, cevr, adâletsizlik kast olunmaktadır.¹⁹³

Kur'ân-ı Kerîm’de “fesad” kelimesi iki âyette “zulüm” kelimesiyle birlikte kullanılmıştır. Araf suresinde **“Sonra onların ardında, Musa’yı, mucizelerimizle Firavun ve kavmine gönderdik de o mucizeleri inkâr ettiler.(Zalemü); ama, bak ki fesadçıların sonu ne oldu”**¹⁹⁴ buyrularak zulmün inkâr anlamı kast edilmiştir. Bu durum şunu ifade etmektedir: “Onlara gelen âyetlere zulmettiler.”Çünkü zulüm, bir şeyi ait olduğu yere koymamaktır. Binâenaleyh, o âyetler apaçık ve kesin mucizeler olup, sonra da onlar, o mucizeleri inkâr edince, inkârı ikrar yerine, küfrü de iman yerine koymuş olmaktadırlar. Bu da onlar tarafından o âyetlere karşı işlenmiş bir zulüm sayılmıştır. Böyle bir hareket ve tavır, müfsidlikle nitelendirilmiştir. Diğer bir âyette ise; **“sizden önceki asırlarda yeryüzünde (insanları) bozgunculuktan alıkoyacak fazîletli kimseler bulunsaydı ya! Fakat onlardan kurtuluşa erdirdiğimiz az bir kısmı müstesnadır (bunlar görevlerini yaptılar). Zulmedenler ise, kendilerine verilen refahın peşine düştüler. Zaten günahkâr idiler.”**¹⁹⁵ buyrulmuştur. Burada ifade edildiği gibi varlıklı kimseler sahip oldukları nimetlerle şımarmışlardır. Bu şımarıklık onları her türlü kötülüğü yapmaya ve fesada götürmüştür. Bundan dolayı suçlular damgasını yiyerek helâk edilmişlerdir. Çünkü onlar kendilerine verilen nimetlere karşı şükür yerine zulümle cevap vermişlerdir.

Sonuç olarak zulüm tabii yerinde olması gereken eşyanın yerinden oynatılmasını ifade etmektedir. Eğer her bir şey kendi doğal yerinde ise bu adaleti ifade eder. Bu duruma göre, zulümle fesad eşyayı dengeden çıkarma ve itidal noktasından ayrılma bakımından birbirinin yerine kullanılabilir. Kur'ân

¹⁹² Nahl,16/33.

¹⁹³ Kılıç,Sadık,Kur'ân'da günah kavramı,s.136.

¹⁹⁴ Araf,7/103.

¹⁹⁵ Hud,11/116.

zaman, bu kelimeler arasındaki anlam yakınlığı görülmektedir. Zulüm, müfsidlerin yapmış olduğu negatif davranışlardan sadece biridir.

h-İSYAN

“*ASaYe*” kökünden masdar olan “isyan”; itaatten çıkmak, emre itaat etmemek, inat edip emre muhalefet etmek anlamında olup kendi tabiatı ile geri durmak demektir.¹⁹⁶ İsyân, itaatın zıddıdır. Arapça’da bununla ilgili şöyle bir kullanım vardır: “Köle efendisinin emrine muhalefet ettiği zaman efendisine isyan etmiştir.”¹⁹⁷ Bu anlamı ifade eden isyan kelimesini Kur’ân’daki şu âyetlerde görüyoruz: “*Âdem Rabb’ine asi oldu...*”¹⁹⁸, “*şimdi mi(iman etin)! Hâlbuki daha önce isyan etmiştin.*”¹⁹⁹ Bu âyetlerde görüldüğü gibi insan, Allah(c.c.)’la arasındaki itaat sözüne isyan ettiğinden müfsidlikle nitelendirilmiştir. Aynı zamanda Firavun’un, müfsid adını alması insanları saptırmış olması temeline dayanmaktadır.²⁰⁰

Aslında isyan kelimesinden türeyen “asî” (karşı gelen) kınamak için kullanılan bir lafızdır. Binâenaleyh bu ancak, büyük günah işleyenler için kullanılır. Çünkü Cenâb-ı Hakk, “*Kim Allah(c.c.)’a ve Peygamberine asî olur, sınırlarını geçerse, onu da (Allah), içinde ebedî kalıcı olarak Cehenneme koyar.*”²⁰¹ buyurmuştur.²⁰² Bu âyetle ilgili Zemahşerî şunu rivâyet eder: Cebrail(a.s.) Firavun’a (daha önceden) efendisinin malı ve nimetleri içerisinde büyüyüp, sonra nankörlük ederek, onun üzerindeki haklarını inkâr eden ve efendisinin dışında efendilik iddia eden bir köle hakkında siz emirin görüşü nedir? diye bir soru sormuştu. Firavun da buna cevaben şunu yazmıştı. “Ebu’l-Abbas Velid b. Mus’ab der ki: Efendisine karşı gelen ve onun nimetlerini inkâr eden kölenin cezası, denizde boğulmaktır.” Sonra Firavun denizde boğulurken Cebrail (a.s.), bu cevabını, onun gözünün önüne getirdi.” Âyetteki, “şimdi mi? (iman ediyorsun?) hâlbuki sen bundan evvel isyan etmiş, daima fesadçılardan olmuştun.” ifadesi ile ilgili

¹⁹⁶ Bkz. İsfehâni, *Müfredât*, s.337.

¹⁹⁷ Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, XV/67.

¹⁹⁸ Taha, 20/121.

¹⁹⁹ Yunus, 10/91.

²⁰⁰ Bkz. İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, IV/227.

²⁰¹ Nisa, 4/14

gözünün önüne getirdi.” Âyetteki, “şimdi mi? (iman ediyorsun?) hâlbuki sen bundan evvel isyan etmiş, daima fesadçılardan olmuştun.” ifadesi ile ilgili olarak da birkaç soru var: Birinci soru, bu sözü söyleyen kim? Cevap: Rivâyetler bu sözü Cebrail (a.s.)’ın söylediğini göstermektedir. Cebrail(a.s.): “Sen dâima fesadçılardan olmuştun” sözünü Firavun’un: “Ben de Müslümanlar’danım” sözüne bir karşılık olarak söylemiştir. Bazı alimler, bu sözü Allah(c.c.) Teâlâ’nın ona söylediğini ileri sürmüşler ve “çünkü, bundan sonra Cenâb-ı Hakk, “ Biz de bugün seni (cansız bir) beden olarak bırakacağız ki arkadan gelenlere ibret olsun” buyurmuştur. Bu son cümle, Allah(c.c.)’tan başkasına âit olamaz.” demişlerdir.

İkinci soru: Âyetin zâhiri, Firavun’un tövbesinin daha önceki isyanından ve fesadından ötürü kabul edilmediğine delâlet etmektedir. Hâlbuki böyle bir gerekçe, onun tövbesinin kabulüne mani olamaz.

Cevap: Alimlerimizin görüşüne göre, aklen tövbeyi kabul etmek, Allah(c.c.)’a vâcip değildir. Alimlerimizin bu görüşlerinin doğruluğunu gösteren delillerden birisi de bu âyettir. Hem sonra bu kabul olunmayışın gerekçesi, sırf daha önceki isyan olmayıp, o isyanın yanı sıra Firavun’un müfsidlerden oluşudur.²⁰³

Asî, (isyan eden) iç dünyasında meydana gelen başkaldırıları, kul olduğunu unutarak eylem planına koymaktadır. Asî olan kişinin içindeki bozulma, kokuşma ve çürüme dış dünyasına isyan olarak çıkmaktadır. Asî kişi bu aşamadan sonra sosyal bir içerik taşıyan fesad hareketine girişmektedir. Böylece müfsidlik damgasını da yemiştir. Ama asî-müfsidin kötü eylemlerinin herhangi bir sınırı yoktur. O, bazen katil hareketine girer, bazen insanları birbiriyle çekişen-didişen gruplar haline getirip işlerini kolaylaştırarak onları yok etme planları uygular. İnsanların gerçekleri bulamaması için birtakım manipülasyonlara girer. Kendi dünyevî menfaatlerinin sürekli ön planda tutulması ve önceliği için nüfusun

²⁰² Bkz. Razi, *Mefâtihu’l-gayb*, XXII/110.

²⁰³ Bkz. Razi, *Mefâtihu’l-gayb*, XVII/125.

ve ekonominin bozulması pahasına planlar uygular. Asî, bu ve buna benzer daha pek çok fesad hareketi için potansiyel bir eylemcidir.

Sonuç olarak, kişinin önce içindeki temiz duyguları bozulur ve isyankâr olur, sonra da eylemci bir müfsid haline dönüşür.

i-TUĞYAN

“Ta-ğâ” sınırı aşmak, isyanda bulunmak, karşı çıkışta fazla ileri gitmek, demektir. “Tağvâ”, “Tuğyan” bu fiilin masdarlarıdır.²⁰⁴ Tağa’nın bir eş anlamlısı da “istikbar”dır.²⁰⁵ Kur’ân’da “tuğyan” kelimesinin türevleriyle birlikte (tuğyan dahil) kırk civarında kullanım yeri vardır.²⁰⁶ Tâğütun yer aldığı âyet sayısı ise sekizdir.²⁰⁷ Tuğyan kelimesi; küfür kelimesiyle birlikte şu âyette, “...Andolsun ki sana Rabb’inden indirilen, onlardan çoğunun azgınlığını ve küfrünü artırır... Onlar yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar; Allah(c.c.) ise bozgunculuğu sevmez.”²⁰⁸ şeklinde kullanılmıştır. Bu da iki kelimenin hemen hemen anlamdaş olduğunu göstermektedir. Kur’ân’da başka bir âyette geçtiği üzere; “ *Su tuğyan ettiğinde (kabarıp taşıdığında) sizi alıp giden (gemi)de taşıdık.*”²⁰⁹ şeklinde fiziksel güçlerin normal sınırı aşacak şekilde faal hale gelmeleri de tuğyanla ifade edilmiştir. Semud kavmini helâk eden korkunç ve soğuk fırtınayla birlikte gelen zelzele hakkında da kullanılmıştır.²¹⁰

İnsan kendisini her şeyden müstağnî görmeye başladığı zaman tuğyan kapısından girmiş demektir. “*Hayır, insan tuğyankârlık eder, kendini müstağnî görmekle.*”²¹¹ Tâğilerin cezalandırılması konusunda ilginç bir nokta da Kur’ân’ın, Nuh (a.s.) devri zâlimleriyle daha sonra gelen azgınlardan, suların tuğyanıyla cezalandırılmış olmasını ifade etmesi ve onları, zulme sapan, tuğyan edip azan kavim olarak nitelendirmesidir. Böylece insanın tuğyanının, tabiatın tuğyanı ile cezalandırılma prensibine dikkat çekmiştir.

²⁰⁴ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, XV/7.; İsfehânî, *Müfredât*, s.304.

²⁰⁵ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, XV/7.

²⁰⁶ Abdülbâkî, *Mucemü'l-müfehres*, s.426.

²⁰⁷ Bkz. Bakara,2/256-257.; Nisa,4/51-60-76.; Maide,5/60.; Nahl,16/36.; Zümer,39/17.

²⁰⁸ Maide,5/64.

²⁰⁹ Hakka,69/5.

²¹⁰ Bkz. Öztürk, Y.Nuri, *Kur’ân’ın temel kavramları* s.559.

²¹¹ Alak,96/6-7.

Bu da Kur'ân'ın kelamî mucizelerinden biridir.²¹² Hâkka suresi beşinci âyeti de Semud Kavmi azgınlığının tâğîye ile helâk edildiklerini söylüyor. Bu kelime de “tuğyan” kökünden türemiş bir isim olup, tuğyankâr insanları cezalandırmak için yaratıcı tarafından devreye sokulmuş azgın bir tabiat kuvvetini ifade etmektedir.²¹³ İnsana müstağnîlik fikrini veren bol nimet içinde bulunmasıdır. Mesela; Şuarâ suresinde anlatıldığı gibi; Semud topluluğu bol nimetler içerisinde müthiş bir doğal güzellik, münbit arazi ve yeşillikler içerisinde taze taze meyveler ve hiçbir şeyden etkilenmeyecek sandıkları dağlarda yontularak yapılan evlerden istifade ediyorlardı.²¹⁴ Onların bu lüks yaşamı kendilerini şımarttı, müstağnî kıldı, azgınlığa tuğyan ettiler. Onların bu tutumu Gayretullaha* dokundu.

Tuğyan kelimesinin, küfür kelimesiyle birlikte kullanıldığını daha önce ifade etmiştik. Çeşitli sebeplerle azgınlığı ve taşkınlığı artan tâğînin, aynı zamanda küfrü de artmıştır. Yani tâğî şiddetli bir kâfir olmuştur. Küfrünün şiddeti artmıştır. Âyette de ifade edildiği gibi bu artışa sebep, bazen Allah(c.c.)'in elçisine indirilen âyetler bazen de mü'minlere lütfedilen nimetler olmuştur. İşte bu durum fiiliyata döküldüğü zaman sosyal alanda bozgun, tahrip vb. durumlara yol açmaktadır. Âyetler insanların dünya ve ahiret saadetini temin amacıyla gönderilmiştir. Ama tâğî ve kâfir iç dünyalarını bozdukları, fesad duygularıyla doldurdıkları için içlerinde yer etmiş menfilik taşıyan nitelikleri daha da kökleşmiş ve şiddetini arttırmıştır. Bu anlamları teyid amacıyla Kur'ân'ın şu âyetini delil getirebiliriz:

“Kalplerinde hastalık(kâfirlik ve münâfıklık) olanlara gelince, onların da inkârlarını büsbütün artırır ve onlar artık kâfir olarak ölürler.”

²¹⁵ İçteki bu kokuşmuş ve bozulmuşluk, yerinde kalmamakta ve en yakın çevreden başlayıp mütedâhil daireler halinde uzak çevreye doğru yayılma eğilimi göstermektedir. Bunun için Allah(c.c.)“... ***Yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar. Allah(c.c.) bozguncuları sevmez.***”²¹⁶ buyurarak tağînin eyleminin

²¹² Bkz. Öztürk, Y.Nuri, Kur'ân'ın temel kavramları, s.559.

²¹³ Bkz. Öztürk, Y.Nuri, Kur'ân'ın temel kavramları, s.559.

²¹⁴ Bkz. Şuarâ, 26/146-147-148-149.

* Din, namus gibi kutsal değerlere tecavüz edenlere karşı harekete geçmek demektir.

²¹⁵ Tevbe, 9/125.

²¹⁶ Maide, 5/64.

amacını belirtip, bu faydasız, zararlı çabaların karşısında olduğunu ve bozgunculuğu (fesadçılık) ve bozguncuları sevmediğini ifade etmiştir.²¹⁷

j- USUV

“ASe” kökünden gelen kelimenin anlamı “çok ifsad etmek demektir. Masdar şekli “usuvven”, “usiyyen”, “ısiyyen”, “aseyenen” şeklinde gelir.²¹⁸ “El- aysu, el-asiyyu” birbirine anlam bakımından yakındır. Ancak “ays” duyu organlarıyla hissedilen şeyi ifade eder. Daha ziyade fesadla birlikte kullanılır. “ısiyy” kelimesi ise daha ziyade hüküm verilerek idrak edilir.²¹⁹ Zemahşerî bu kelimeye fesadın en ileri derecesi anlamı vermiştir.²²⁰ Kur’ân-ı Kerim’de beş yerde “müfsidîn” hâl cümlesiyle kullanılmıştır.²²¹ Bu âyet, İsrailoğullarına Allah Teâlâ’nın Hz. Musa(a.s.)’nin bir mucizesi olarak suyun hararetle ihtiyaç hissedildiği bir anda su nimetini lûtfettiğini ifade için indirilmiştir. “El- ısiyy” kelimesinin geçtiği bu âyeti müfessirler şöyle yorumlamışlardır: “Allah’u Teâlâ’nın yeryüzünde fesadçılar olarak azgınlık yapmayın.” Âyetine gelince “(عثي)” ifadesinden anlaşılan “el-ısiyy” fesadın en şiddetlisidir. Bundan dolayı onlara, “çıkarmış olduğunuz fesadınızda, bu fesadı sürdürmeyin!”²²² denilmiştir. Çünkü onlar, öteden beri bu fesadı sürdürmekte idiler. Bu ifadeden maksat, çok fazla ihtiyaç hissedildiği durumlarda su konusunda insanlar arasında devam edegelen, anlaşmazlık ve çekişmelerdir. Buna göre Cenâb-ı Hakk sanki şöyle buyurmuştur: “Eğer su sebebiyle aranızda bir anlaşmazlık meydana gelirse, anlaşmazlıkta haddi aşmayınız! Allah(c.c.) en iyi bilendir.”²²³ Zemahşerî’de bu âyeti aynı şekilde yorumlamıştır.

Bu âyette, yemek ve içmek emrinden sonra bozgunculuk yapmama konusundaki uyarı dikkat çekicidir. Çünkü insan gerçekten bir takım nimetlere ulaştığı zaman ona yol gösterici, azgın duygularını frenleyici imanı yoksa bozgunculuk (fesad) yapmakla yüz yüze gelebilir. Nitekim Allah(c.c.)

²¹⁷ Bkz. Bakara,2/205.; Maide,5/64.

²¹⁸ İbn Manzur, Lisânü’l-Arab, XV/29.; İsfehâni, Müfredât, s.304

²¹⁹ İsfehâni, Müfredât, s.322.

²²⁰ Zemahşerî, Keşşâf I/284.

²²¹ Bakara, 2/60.; Araf, 7/74.; Hud, 11/85.; Şuara, 26/183.; Ankebut, 29/36.

²²² Zemahşerî, Keşşâf I/284.

²²³ Razi, Mefâtihu’l-gayb, III/91.

Kur’ân-ı Kerim’de: “*insana nimet verdiğimiz zaman, yüz çevirir ve yan çizer. Ona bir şer dokunduğu zaman ise artık o, geniş (kapsamlı ve derinlemesine) bir dua sahibidir.*”²²⁴ İnsan nisyan ile mâlûl olduğu için sağlıklı ve nimet içinde olduğu zaman hakiki sahibini unutma, gaflet etme eğilimindedir. İstisnaları olmakla birlikte sağlığını kaybettiği, nimetlerden mahrum kaldığı, felâketlerle karşı karşıya geldiği zamanlarda da yaratıcısını daha fazla hatırlama eğilimi göstermektedir.

“*İnsana bir zarar dokunduğu zaman, bize dua eder, sonra tarafımızdan ona bir nimet ihsan ettiğimizde der ki; “bu bana ancak bir bilgi(m) dolayısıyla verildi. Hayır bu bir fitne(kendisini bir deneme) dir. Ancak onların çoğu bilmiyorlar.*”²²⁵ Burada ifade edildiği gibi kul mâlesef sadece sıkıntılı anlarda Allah(c.c.)’a yönelmektedir. Sıkıntının izâlesi durumunda, onun yüz çevirmesi, gururlanıp her şeyi gözardı etmesi, kendini beğenmesi meydana gelmektedir.²²⁶ aynı şekilde bu durumu ifade için Razî:

(إن الإنسان خَلِيقٌ هَلُوعٌ)²²⁷ tek başına kapalı olan “helü” kelimesi sondaki iki âyetin muhtevası ile açıklığa kavuşur.

(إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا وَإِذَا مَسَّهُ لَغِيرٌ مُنُوعًا) yani hasta veya fakir düştüğünde hemen sızlanmaya ve şikâyet etmeye koyulur, sabırsızlık gösterir, ama zengin olupta sıhhati yerinde oldu mu hayırdan uzaklaşır, cimrileşir, artık başkalarını düşünmez, umursamaz olur. O zaman, mutluluğu içinde yalnız yaşamayı seçer.²²⁸ şeklinde bir yorumla; nimet, mal mülk, sıhhat ve afiyet içinde bulunan insanların i’tidâl çizgisinden ayrılmaya çok daha meyilli olduğu iddiamıza destek vermektedir. Aynı şekilde konuya destek mahiyetinde birçok Kur’ân âyetlerini göstermek mümkündür.

k- İSTİKBAR

İstikbar, “*KeBuRa*” kökünden türemiş bir masdardır. Fiilin anlamı “büyük olmak” demektir.²²⁹ “Büyüklük”; nicelik, nitelik, durum, mertebe vs. bakımlarından olabilir. Aynı şekilde “çokluk” belirtmek için de “büyük”

²²⁴ Fussilet, 41/49-50-51.

²²⁵ Zümer, 39/49.

²²⁶ Beheştî, Kur’ân’da insan, s.63.

²²⁷ Meariç, 70/19-20.

²²⁸ Razî, Mefâtihu’l-gayb, XXX/114.

²²⁹ İbn Manzur, Lisnü’l-Arab, V/126-127.

sözcüğü zaman zaman kullanılır. “Kebîr”; büyük, “kebira(tün)” büyük şey ve bir diğer sıkça kullanımıyla “ceza getiren günah” (çoğulu kebâir), “ekber” daha büyük, en büyük, “kiber” yaşlılık demektir.

“Kebir”in isim olarak çoğulu “ekâbir” dir ve “kübera” bir toplumdaki reisler, önde gelenler, “kibriya” ululuk, büyüklük, yücelik, “ikbar” büyük görmek, “tekbir” yüceltmek, büyülemek, ululamak anlamlarına gelmektedir.²³⁰ Bu kökten türemiş kelimelerin kullanılışı Kur’ân’da yüz altmış bir defa geçmektedir.²³¹

Kur’ân’da, şeytanın ve kâfirlerin önemli bir vasfı olarak anlatılan istikbar, kibir ile aynı kökten gelmekte olup kendini aşırı derecede büyük görmek, büyüklüğe kapılmak, büyülenerek, inattan dolayı hakkı kabulden kaçınmak anlamlarında kullanılmaktadır.²³²

Kur’ân-ı Kerim’de, aslında var olmayan fakat var olduğu vehmine kapıldıkları özellikleriyle gururlanan, kibirlenen veya yaptıkları bozgunculuğun neticesinde kibre kapılan topluluğun durumunu anlatan “uluvv” kelimesiyle birlikte “kebîr(an)” kelimesi kullanılmıştır. “Uluvv” kelimesi ile “istikbar” kelimesi birbirine yakın anlamlıdır. Âyette “*Biz, Kitap’ta İsrailoğullarına: Sizler, yeryüzünde iki defa fesad çıkaracaksınız ve azgınlık derecesinde bir kibre kapılacaksınız, diye bildirdik.*”²³³ buyrulurken, İsrailoğullarının işledikleri şenî, denî, fecî, dehşet verici fesad davranışlarından sonra böyle bir boş ve haksız gurura kapıldıkları ifade edilmiştir.

Onların büyüklük taslamaları değişik şekillerde ortaya çıkabilir: Toplumun fertlerinin birbirine karşı gururlanması olarak ortaya çıktığı gibi, toplumun büyük bir kısmının azınlığa karşı veya peygamberlere, Kur’ân’a, Müslümanlara karşı gururlanması olarak da ortaya çıkabilir.

İsrailoğulları, kendilerine Allah(c.c.)’ın yolunu göstermek isteyen peygamberlerine, fesadçılık hareketiyle karşılık vermişler ve bundan sonra gurur ve kibirle hak ve hakîkate kulak tıkamışlardır. Çünkü “istikbar” (büyüklenme) psikolojisinde aşırı ön yargınlık, tarafgirlik, bencillik, bağnazlık,

²³⁰ İsfahani, Müfredât, s.126-127.

²³¹ Abdülhakî, M. Fuat, Mucemü’l-müfehres, s.588.

²³² İsfahani, Müfredât, s. 421.

²³³ İsra, 17/4.

yeni görüşlere açık olmamak gibi özellikler bulunur. Dolayısıyla, büyülenen insanın ayırıcı özelliği, onun objektif görüşten uzak durmasıdır. Bu uzaklığın nedeni ise kibir ve gururdur.²³⁴ “İstekbere ve tekebbere” de “fe-se-de” nin etrafında, bu alanın tamamlayıcısı kelimelerdir. Her iki kelime de “kebure” sülâsîsinden türemiş, Kur’ânî kullanışta da özel kullanım sahaları teşkil etmişlerdir. “Zoraki ve tekellüflü olarak kendini büyük görme arzu ve eylemini yansıtırlar.”²³⁵

İstikbar, büyüklük kuruntusudur ve o bir hastalıktır. Kur’ân kendine özgü üslubu içinde, büyüklük kuruntusuyla gerçek büyüklüğü birbirinden ayırır. Sâd suresi 75. âyeti İblis’e şu sorunun sorulduğunu bildiriyor: “*İstikbar mı gösteriyorsun, yoksa gerçekten yücelmiş olanlardan mısın?*” Böylece İblis’in secde etmeyişinin bir büyüklük kuruntusu olduğu, gerçek bir yücelikle ilgisi bulunmadığı anlatılmış oluyor.²³⁶

İstikbar; insana sonsuzluğun, ruh güzelliklerinin ve ilâhî sevgilerin yolunu kapatır ve insan kalbinin Allah(c.c.) tarafından mühürlenmesine yol açar. Aksiyonel bir hareket olan fesadın bileşkelerini oluşturan gurur, kibir kişiyi müfsid yapar.

I-ULÜVV

“*Ulüvv*” (yüksek) kelimesi, “*süfl*” (alçak) kelimesinin zıt anlamlısıdır. Uluvv yükseklik demektir. (ع) şeklindeki bir kullanım daha ziyade “gücü yetme, büyük olma, büyülenme” anlamlarını ifade eder. Övme ve yerme için kullanılır. “*âliye*” şeklindeki bir kullanım ise sadece övme için kullanılır.²³⁷ (A-le) ve (a-li-ye) kökünden türemiş kelimeler, pek çok kullanım sahasına sahiptir. Kur’ân’da yetmiş bir defa kullanılmıştır.²³⁸ Fesadla birlikte ise dört yerde kullanılmıştır.

“*Allah(c.c.)’ın kullarına karşı büyüklük taslamayan, zorbalık ve onların içinde bozgunculuk yapmayanlara...*”²³⁹ Âyette geçen “*uluvven*”

²³⁴ Bkz. Cevdet Said, *Bireysel ve toplumsal değişimin yasaları*, s.122.

²³⁵ Firuzabâdî, *Besair*, 601-602.

²³⁶ Öztürk Y. Nuri, *Kur’ân’ın temel kavramları*, s.258-259.

²³⁷ İbn Manzur, *Lisânü’l- Arab*, 15/84.; İsfahani, *Müfredât*, s. 345.

²³⁸ Abdülbâkî, M. Fuat, *Mucemü’l-müfehres*, s. 481.

²³⁹ *Kasas*,28/83.

kelimesi burada “yükseklik, kibirlenme, zorbalık anlamlarına gelir.”²⁴⁰ “Uluvv” kelimesi için İkrime (ö.107/725); tecebbur(kibirlenme), Said ibn Cübeyr (ö.95/713); bağy (zulüm, isyan, kibir, haddi aşma, cinâyet, suç, fesad, çok yağmur, zina, hased) demiştir.²⁴¹ Müfessirler; (العلوّ في الأرض) âyetini “haksız bir gurur, kibir”; (الفساد في الأرض) âyetini de “haksız yere mal alma” şeklinde yorumlamışlardır.²⁴² “Zulüm ve kibir -ile...” ifadesine gelince, Bu, âyet ve mucizelerin apaçık olup Allah(c.c.) katından olduğuna kanaat getirdikten sonra, onu apaçık bir sihir olarak isimlendirmek suretiyle büyülenen kimsenin zulmünden daha çirkin hangi zulüm vardır? anlamındadır. (Uluvv) kelimesi; büyülenerek, Hz. Musa(a.s.)’nın getirdiği şeye imandan yüz çevirmektir. Bu, tıpkı Cenâb-ı Hakk’ın; **“Kibirlerine yediremediler... Onlar mütekebbir ve müstebit adamlardı...”**²⁴³ âyetinde olduğu gibidir.

‘Uluvv’den maksat ululanmak; imana tenezzül etmemek, kibirlenmek, kafa tutmak; fesad ise herhangi bir şeyi ve malları faydalı halinden çıkarmak ve özellikle de Rabbine isyan ile kendi nefisini heder etmek demektir.

“İşte ahiret yurdu! Biz onu yeryüzünde böbürlenene ve bozgunculuğu arzulamayan kimselere veririz.”²⁴⁴ Yani yeryüzünde Hakk’a karşı kibir ve aşırı hırs göstererek Firavun gibi övülmek, zorbalık yapmak da istemezler, Kârün gibi haddi aşarak isyanla fesad da arzu etmezler.²⁴⁵

Sonuç olarak “uluvv” ve “fesad” sosyal bir eylemdir. Bu iki kavramın eyleme dönüşmesi, toplumun fertleri arasında menfî ilişkiler yumağı meydana getirmektedir. Bu yönleriyle “fesad ve uluvv” kavramları, aralarında benzerlik arz etmektedirler. Dolayısıyla âyetlerdeki “fesad ve uluvv”un kullanımının (vav) bağlacıyla birbirine bağlandığı görülmektedir. Yine Kur’ân’da; hak etmediği yücelik sıfatını alan ve kibir sıfatıyla hayat sürdüren kişilerin, aynı zamanda müfsid sıfatıyla da nitelendirildiği

²⁴⁰ İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 6/268.

²⁴¹ İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 6/268

²⁴² Taberî, *Câmiu’l-beyan*, XX/122.

²⁴³ Mûminun, 23/46.

²⁴⁴ Kasas,28/83.

²⁴⁵ Bkz.Elmalılı, *Hak dini Kur’ân dili*, 5/3757.

görülmektedir.²⁴⁶ Hatta bu olumsuz niteliklerin zirvesine Firavun, Kârun gibi şahıslar oturtularak, bu tür eylemlerin ne kadar çirkin ve korkunç olduğuna işaret edilmiştir.

Netice olarak “uluvv ve fesad”ın ahiret saadetinin önünde bir engel olduğu ve ancak bu olumsuz niteliklerden arınmışların, ahiret yurdunu elde edeceği belirtilmiştir.²⁴⁷ Aynı şekilde; bu eylemlerin gözle görülür derecede etkilerine dünya hayatında da rastlamak mümkündür.

m-FESADLA İLGİLİ DİĞER KAVRAMLAR:

Fesadla ilgili birkaç kavram daha vardır: Kur’ân-ı Kerim’de katletmek, sihir yapmak, Allah (c.c.) yolundan alıkoymak, ihlâk etmek de fesad hareketi olarak

nitelendirilmiştir. Mesela, İsrâ suresi dördüncü âyetteki, İsrailoğulları’nın iki fesadlarından biri, kendilerine gönderilen peygamberlerini katletmeleridir ki, Kur’ân-ı Kerim bundan bahseder. Bu konu, ibret alınması açısından önem arz ettiğinden burada anlatmakta fayda görüyoruz. Rivâyete göre âyette: *“Bunlardan ilkinin zamanı gelince...”*²⁴⁸ ifadesinde işâret edilen zaman, İsrailoğullarının Şa’ya(a.s.)’yı öldürdükleri zamandır. Taberî tefsirinde, bu olay tafsilatıyla anlatılmıştır. Şöyle ki:

“İsrailoğulları’nda birçok olaylar meydana gelmiş, günahlar işlenmişti. Yüce Allah(c.c.), bunlarla onları sorumlu tutmamış, kendilerine iyilik ve ihsan ile muamele etmişti. Nihâyet, İsrailoğulları padişahlarından Sıddıka ismindeki padişahları zamanında olaylar büyümüşü. O zaman Şa’ya (a.s.) onlara peygamber olarak gönderilmiş ve Babil hükümdarı Sencarip’in hücum ve istilası bertaraf edilmişti. Şa’ya b. Emsiya (a.s.) İsa ve Muhammed (a.s.) i müjdeleyen bir peygamber idi. Sıddıka, onun vahiy ve nasihatları ile amel etmiş ve başarılı olmuştu. O vefat edince İsrailoğulları’nın işleri karışmış, hükümranlıkta rekabete girişmişler, daha sonra birbirlerini öldürmeye başlamışlardı. Şa’ya’yı dinlemiyorlar, nasihatlerini kabul etmiyorlardı. O vakit, yüce Allah(c.c.), Şa’ya (a.s.) ya buyurmuş ki: “Kalk! Kavmin içinde senin dilin

²⁴⁶ Bkz. Kasas, 28/4.

²⁴⁷ Bkz. Kasas, 28/83.

²⁴⁸ İsrâ, 17/4.

üzere vahy edeceğim". Adı geçen, kalkmış, yüce Allah(c.c.) da onun dilini vahy ile konuşturup buyurmuş ki:

"Ey gök dinle! Ey yer sus! Çünkü Allah(c.c.) Teâlâ İsrailoğulları'nın durumunu anlatacak."

O İsrailoğulları ki, kendi nimetiyle büyütmüş, kendisi için seçmiş, ihsanı ile seçkin kılmış, diğer kullarına üstün kılmıştı . Hâlbuki onlar, çobanı olmayan kaybolmuş davar gibiydiler. Öyleyken ürkenlerini yatıştırdı, kaybolanlarını topladı, kırıklarını sardı, hastalarını tedavi etti, zayıflarını semizlendirdi, semizlerini korudu. Bütün bunlardan sonra azgınlaştılar. Koçları toşmaya başladı. Birbirlerini öldürüyorlardı. Öyle ki kırıklarına saracak sağlam bir kemik bile kalmadı. Yazıklar olsun bu hata yapan ümmet! Yazıklar olsun şu hata yapan topluma ki, ölümün kendilerine nereden geldiğini anlayamıyorlar! Deve bile vatanını hatırlar da ona döner gelir. Eşek bile üzerinde doydğu bağı hatırlar ve ona geri döner. Öküz bile semizlendiği şenliği hatırlar ve ona döner gelir. Bu toplum ise; öküz değil, eşek değil, akıl sahibi oldukları halde, ölümün kendilerine nereden geldiğini fark etmiyorlar. Ben onlara bir misal vereceğim. Onlara söyle de dinlesinler: "Bir zaman boş, harap, bayındır olmayan ölü bir arazi vardı. Ve bunun kuvvetli ve bilgili bir de sahibi vardı. Onu imar etmeye başladı. Kendisi kuvvetli iken, arazisinin harap olmasını veya bilgili iken "boşuna harcadı" denilmesini istemedi. Etrafını duvarla çevirdi, içinde sağlam bir köşk yaptı, ortasından ırmak geçirdi. Zeytinden, nardan, hurmadan, üzümünden ve türlü türlü meyvelerin hepsinden cins cins ağaçlar dikti. Ve onu kuvvetli, güvenilir, görüş sâhibi, çalışkan bir korucunun korumasına emanet bıraktı, gelişmesini bekledi. Tomurcuklandığı ve meyveleri, keçiboynuzu çıktığı zaman, "Aman bu ne kötü arazidir! Bunun duvarını, köşkünü yıkalım, ırmağını kapayalım, bekçisini yakalayalım, ağaçlarını yakalım; eskiden olduğu gibi harap olsun, imardan iz ve eser kalmasin" dediler. Bu davranışı nasıldır, buna ne dersiniz? Allah(c.c.) buyurdu ki: "O duvar benim zimmetim (koruluğum), köşk şeriatim, nehir kitabım, koruyucu peygamberim, dikilen ağaçlar da onlar, o ağaçların çıkardığı keçiboynuzu da onların kötü amelleridir. Ben de onlara, kendi aleyhlerine verdikleri hükümle hükmettim. O, onlara Allah(c.c.)'ın verdiği bir misaldir.

Bana sığır ve koyun kesmekle yaklaşmak istiyorlar. Hâlbuki et, bana ulaşmaz ve ben onu yemem. Bana takva ile haram kıldığım nefisleri boğazlamaktan sakınmakla yaklaşmayı bırakıyorlar. Kanlarla elleri boyanmış, elbiseleri bulaşmış! Benim için evler ve ibadet edilecek yerler yükseltip sağlamlaştırıyorlar ve onların içlerini temizliyorlar da kendi kalplerini ve vücutlarını pisliyorlar ve kirletiyorlar. Benim için evleri ve ibadet yerlerini yıldızlı nakışlarla süslüyorlar da akıllarını, fikirlerini bozuyorlar. Benim evleri yükseltip sağlamlaştırmaya ne ihtiyacım var? Ben o evlerde oturmam, benim nakışlı ibadet yerlerine ihtiyacım mı var? Ben onlara girmem, ben onların yükseltilmesini ancak içlerinde zikir ve tesbih edilmem için ve namaz kılmak isteyenlere bir alâmet olması için emrettim.”

Diyorlar ki: “Eğer Allah(c.c.)’ın, bizim dostluğumuzu ve kaynaşmamızı pekiştirmeye gücü yetseydi elbette toplardı. Ve eğer bizim kalplerimize anlatmaya Allah(c.c.)’ın gücü yetseydi mutlaka anlatırdı. “iki kuru ağaç al, en çok birleştikleri bir sırada birleştikleri yere var. O iki ağaca hitap ederek Allah(c.c.) da size ikimizin bir ağaç olmanızı emrediyor. Bunu söyleyince iki ağaç birbirine karışıp hemen birleştiler. Bundan dolayı Allah(c.c.) buyurdu ki: “söyle onlara gördünüz ya ben, iki kuru ağacı birleştirmeye kadirim. Dileseydim sizin dostluğunuzu birleştirmem miydiniz veya kalplerinize söz geçiremem miydiniz? Halbuki ona ben şekil verdim.”

Diyorlar ki: “Oruç tuttuk, orucumuz kabul makamına yükselmedi, namaz kıldık namazımız nurlanmadı, sadaka verdik sadakalarımız sebebiyle malımız artırılmadı, güvercin gibi inleyerek dualar ettik, kurtlar gibi uluyarak ağladık hiçbirini işitilmedi , dualarımız kabul edilmiyor.”

Allah(c.c.) buyurdu ki: “Onlara sor. Benim duaları kabul etmeme engel olan nedir? Ben işitenler içinde en fazla işiten, bakanlar içinde en fazla gören, cevap verenlerin en yakını, merhamet edenlerin en merhametlisi değil miyim? Elimdeki şeyler mi azdır? Nasıl olur ki ? Benim kudret ellerim iyilik yapmaya açıktır, dilediğim gibi harcarım. Ve bütün hazinelerin anahtarları benim yanımdadır. Onlara benden başkası ne açar, ne kapatır. Gerçekten benim rahmetim her şeyi kaplar. Birbirlerine merhamet edenler ancak o sayede ederler. Yoksa sonradan cimri mi oldum? Ben cömertlerin en cömerti, bütün

iyilikleri yapmayı sevenim; verenlerin en cömerdi, kendisinden dilek istenenlerin en fazla kerem sahibi olanı değil miyim? Eğer şu kavim; benim kalplerinde parlattığım, ondan sonra kendilerinin onu atıp da dünyayı satın aldıkları hikmet ile nefislerine bir göz atsalardı, nereden vurulduklarını görürler ve en büyük düşmanlarının, kendi nefisleri olduğunu tam olarak bilirlerdi .”

“Ben onların yalan sözle ayıp ve kusurlarını örterek iyi gördükleri, haram yemekle kuvvet almak istedikleri oruçlarını nasıl kabul ederim? Onların kalpleri benimle savaşmaya, yarışmaya kalkışan, haram kıldıklarını işleyenlere kulak verip dururken namazlarını nasıl nurlandırırım? Veya sadakaları benim katımda nasıl zekât yerine geçer(mallarını temizler) ki? Onlar başkalarının mallarını sadaka olarak veriyorlar. Ben onlarla, ancak kendilerinden gasbedilmiş olan sahiplerini mükâfatlandırırım. Hem dualarını nasıl kabul ederim ki? O ancak dilleriyle söyledikleri bir sözdür, yaptıkları ise ondan çok uzak ve farklıdır. Ben ancak yumuşak huylunun duasını kabul ederim, ancak zavallı zayıf ve yoksul kimselerin sözünü dinlerim ve yoksulların, miskinlerin rızası benim rızamın alâmetlerindedir. Fakirlere merhamet, zayıflara yanaşma, mazluma insaf, malı gasp edilene yardım, hazırda bulunmayana adalet etseler, dullara, yetime, yoksula ve her hak sahibine hakkını verseler! Bana insanla konuşmak yaraşsaydı ben onlarla konuşurdum.”

“Ve o vakit gözlerinin nuru, kulaklarının duyma gücü, kalplerinin anlayışı olurdu. Ve o vakit bellerini doğrultur, ellerinin ve ayaklarının kuvveti olurdu. Ve o vakit dillerini ve akıllarını sağlamlaştırırdım.”

“Sen benim peygamberlik işlerimi tebliğ edip, onlar sözümü işittikleri zaman: “Bunlar uydurma laflar, birinden birine miras kalan lakırdılar, büyücülerin ve kâhinlerin yazdıkları eserlerden bir eserdir” diyorlar. Ve kendileri de böyle bir söz söylemek isteseler yapabilirler ve şeytanların onlara yapacağı vahy ile gaybdan haberdar olabileceklerini iddia ediyorlar. Ve hepsi bu söylediklerini gizliyor, sır tutuyor. Durum böyle ise onlar bilirler ki, ben göklerin ve yerin gaybını bilirim. Ve onların açıkladıkları ve gizledikleri şeyleri de bilirim. Ben gökleri ve yeri yarattığım gün, kendim için var ettiğim

bir hüküm verdim. Ve ona önümde süreli bir zaman belirledim ki mutlaka o, gerçekleşecektir.

Eğer onlar gayb ilminden çalmalarında doğru iseler, haydi sana haber versinler, ben o hükmü ne zaman tatbik edeceğim, o ne zaman olacak?. Eğer onların, dilediklerini yapmaya güçleri yetiyorsa, benim onu yapacağım kuvvet gibi bir kuvvet gösterebilirler. Ben onu müşriklerin istememesine rağmen, her dinin üstüne çıkaracağım. Eğer onların, dilediklerini söylemeye güçleri yetiyorsa, o hüküm emrini vereceğim. Hikmetin benzerini temin etsinler(yazsınlar). Çünkü ben gökleri ve yeri yarattığım gün şöyle hükmettim: Peygamberliği, ücretle çalışanlar içinde kılalım, mülkü çobanlara, yüceliği alçak kimselere, kuvveti zayıflara, zenginliği fakirlere serveti malı en az olanlara, şehirleri kırlara, kaleleri çöllere, beredayı enginlere, ilmi cahillere, hükmü okuma-yazma bilmeyenlere çevirip vereyim.”

Şimdi onlara sor, ne zaman? Ve bunun başına geçecek kimdir? Kimin eli ile ben bu sünneti açacağım? Bu işin yardımcıları ve destekleyenleri kimlerdir? Biliyorsa söylesinler. Ben bunun için okuma yazma bilmeyen bir peygamber göndereceğim. Sert değil, kaba değil, sokaklarda bağırılmaz, edebe ve terbiyeye uymayan davranışta bulunmaz, edebe aykırı söz söylemez. Ben, ona her güzellik için doğru bir davranış vereceğim, her güzel ahlâkı ona bağışlayacağım. Sükûneti elbisesi, iyiliği prensibi, takvayı gönlü, hikmeti düşüncesi, doğruluk ve vefakârlığı tabiatı, affi ve şeriatın hoş gördüğü şeyleri ahlâkı, adalet ve iyiliği yaşantısı, hakkı şeriatî, hidâyeti imamı, İslâm'ı milleti, Ahmed'i ismi kılacağım. Sapıklıktan sonra onunla hidâyet edeceğim. Cahillikten sonra onunla öğretim yapacağım, düşkünlükten sonra onunla yükselteceğim, tanınmazken onunla şan vereceğim, azlıktan sonra onunla çoğaltacağım, darlıktan sonra onunla zenginleştireceğim, ayrıldıktan sonra onunla toplayacağım. İhtilâfa düşen kalpleri, dağınık arzuları, bölünmüş ümmetleri onunla birleştireceğim. Ümmetini, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmet yapacağım.

Benim birliğime inanmak için bana iman ve ihlâs ile şeriatin uygun bulduğunu emredecek ve şeriatin yasakladıklarını nehy edecekler. Ayakta, oturarak, rükûa vararak ve secde ederek bana namaz kılacaklar. Benim

yolumda saf tutarak ve düşmana karşı yürüyerek savaşacaklar. Benim rızamı elde etmek için mallarından yurtlarından çıkacaklar. Ben onlara camilerinde, mescidlerinde; yattıkları, gezdikleri yerlerde tekbir, tevhid, tesbih, hamd, övgü ilham ediciyim. Sokak başlarında tekbir, tehlil ve takdis edecekler. Benim için yüzlerini, el ve ayaklarını temizleyecekler, bellerine elbiseler(ihramlar) bağlayacaklar, kurbanları kanları, kitapları göğüsleri, gece rahip, gündüz arslan... O benim bir lütfumdur ki, dilediğime veririm. Ve ben çok büyük lütf sahibiyim.

Şa'yâ (a.s.) sözünü bitirince öldürmek için üzerine saldırmışlar. O da kaçıp bir ağaca gizlenmiş, eteğinin dışarıda kalan ucunu görmüşler, testereyi dayayıp onu ağaç ile beraber biçmişler. Sonra Ermiyâ (a.s.)'yı da hapsetmişler. Allah(c.c.) Teâlâ da Buhtu Nasr'ı onlara musallat edip belâlarını vermişti."²⁴⁹

Nitekim buyuruyor ki: şiddetli savaşçı ve güçlü, kendisinden hoşlanılmayan kullarımızdan üzerine saldı. Burada izâfette (tamlama ile) marife olarak: "kulumuz" buyurulmayıp nekre olarak "bir kulumuz" buyurulması bunların, Allah(c.c.)'a nisbet edilerek anılacak, maruf ve ibadetleri makbul kulları olmadığına işarettir. Yani bu belirsiz yapmada "O'nun kulu" ifadesindeki belirlilik gibi özel tamlama ile bir şereflendirme mânası değil, şiddetli bir korkutma ve dehşet mânası vardır. Gerçekten yüce Allah(c.c.), âlemlerin Rabbi olduğu için, aslında mü'min de kâfir de O'nun kuludur. Ve düşünmeli ki, mü'min iken azan bir kavme, kâfir bir kavmin musallat kılınması ne korkunç şeydir! Sâlih ellerle ıslah kabul etmeyen kavimleri bekleyen sonuç da budur.

Bazı tefsirciler bu olayın Câlut olayı olduğunu söylemişlerse de çoğunluk (Buhtu'n-Nasr) olayı demişlerdir. Bununla beraber esas önemli olan taraf olayın zaman ve şahısları değil, özel mâhiyeti ile hikmetidir. Kur'ân'da da ancak bu nokta anlatılmıştır. Onun için, en doğrusu şahıslar ve zamanların belirlenmesi ile uğraşmayarak, olayı Kur'ân'ın açıkladığı şekilde olayı ele alıp hikmet ve dersler çıkarmaya çalışmaktır.

Allah(c.c.)'in yüceliği onlara o korkunç kulları saldırttı da evlerinin aralarını yokladılar. Yani öyle istilâ ettiler, öyle kıyımlar yaptılar ki, herkese

açık genel yerlerden başka, evlerin aralarını arayıp öldürecek İsrailoğullarını aradılar. İşte bu yerine getirilmiş bir vaad oldu. Yani birinci fesad döneminde vaad edilen hüküm ve alın yazısı bu şekilde gerçekleşti.

Sihir yapmak da aynı şekilde fesad hareketi içerisinde değerlendirilmiştir.²⁵⁰ Nitekim âyette; *“Onlar (iplerini)atınca, Musa dedi ki: “Sizin getirdiğiniz sihirdir. Allah(c.c.) onu boşa çıkaracaktır. Çünkü Allah(c.c.) bozguncuların işini düzeltmez.”*²⁵¹ buyrulmuş, toplumu ve fertleri olumsuz yönde etkileyen, menfilik ifade eden hareket, fesad kapsamında değerlendirilmiştir.

Öte yandan menfi hareketler zincirinin halkasını oluşturan Allah(c.c.) yolundan alıkoyma ve ekin(ekonomi), Nesl (nüfus) bozmak da fesad olarak ifade edilmiştir. Âyette şöyle buyrulmuştur: *“İnkâr edip de (insanları) Allah(c.c.) yolundan alıkoyanlar var ya, işte onlara, yapmakta oldukları bozgunculuklar sebebiyle, azaplarını kat kat artıracacağız.”*²⁵² diğere bir âyette de ekin ve neslin yok edilmesi ile ilgili *“O dönüp gitti mi, (yahut bir iş başına geçti mi) yeryüzünde ortalığı fesada vermek,ekinleri tahrip edip nesilleri bozmak için çalışır. Allah(c.c.) bozgunculuğu sevmez.”*²⁵³ buyrulmuştur.

2-FESADLA ANLAM ZITLIĞI OLANLAR

a-SALAH

“SaLeHa” kökünden gelen “salâh” kelimesi masdar olup sülâsî mücerret (kök harfi üçlü) lerin üçüncü ve beşinci kalıplarından gelmektedir. *“SaLeHa”* kökünden “suluh” ve “salâhiye” şeklinde iki çeşit masdarı bulunmaktadır.²⁵⁴ Salâh anlam itibarıyla “layık olmak”²⁵⁵, iyi olmak, iyi bir hâl üzere bulunmak, bir kişinin fesadından sonra iyi olması²⁵⁶, istikâmet ve musalâha²⁵⁷ anlamlarına gelmektedir. “Salah” kelimesi “if’al” kalıbından “ıslah” şeklinde kullanıldığı zaman layık olmak, onarmak, iyi olmak,

²⁴⁹ Taberî, *Câmiu’l-beyan*, V./23.; Ayrıca bkz. ; Elmalılı, *Hak dini Kur’ân dili*, V/3157-3158-3159.

²⁵⁰ İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, I/45.

²⁵¹ Yunus, 10/81.

²⁵² Nahl, 16/88.

²⁵³ Bakara, 2/ 205.

²⁵⁴ İbn Manzur, *Lisânü’l- Arab*, II/516.

²⁵⁵ Cevherî, *Sihah*, I / 388.

²⁵⁶ Zemahşerî, *Esâsü’l- belâğa*, s. 537.

düzeltilmek, kişilerin aralarını bulup barıştırmak ve iyilik yapmak anlamlarına gelmektedir.²⁵⁸ İnsanların birbiriyle ilişkilerini ve bir arada huzur ve güven içinde çalışmalarını ifade etmek için kullanılan “sulh” kelimesi de aynı şekilde “salah”tan türetilmiş bir isimdir. Genel bir ifadeyle “sulh” kelimesinin terim anlamı; “insanlar arasında meydana gelen veya gelebilecek olan düşmanlığı gidermek”²⁵⁹ şeklinde ifade edilebilir. Türkçe’ye ise “barış, anlaşma” şeklinde çevirmek mümkündür.²⁶⁰

Islah (barıştırmak, onarmak), musâlaha (barış yapmak) ve ıstilah(barış yapmak)²⁶¹ kelimelerinin hepsinin “barış yapma” anlamında kullanıldığını ifade edebiliriz. Fakat “musâlaha”nın herhangi bir şey üzerinde, şartlı olarak anlaşma anlamına geldiği de belirtilmiştir.²⁶² Salah kelimesinin ismi faili olan “sâlih” ile ıslahın ismi faili olan “muslih” kelimesinin Kur’ân-ı Kerim’de özel bir anlamı ve ehemmiyeti vardır. Bu kelimelerin tarifleri şu şekilde yapılmıştır: “Sâlih, kendisi doğru olan, kendini düzelten, muslih ise kendisi doğru olmakla birlikte, başkasını da ıslah eden demektir. Bundan dolayı Allah(c.c.)’a sâlih sıfatının verilemez. Ama buna karşılık muslih denilebilir.”²⁶³ Gerek “salah” kelimesi ve gerekse “Fesad” kelimesinin daha ziyade fiillere, hareketlere âit olduğu belirtilmiştir.²⁶⁴ Kısaca, terim olarak şöyle bir tanım yapmak da mümkündür: “Faydalanılan bir şeyin bozulmasına fesad, zıddına da salah denir ki, salah ayrıca bir şeyin doğru bir şekle getirilmesidir.”²⁶⁵

Fesad kavramının zıddı olarak salah kavramının, bir hadiste şöyle kullanıldığını görmekteyiz:

“ Dikkat edin, insanda bir et parçası vardır. O iyi (salah) olduğu zaman bütün beden iyi olur. O bozulduğu (fesad) zaman da bütün beden bozulur. Dikkat edin o kalptir.”²⁶⁶ Burada salah kelimesinin zıt anlamı

²⁵⁷ Tehânevî, Keşşaf-ı ıstılâhâtî'l- fûnun, II / 281.

²⁵⁸ Bkz. İbn Manzur, Lisânü'l-Arab, II / 516-517.; Zemahşerî, Es^3asü'l-belâğa, s. 537.; Ezherî, Tezhibü'l-Lüga, IV / 243.

²⁵⁹ İsfehânî, Müfredât, s.284.

²⁶⁰ Develioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe lügat “Sulh” Md.

²⁶¹ Bkz. Cürcanî, Tarifât, s. 8.

²⁶² Bkz. Zemahşerî, Es^3asü'l-belâğa, s. 537.

²⁶³ Bkz. Askerî, Furûk, fi'l-luga, s. 204.

²⁶⁴ Bkz. Cevherî, Sıhah, II/519.; İsfehânî, Müfredât, s. 284.

²⁶⁵ Zemahşerî, Keşşâf , I / 33.

²⁶⁶ Ahmed İbn Hanbel, Müsned, IV/270; Buharî, İman, 39; Müslim, Mesağat, 107.; İbn Mace, Fiten, 14; Ebu Davud, Buyu', 1; Tirmizî, İman, 14.

olarak fesad kelimesi kullanılmıştır. Bundan başka salah kelimesinin zıt anlamlısı olarak “ısa”²⁶⁷, “su”²⁶⁸ kelimeleri kullanılmıştır. Ancak biz bu kelimeler üzerinde durmayacağız.

Münâfiklardan söz eden bir âyette; fesad kavramının zıddı olan salah kelimesi kullanılarak²⁶⁹ şöyle buyrulur:

“Onlara: yeryüzünde bozgunculuk (lâ- tüfsidû) yapmayın dediğinde: - Biz sadece muslihleriz derler.”²⁷⁰ Bu âyette “müfsid” kelimesi, “muslih” kelimesinin zıddı olarak kullanılmıştır. Aynı durumu, yetimlerden söz eden âyette de görmek mümkündür:

“...Allah(c.c.), muslihi, müfsitten ayırmasını bilir.”²⁷¹ Başka bir âyette ise:

“Yaptığınız sihirdir. Fakat Allah(c.c.), onu boşa çıkaracaktır. Allah(c.c.) müfsidlerin işlerini ıslah etmez.”²⁷² buyrulur aynı anlamın kastedilmiş olduğu görülmektedir

2-FESAD-SALAH İLİŞKİSİ

Fesadla ilgili âyetlere baktığımızda pek çok yerde “salah”la birlikte kullanıldığını görüyoruz.²⁷³ Bu, üzerinde durulması gereken bir özelliktir ve dikkate şâyandır. Öyleyse fesad ve salah ikilisinin nasıl bir ilişki içinde olduğunu ve ne anlamda kullanıldığını açıklığa kavuşturmak gerekmektedir ve yine Kur’ân-ı Kerim’de, hangi anlamda ve hangi karaktere sahip kişilerin sıfatları olarak kullanıldığını öğrenmek ve beyan etmek gerekmektedir. Kur’ân-ı Kerim’de, fesad ve salah kavramıyla ilgili âyetlere baktığımız zaman “fesad” kavramının “salah” kavramına göre daha geniş kapsamlı olduğunu görüyoruz.

“Allah(c.c.), meleklerle yeryüzünde bir halife yaratacağını söyleyince onların “orada, bozgunculuk yapacak (yüf-si-dû) ve kanlar dökecek birisini mi yaratacaksın...”²⁷⁴ şeklindeki ifadeleri bu duruma işaret

²⁶⁷ Bkz. Abdurrezzak, *Musannef*, V, 319.

²⁶⁸ Bkz. Ahmed ibn Hanbel, *Müsned*, II / 177-222.

²⁶⁹ İsfahânî, *Müfredât*, s. 284.

²⁷⁰ Bakara, 2 / 11.

²⁷¹ Bakara, 2 / 220.

²⁷² Yunus, 10 / 81.

²⁷³ Bkz. Abdülbâki, *Mucemü'l-müfehres*, s. 518-519.

²⁷⁴ Bakara, 2/30.

etmektedir. Fesad aynı zamanda kâfir,²⁷⁵ münâfik,²⁷⁶ fâsık,²⁷⁷ fâcir,²⁷⁸ müsrif²⁷⁹ gibi menfi sıfatları alan kişilerin özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de “yeryüzünde fesad çıkarmayın.” Veya “İslah edildikten sonra yeryüzünde fesad çıkarmayın” anlamında âyetler de vardır. “Yeryüzünde fesad çıkarmaktan” pek çok anlam kastedilmiş olabilir. Bu konuya daha önce temas etmiştik.

Fesadın zıt anlamlısı olan “salah” ise mü'minlerin en belirgin nitelikleri olup peygamberlerin dahi istekleri bu olmuştur.

“...Ey gökleri ve yeri yaratan! Sen dünyada da ahirette de benim sâhibimsin. Beni Müslüman olarak öldür ve beni sâlihler arasına kat!”²⁸⁰

Fesad ve salah kavramı çeşitli şekillerde tarif edilmiştir. Bu tariflere daha önce temas ettiğimiz için burada tekrarını gereksiz buluyoruz. Ancak İbn Teymiyye, (ö.728/1328) kapsamlı ve dikkate değer bir tarif yaparak şöyle der: “Her çeşit hayrı içerisine alan salah; şerrin her çeşidini içerisine alan da fesaddir.”²⁸¹ Bütün bu tariflerin yanında Fahreddin Razi'nin tespit etmiş olduğu ilginç bir nokta vardır: Salâhın “ Sırat-ı müstakîm” özelliği vardır. Salâh, aklî kuvvetin ifrat ve tefrit rezillikleri arasındadır(sırat-ı müstekim). Çünkü bir yönden ifrat olan diğer yönden tefrittir. Aksi de olabilir. Öyle ise salâh ancak i'tidâl ile olur. Gerçek i'tidal ise, hiçbir şekilde bölünmeyi kabul etmeyen tek bir şeyden ibaret ve bu alemdeki beşerî fikirler de buna benzer. Dakik şeyleri idrakten aciz olunca şüphesiz ki beşerin az da olsa bu sınırın dışına çıkması kaçınılmazdır. Ancak mukarrebinin bu sınırın dışına çıkması hissedilemeyecek derecede az; asîlerin çıkması ise (gözle görülür derecede) apaçık bir şekilde olur. Razi burada, salâhın ancak i'tidâl ile olabileceğini ve aynı şekilde salâhın ifrat ile tefriti uzlaştırıcı olduğunu belirtmektedir.²⁸² Daha önce ifade ettiğimiz gibi, salâh kelimesi barıştırma anlamına da gelmektedir. Barış ise; ifrat ve tefritten vazgeçip orta yolda buluşma, ortak noktada uzlaşma ve kabullenme anlamını

²⁷⁵ Bkz. Nahl, 16/25; Neml, 27/14; Yunus, 10/40; Mü'minün, 23/71.

²⁷⁶ Bkz. Bakara, 2/11-12-205.

²⁷⁷ Bkz. Bakara, 2/26-27.

²⁷⁸ Bkz. Sad, 38/28.

²⁷⁹ Bkz. Şuara, 26/152.

²⁸⁰ Yusuf, 12/101.

²⁸¹ Taberî, Câmiu'l-beyan, VI/229.

²⁸² Bkz. Razi, Mefâtihu'l-gayb, XXIV/148.

ifade etmektedir. Mutedil (orta yolda bulunma) davranma fikrine Ebu Hayyan (ö.745/1344) da işaret eder ve: “ Salâh, mu'tedil ve güzel bir hal üzere olmaktır.”²⁸³ şeklinde bir açıklamada bulunur.

Netice itibariyle salâh, fesad kelimesinin zıt anlamlısıdır. Salâh ve sâlih olma, mü'minler için ayrıcalıklı ve en önemli niteliklerden birisidir. Bu özellikleriyle mü'minler Allah(c.c.)'in emir ve yasaklarına uymaya çok dikkat ederek, Allah(c.c.)'in seçkin kullarından olmayı içten temennî ederler. Ve yine bütün bu davranışlarıyla peygamberlerin, sâlih kulların, şehitlerin, veli kulların yolu olan sırat-ı müstakîm (hak yol) üzere olmayı isterler. Dolayısıyla hem dünyada hem de ahirette mutlu olmayı ümit ederler. Çünkü salâh, hem dünyevî hem de uhrevî özellikleri bünyesinde taşımaktadır. Diğer bir deyişle, ahiret hayatında sâlih kişilerden olmanın yanında, dünya hayatında da sâlih insanlardan olma önemli bir özelliktir. Çünkü Allah(c.c.), seçkin kullarını kazanmış oldukları bu vasıfla ayırt etmektedir.²⁸⁴ Ancak bu konuyla ilgili başka bir değerlendirmeye temas etmeden geçemeyeceğiz.

Alusî (ö.1270/1853), salâhın dünyevî özelliğinin olmadığını ifade eder. O'na göre salâh, ahiretle ilgili kemâlâtın bütününe içine alan ve insan için de bundan başkası istenmeyen bir niteliktir.²⁸⁵ Fakat diğer müfessirlerin yapmış oldukları değerlendirmeler göz önünde bulundurulduğunda, salâhiyyetin sıfatların en üstünü olup bununla nitelenmiş olmak ise kişilerin alacağı derecelerin en mükemmeline delâlet etmektedir. Bu duruma göre, böyle bir özelliği içine alan ve taşıyan kişinin, sadece uhrevî yönü olmayıp dünyevî yönünün de olması gerektiği anlaşılır.

c-MUSLİH

Muslih kelimesi, Kur'ân-ı Kerim'de, bir yerde tekil,²⁸⁶ dört yerde çoğul olmak üzere beş âyette geçmektedir.²⁸⁷

Muslih kelimesinin sözlük anlamı ise; “Bir şeyi iyi ve doğru

²⁸³ Ebu Hayyan, *Bahru'l-muhît*, I/61.

²⁸⁴ Ebu Hayyan, *Bahru'l-muhît*, VIII/294.

²⁸⁵ Alusî, *Ruhu'l-meânî*, I/388.

²⁸⁶ Bakara, 2/220.

²⁸⁷ Bakara,2/11 ; Araf,7/170 ; Hud, 11/117 ; Kasas, 28/19.

yapan, onaran, insanların arasını düzelten,²⁸⁸ bizâtihi salâhı yerine getiren”²⁸⁹ demektir. Öyleyse muslih kimdir ve ıslah hareketini ve görevini yapacak olan kişiler kimlerdir? Bu konulara kısaca temas etmekte yarar vardır.

Her şeyden önce asıl ıslah edici Allah(c.c.)’tır. Dolayısıyla asıl muslihde Allah(c.c.)’tır demek uygundur. Kur’ân-ı Kerim’de bulunan ıslahla ilgili âyetleri gözden geçirdiğimiz zaman “ıslah” fiilinin Allah(c.c.)’ın dışındaki varlıklara da isnat edildiğini görüyoruz. Şu halde ıslah, bir fâilin yaptığı iş olup bu fâilin de hakîm ve bir olan Allah(c.c.) veya Allah(c.c.)’ın ıslah etmeye musahhar kıldığı şahıslar olan peygamberler, alimler, adaleti emreden ve yerine getiren hâkimler, din ve dünyalarında insanlara faydası dokunan diğer şahıslar olduğu söylenebilir.²⁹⁰

Hz. Musa’nın (as.), Hz. Harun’a (as.):

*“Kavmim içinde benim yerime geç, onları ıslah et, bozguncuların yoluna gitme.”*²⁹¹ şeklindeki hitabı, peygamberlerin Allah(c.c.)’tan sonra birer muslih olduklarını göstermektedir. Aslında “peygamberlerin salâhiyyeti; açıklama, müjdeleme ve uyarmadan ibarettir. Sevap ve günahın karşılığını verme noktasında herhangi bir otoriteleri yoktur.”²⁹² Çünkü âyet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

*“...peygamberlere düşen, sadece açık bir tebliğdir.”*²⁹³ Çünkü kalplere hidâyeti lûtfedecek ancak Allah(c.c.)’tır.

*“(Resulüm!) Sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin; bilakis, Allah(c.c.) dilediğine hidâyet verir ve hidâyete girecek olanları en iyi o bilir.”*²⁹⁴ Müjdeleme ve uyarma görevi olan peygamberler aynı zamanda muslihtirler.

*“Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik; fakat insanların çoğu bunu bilmezler.”*²⁹⁵

²⁸⁸ Bkz. Alusî, , *Ruhu’l-meânî*, V/78.; Kurtubî, XIII/265.

²⁸⁹ Bakara, 2/11; Araf, 7/170; Hud, 11/117; Kasas, 28/19.

²⁹⁰ Bkz. Reşit Rıza, *Tefsiru’l-menâr*, VIII/527.

²⁹¹ Araf, 7/142.

²⁹² Behiy, *Minmefâhîmü’l-Kur’ân*, s. 111.

²⁹³ Nahl, 16/35.

²⁹⁴ Kasas, 28/56.

²⁹⁵ Sebe, 34/28.

“Tip olarak muslihler, sâlihlerden daha önemli konumdadırlar. Zira sâlih insanlarda, daha ziyade, kendi hallerinde yaşama söz konusu iken, muslihler hep aktiftirler. Kısaca her mü'min bir sâlih insan olabilir, ama, muslih olmayabilir. Fakat muslih bu aktivitesi içersinde müfsid ve zorba (cebbar) insanlardan farklıdır.Çünkü o, ne müfsidin yaptığı gibi, insanları ifsad ederek, bozarak; ne de, zorbanın yaptığı gibi, ezerek boyun eğdirir. Onları teşvik ederek, özendirerek ıslah etme yolunu benimser.”²⁹⁶

²⁹⁶ Dumlü, Ömer, **K.Kerîm'de salah meselesi**,s.153.

İKİNCİ BÖLÜM

FESADA YOL AÇAN ETKENLER

A-DAHİLİ ETKENLER

1-HALİFE İNSANDA FESAD

Cenâb-ı Allah, insanoğlunu yaratmak istediği zaman, melekler, bilgi eksikliklerinden dolayı bir takım söylenmelerde bulunmuşlardı. Âyette *“Hatırla ki Rabb’in meleklerle: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Onlar: biz hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesad çıkaracak, orada kan dökcek insanı mı halife kılıyorsun? dediler. Allah(c.c.) da onlara: sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim, dedi.”*²⁹⁷ buyrulmuştur. Burada birkaç durum söz konusudur. Bunlardan;

- 1- Halife ve İnsanın yeryüzündeki hilafeti,
- 2- İnsanların fesad çıkarma eğilimleri,
- 3- Meleklerin, insanların fesad çıkaracağı ve kan dökceğini nereden bildikleri,
- 4- Fesadın dahilî kaynağı diyebileceğimiz fitrattaki menfî duygu

tohumcukları konusuna temas edeceğiz. Ancak bazı müelliflerce, Hz.Âdem’in gerçekten ilk insan olup-olmamasıyla ilgili bir soru ortaya atılmıştır. Akla muhâl gelmeyen bu soru ile bilhassa tasavvuf erbabı ilgilenmiştir. Yalnız şu var ki, Cenâb-ı Hak Kur’ân’da “Ebu’l- beşer”²⁹⁸ olarak tanıttığı Âdem’den ayrı ikinci, üçüncü, veya başka bir Âdem’den bahsetmemiştir. Kur’ân’da hiç bir delil olmadığı halde böyle bir iddianın peşine takılmak, mesnetsizlik içinde beyhude yorgunluk ve zihinleri bulandırmaktan başka bir kâr temin etmez.

Bazıları da, yukarıda meâlî verilen âyetteki şu ifadeye maharetle dikkat çekerler: “...Orada bozgunculuk yapacak ve kanlar akıtacak birini mi yaratacaksın ?” Ve şöyle derler: Eğer Âdem’den evvel, Âdem’in şekil ve şemâline benzer birinin yaşadığını ve âyette bahsedilen işler yaptığını melekler görmemiş olsaydı, onlar Allah’a böyle bir soru tevcih edemezlerdi.

²⁹⁷ Bakara, 2/30.

²⁹⁸ Bkz.,Araf,7727.

Demek ki, Âdem'den evvel Âdemler vardı veya Âdemden sadır olan işleri yapanlar mevcuttu. Buna göre ister, Âdem şekil ve suretinde olsun, isterse olmasın; bozgunculuk ve kan dökücülüğün ilk örneğini verenler yeryüzünün ilk sâkinleridir.²⁹⁹

Ve fakat bunlar tamamıyla mesnedsiz iddialardır.³⁰⁰

Yukarıda maddeler halinde sıraladığımız meseleler hakkındaki çeşitli görüşleri şu şekilde belirtebiliriz:

1- HALİFE VE HİLAFET NEDİR?

Halife konusunda lûgatlerde ve tefsirlerde şöyle denilmiştir: "Halife" başkasının yerine geçen, başkasının yerini alan,³⁰¹ bir işi, işin esas sahibinin yerine yürüten³⁰² kimseye denir. Hilâfet: başkasına vekillik etmek demektir. Bu vekillik ya onun yokluğunda veya ölümünden dolayı ya da halife olanın şerefini yükseltmek için olur; "Allah(c.c.) dostlarını yeryüzünde halife kıldı" şeklindeki bir ifade, halife kılınanın şerefini yükseltmek için kullanılmıştır. Nitekim "*Sizi yeryüzünün halifeleri kılan O'dur.*"³⁰³ Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur: "*Sonra biz sizi yeryüzünde halifeler yaptık*"³⁰⁴, yine başka bir âyette "*Hatırlayınız, sizi halifeler yapmıştık.*"³⁰⁵ Burada, halifeden kastedilenlerin kim olduğu konusunu Razî şöyle ifade etmektedir: "Bu konuda iki görüş bulunmaktadır.

a-Cenâb-ı Hakk'ın: "*Sen orada bozgunculuk yapacak birisini mi yaratacaksın ?*"³⁰⁶ sözünden maksat Âdem (a.s.)'dir.

b-Halifeden maksat, Âdem(as) olmayıp O'nun soyudur. "Halife"den muradın Hz. Âdem olduğunu söyleyenler ise Cenâb-ı Hakk'ın Âdem (a.s.)'ı niçin "halife" diye isimlendirdiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir:

²⁹⁹ Aydemir, Abdullah, *Tefsirde israiliyyat*, s.98-99.

³⁰⁰ Addü'l-Vehhab en-Necar, *Kıyasu'l-enbiya*, s.11-12.

³⁰¹ Razî, *Mefâtihu'l-Gayb*, II/152.; *Zemahşeri, Keşşâf* I/271.

³⁰² Bkz. Taberî, *Câmiu'l-beyan*, I/199-1-200-201.

³⁰³ Enam, 6/165.

³⁰⁴ Yunus, 10/14.

³⁰⁵ Araf, 7/69.

³⁰⁶ Bakara, 2/30.

1- Cenâb-ı Hakk cinleri yeryüzünden sürüp, Âdem (a.s.)'i iskân edince, Âdem(a.s.) kendisinden önceki cinlerin halefi, halîfesi olmuştur. Bu görüş İbn Abbas (ö.68/687) tan rivâyet edilmiştir.

2- Allah Teâlâ Âdem (a.s.)'i halîfe diye isimlendirmiştir. Çünkü Âdem (a.s.), Allah(c.c.)'ın mükellef kulları arasında hükmetme konusunda Allah(c.c.)'ın halîfesidir. Bu görüş ise, İbn Mesud (ö.32/652) İbn Abbas ve Süddî(ö.127/744) den rivâyet edilmekte olup, Cenâb-ı Hakk'ın: **“Muhakkak ki biz seni yeryüzünde halîfe yaptık; öyleyse sen insanlar arasında hak ile hükmet”**³⁰⁷ âyetiyle de tekid edilmektedir.

“Halîfe”den muradın Hz.Âdem(a.s.)'in zürriyeti olduğunu söyleyenler ise şunu söylemektedirler: Allah(c.c.) onları, onlar birbirlerinin yerlerine geçtikleri için, halîfe olarak isimlendirmiştir. Bu Hasan Basrî'nin (ö.110/728) görüşüdür. Cenâb-ı Hakk'ın: **“Sizi yeryüzünün halîfeleri yapan, Allah(c.c.)'ur”**³⁰⁸ âyeti bu görüşü takviye etmektedir. Buna göre “halîfe” kelimesi, erkek ve kadın için olduğu gibi, tekil ve çoğul anlamda da kullanılabilen bir kelimedir. Bir kıraatte ise, “kaf” ile “halîka” (yaratılmış) şeklinde okunmuştur.³⁰⁹

Hilâfet konusunda Elmalılı'nın yorumu ise şöyledir: “Hilâfet vekâlet gibi asâletin mukabili olarak başkasına niyabet etmek yani az veya çok onun yerini tutarak onu temsil etmek demektir. Her vekilin, halîfenin kıymet ve şerefi, asilin şerefi ve vekâletin derecesiyle doğru orantılıdır. Cenâb-ı Allah(c.c.) da yeryüzünde bir halîfe yapacağım deyince kendilerini bir istişare makamında gören melâike bir taraftan bundaki şerefi takdir ettiler, diğer taraftan da yerdeki bir mahluka Allah(c.c.) tarafından böyle yüksek bir irade yetkisi verilmesinde bir kötülük ihtimalinden korktular.”³¹⁰

Şu halde bu, Hak Teâlâ'nın yüksek iradesiyle oluyor. Bu yüksek irade, yeni bir varlık olan insan oğluna yeryüzünün yapı ve terkiibinden istifade edecek, kainatın hikmetini araştırarak, eleştirecek, toprağa bürünmüş olan enerji kaynaklarını, madenleri, çeşitli hazine ve cevherleri keşfedecek ve bütün

³⁰⁷ Sâd,38/26.

³⁰⁸ Enam,6/165.

³⁰⁹ Bkz.Razî, Mefâtihu'l-gayb,II/152.

³¹⁰ Bkz.Elmalılı, Hak dini Kur'ân dili,I/300.

bunları, Allah(c.c.)’in izni ve ruhsatı ile O’nun halifeliği gibi mühim bir mevkinin emrinde kullanacak. Öyleyse, insanoğlu dediğimiz bu yeni varlığa, kainattaki her türlü kuvvetler, kudretler, enerji kaynakları, madenlerle vs. birlikte, bir de bunları yerli yerinde kullanıp Allah(c.c.)’in iradesini yerine getirecek gizli bir ehliyet, gizli bir kudret ve istidat verilmiştir. Öyleyse, şu geniş alemdeki kainat nizamında, insanoğlunun mevkii pek büyüktür. Bu yüksek mevkii ona, Cenâb-ı Hak tarafından münasip görülmüş ve verilmiştir.³¹¹

Halife ve insanın hilâfeti konusunda müfessirlerin yorumları genel olarak birbirine yakındır. Son olarak “Halife” konusunda yazılmış bir makaleden alıntı yaparak kendi değerlendirmelerimizle konuyu bitireceğiz.

Allah(c.c.)’in halifesi insan;

1-“Fesad çıkaracak ve kan dökecek biri” sözü de insandan önce var olan , irade sahibi bazı yaratıkların bulunduğuna işaret eder gibidir. Sonra halife kelimesinin bu tür kullanımına dair örnekler de vardır. “...*Düşünün ki O sizi, Nuh kavminden sonra onların yerine getirdi ve yaratılıştaki sizi onlardan üstün kıldı..*”³¹² başka bir âyette; “*Düşünün ki, (Allah) Ad kavminden sonra yerlerine sizi getirdi. Ve yeryüzünde sizi yerleştirdi: onun düzlüklerinde saraylar yapıyorsunuz, dağlarında evler yontuyorsunuz..*”³¹³

2- İnsan Allah(c.c.)’in halifesi olarak yaratılmıştır. “Bu herkesin savunduğu bir görüştür.”³¹⁴ Evet, herhalde halife denen insanı Allah(c.c.)’in halifesi olarak anlamamanın O’nun emirlerini yerine getirmeye memur bir yaratık olduğuna inanmanın sakıncalı bir yanı olmasa gerektir. İnsan Allah(c.c.)’in adına iş yapan, O’nun bir temsilcisidir. Tek tek bütün insanlar “yeryüzünde Allah(c.c.)’in halifesi” olarak yaratılmıştır.

İnsanın, Allah(c.c.) adına işleyişini sağlayacağı şey, topyekün ilahî sistemdir. Şu halde insan, “hem ilahî kitaplar, hem de kainatın tâbi olduğu ve

³¹¹ Bkz.Seyyid Kutub,*Fizilâli'l-Kur’ân*,1/50.

³¹² Araf,7/69.

³¹³ Araf,7/74.

³¹⁴ Bkz.Atay, Hüseyin, *Allah’ın halifesi insan*, AÜİFD.1970, XVIII/71- 81 arası.

Allah(c.c.)’in koyduğu kâinatın nizamını gerektiren tabîî ve aklî kanunlar³¹⁵ dan sorumlu bunları gözetip korumakla yükümlü bir nâibdir.

Sonuç olarak “halîfe” ifadesi; yeryüzünün, insanların hayatına elverişli şartları taşımazdan evvel; anlayan, sorumlu olan bir varlığın bulunduğu ve o varlığın hayatına o zamanki yeryüzünün hâli uygun bulunduğuna işaret eder. **“Hatırla ki Rabbin meleklere: Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım, dedi. Onlar : Bizler hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesad çıkaracak, orada kan dökcek insanı mı halife kılıyorsun? dediler. Allah da onlara: sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim, dedi.”**³¹⁶ (**أني جاعل في الأرض خليفة**) “Halîfe” ifadesinin bu cümlede kullanılışı tam bir hikmettir. Ancak meşhur olan anlama göre o sorumlu varlık, cinlerden bir tür olup; yaptıkları fesaddan dolayı insanlar ile değiştirilmişlerdir.³¹⁷

3- İnsanların fesad çıkaracağı ve kan dökceğini meleklerin nereden bildiği meselesi, pek çok yerde tartışılmaktadır. Bu konuya açıklık getirmek için gerek Kur’ân âyetlerinden ve gerekse müfessirlerin yapmış olduğu yorumlardan elde ettiğimiz değerlendirmeleri müşahhas bir şekilde ortaya koyacağız.

Melekler insanların fesad çıkarıp kan dökceğini önceki bilgilerine dayanarak söylediler. “Çünkü yeryüzünün ilk sâkinleri cinlerdi; fakat yeryüzünde fesad çıkarıp kan döktüler. Birbirlerini öldürdüler. Bunun üzerine Allah(c.c.) onların yerine Âdem(a.s.)’i ve soyunu getirdi; yani insan yeryüzünde cinlere halef oldu.”³¹⁸ Zemaşerî’nin böyle bir soruya karşı verdiği cevap ise;

1-Allah(c.c.)’in bildirmesiyle olabilir.

2-Levh-i mahfuzdan öğrenmiş olabilirler.

3-Kendileri masum ve aynı seviyede, diğerleri onlar gibi değil şeklindeki bilgileriyle olabilir.

³¹⁵ Bkz. Atay, Hüseyin, **Allah’ın halifesi insan**, AÜİFD.1970, XVIII/71- 81 arası.

³¹⁶ Bakara, 2/30.

³¹⁷ Taberî, **Câmiu’l-beyan**, I/ 200-201.

³¹⁸ Bkz. Taberî, **Câmiu’l-beyan**, I/200-201.

4-Meleklerden önce yeryüzüne yerleştirilenlerin bozgun çıkardıkları alemle, kendi alemlerini kıyas etmeleriyle bilmiş olabilirler.³¹⁹

Anlaşıyor ki melekler, Allah Teâlâ'nın yaratmak istediği bu mahlukun fitrat ve karakteri hakkında birtakım bilgilere sahipti. Bu bilgiyi, ister bazı tahminlere dayanarak, ister yeryüzünde daha önceden müşâhade ettikleri tecrübelerin eseri olarak, ister basiretlerinin ilhamı ile edinmiş olsunlar; Âdemoğlu'nun yeryüzünde fesad çıkarıp kan dökeceğini biliyorlardı. Aynı zamanda fitratlarındaki meleklığın nezâheti ve temizliği icabı olarak mutlak hayır ve mutlak selametten başka bir şeyi düşünmedikleri için, Allah(c.c.)'a hamd ve tesbihi varlığın tek gayesi olarak biliyorlardı.³²⁰

Kısaca melekler insanların isyanlarının fesaçılıklarının devam ve sürekliliğini ya Cenâb-ı Hakk'ın bildirmesiyle veya levh-i Mahfuz'a bakıp anlamışlar veyahut insanlardaki gazap ve şehvet kuvvetinden anlamışlardı. Âyette geçen "orada"(yeryüzünde) ifadesinden şehvet kuvvetinden yeryüzünde fesad meydana geleceği anlaşılmaktadır. Gazap (öfke) kuvvetinin sınırı aşmasından da katl ve savaşa zemin hazırlanır. Hâlbuki yeryüzü "takva" üzerine kurulmuş bir mescit gibidir.³²¹

B-MELEKLERİN İSTİFSARI *

Bazı çalışmalarda, "halife" konusunda meleklerin, (أَتَجْعَلُ فِيهَا مِنْ يُفْسِدُ فِيهَا) demeleri meleklerin itirazı veya gıybet etmesi şeklinde değerlendirilmiştir. Gerçekten meleklerin bu şekildeki ifadeleri itiraz mıdır, gıybet midir, yoksa daha başka bir ifade ile beyan edilebilir mi? Bu konuda müfessirler şöyle demişlerdir: "Melekler, itaat edenler yerine, günahkârların; halife olmasına şaşırılmışlardır. Onlar hayırdan başka bir şey yapmayan ve istemeyen hikmet sahibidir."³²²

Daha önce belirttiğimiz gibi her vekilin halifenin kıymet ve şerefi, asilin şerefi ve vekaletin derecesiyle doğru orantılıdır. Cenâb-ı Allah(c.c.) da yeryüzünde bir halife yapacağım deyince kendilerini bir istişare makamında gören melekler bir taraftan bundaki şerefi takdir ettiler ama diğer taraftan da

³¹⁹ Bkz. Zemahşeri, Keşşâf, I/271.

³²⁰ Bkz. Seyyid Kutub, Fizılâli'l-Kur'ân, I/51.

³²¹ Bkz. Nursî, Said, İşârâtü'l-İcaz, s. 233.

*(Öğrenmek amaçlı soru sormak)

³²² Zemahşeri, Keşşâf, I/271.

yeryüzündeki bir mahluka Allah(c.c.) tarafından böyle bir irade yetkisi verilmesinde bir kötülük ihtimalinden de korktular. “Yerde” deyince “*Ben muhakkak çamurdan bir insan yaratacağım*”³²³ takdirinden anlaşılıyordu ki acaba bu yetkiyi alan, iyiye kullanabilecek mi? Acaba bunu asâlet sanarak kendi hesabına, hükümleri icra etmeye kalkışırsa yeryüzüne fesad vermeyecek mi? Cenâb-ı Hakk henüz bu noktaları ve o yetkinin derecesini ve hikmetinin sırlarını bildirmemiş olmakla melekler;

“*Yeryüzünde onu fesada verecek, onda fesadlar çıkaracak ve kanlar dökecek bir kimse bir âmil mi yapacaksın? Halbuki biz hep sana hamd ederek daima tesbih ediyoruz ve sana mahsus takdisat ile yeryüzünü takdis eyleriz.*”³²⁴ Veya senin için kendimizi daima temizler, temiz tutarız dediler. Ve bu suretle maksatları haşa, îtiraz olmayıp hikmetini bir istifsâr (sorup anlamak) olduğunu bildirdiler. Bununla beraber halîfeliğe zımnen bir rağbet de izhar ettiler.³²⁵ şeklinde daha yumuşak bir ifade ile meleklerin soru sorma durumlarını izah etmişlerdir.

Netice olarak; “*Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım*”³²⁶ sözünü Cenâb-ı Hakk müşâvere yolunu öğretmek ile insanın halîfeliğindeki hikmetin sırrını meleklerle sordurup bilgi almak üzere söylemiştir. Ancak bunu dinleyen kişilerin aklına şu şekilde soru gelebilir. Melekler ne dediler? Hayretle hikmetini sordular. Cinlere halife olmakla beraber insanda da gazap kuvveti ve şehvet kuvveti yaratılmıştır. Demek ki bunlar cinlerden daha fazla bozgunculuk yapacaklardır.

Meleklerin (*أجعل*) ile yaptıkları sorudan maksat (*جعل*)’e îtiraz, (*جعل*)’i inkâr etmek değildir. (*جعل*) Cenâb-ı Hakk’ın, insanı yeryüzünün imar edilmesine tahsis etmesidir. Çünkü meleklerin, Cenâb-ı Hakk’ın fiillerine îtiraz etmeye günahsızlıkları engeldir.

Dolayısıyla melekler için Allah(c.c.)’ın insanı yaratması esnasında “kıskançlıktan Allah(c.c.)’a îtiraz ettiler veya gıybet ettiler” gibi değerlendirmeler onların günahsızlığına ters bir durumdur. Kaldı ki melekler,

³²³ Sad,38/71.;Hicr,15/28.

³²⁴ Bkz. Bakara,2/30.

³²⁵ Bkz.Nursî, Said, İşârâtü’l-İcaz,s.233.

³²⁶ Bakara,2/30.

bir mahluk olarak Allah(c.c.)'ın fiillerine itiraz etmeye hiçbir mecal bulamazlar. Emirlerle muhalefetleri yoktur. "Melekler Allah(c.c.)'ın hiçbir işine itiraz edemezler, onlar halife denince, yaratılacak varlığa bazı güçler verileceğini anladılar."³²⁷

İnsanlar, yaratılıştan birtakım sıfatların tohumcuklarını taşırlar. Bunlar ister müspet nitelikler olsun (acıma, sevme, fedakarlık, sadakat...vb.) isterse menfi nitelikler olsun (haset, kin, nefret, sadizm...vb.). İşte fesad duygusu da her insanın fitratında, bünyesinde tohumcuklar halinde mevcuttur. Bunları, insanlarda yaratılan gazap, şehvet kuvvetinin bir sonucu olarak görmek mümkündür. Zaten daha önce ifade ettiğimiz gibi fesadın da gazap gücü gibi kan dökmeye, savaş çıkarmaya sebep olduğunu görmekteyiz. Buradan hareketle karşımıza fitrat meselesi çıkmaktadır. Bunun için önce fitratın ne olduğuna bakalım.

c-FITRAT NEDİR

İlk yaratma demek olan "*FaTaRa*"dan masdardır. Yaratılışın ilk tarz ve heyetini ifade eden³²⁸ îcat ve yaratmadır.³²⁹ Her doğan insan, başlangıçta ve asıl yaratılışında, selim fitrat ve hak dini kabule hazır tabiat üzeredir. Eğer insan, fitratı üzerine bırakılırsa, hak din mensubu olarak yaşar, başkasına yönelmez. "İnsanların üzerinde olduğu fitrat" kaydından, her ferдин kendine mahsus olan cüzî fitratları değil, bütün insanların insan olmak özelliğiyle yaratılışlarında esas olan ve hepsinde müşterek bulunan bütün bir fitrat kastedilmiştir.

Dışardan bir tesir, kesb ve adet gibi ikinci derecede meydana gelen, ilintilerden yüz çevirerek düşünülmesi lazım gelen ilk fitrat ve asil fitrat da denilen asıl fitrattır. Kişinin cüzî yaratılışında, herhangi bir sebeple eksiklik bulunabilirse de asıl fitratı sahih ve sâlimdir.

İyi görmeyen göz, geçici bir sebeple hasta demektir. Bunun gibi bütün uzuvların yaratılışında esas olan bir fitrat vardır ki, ona o uzvun, menfaati, vazifesi, fonksiyonu, fizyolojisi yahut garîzası tabir olunur. İnsan

³²⁷ Mevdudî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, I/55.

³²⁸ Bkz. İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, V/55.

³²⁹ Bkz. İsfahânî, *Müfredât*, s.382.

nefsinin bütün meyillerinde, böyle yaratılış hikmetine doğru esaslı bir garîza vardır ki ona fitrat denir.

İnsan ruh ve zekâsının, fitratının aslı Hakk'ı tanımak ve yaratanından başkasına kul olmamaktır. Dinsizlik ve şirk, asıl fitrata muhalif, sonradan ârîzî olarak kazanılan şeylerdir. Müfessirlerin çoğu, fitratı; "Hakkı kabul ve idrak kabiliyeti" olarak anlamışlardır.

Fıtrat, dinin iki kaynağından birisidir. Diğeri de kesbtir. Fıtratın, Fâtırına delâleti, tabii olduğu için her insanın fitratında, nefsinde, şuurunun başlangıcında, vicdanının derinliğinde bir hak duygusu, marifetullah gizlidir. İztırar zamanlarında inatçı kâfirler bile derinden derine yaratana bir ilticâ hissi duyarlar.³³⁰

Netice olarak, tevhid gerçeği insanın fitratında gizlidir. Varlıklar dünyasına çıkan her yavru, bu gerçeği yanında getirir. Ancak dış âmillerin tesiriyle fitratı bozulunca ondan ayrılır.

"İnsanın ilâhî fitratı tevhidi aramaktadır. Ve insanın ilahsız fitratı şirk anlamındadır. Bu, fitratın sapması demektir."³³¹ insanın en güzel surette yaratılmış olması, ilk anda birçok akıl sahiplerine uygun gelmeyebilir. Eğer en güzel suret daha çok kuvvet, daha fazla akıl, daha fazla estetik güzellik, güçlü irade, kötülüğe sevkeden his ve kuvvetlerin, şehvet ve gazabın bulunmaması şeklinde anlaşılırsa, hataya düşülmüş olur. Bu dünya bir imtihan dünyasıdır. Ve insan imtihan için yaratılmıştır.

Buna göre; Allah(c.c.) insanı imtihana en münâsip bir şekilde yaratmıştır. İnsanın, zulme meyyal, arzuları babında zayıf, aceleci, hırslı, sabrı kıt olması bu en güzel şeklin lüzumlu birer unsurlarıdır. Çünkü imtihan için zıt kabiliyetlerin ve güçlerin bulunması gerekir.³³²

Öte yandan insan fitratının hayır yoluna da şer yoluna da eşit seviyede müsait olduğunu Allah(c.c.) bize şu ifadeyle beyan buyurmuştur. "**Biz ona iki de yol gösterdik.**"³³³ Bazı ahlâkçılar insanları hayra yatkın olanlar şerre

³³⁰ Bkz. Elmalılı, *Hak dini Kur'ân dili*, VI/3822-3824.

³³¹ Beheştî-Mutahharî, *Kur'ân'da insan*, s.116.

³³² Bkz. Said Havva, *Allah*, s.96.

³³³ Beled,90/10.

yatkın olanlar ve ikisine de yatkın olanlar diye sınıflandırmışlarsa da ekseri âlimler, insanın her ikisine de yatkın olduğu görüşünü kabul etmişlerdir.³³⁴

Temelde fücür ve takvayı kendisinde taşıyarak en güzel biçimde yaratıldığı haber verilen insan,³³⁵ takvanın zaferi için emredilmişken, bazı sebeplerden dolayı fücürün zaferi demek olan günaha düşmektedir. Kendinde hazır bulduğu fitrî (yaratılıştan gelen) olumsuz istidatlarıyla beraber içinde taşıdığı, kötülüğü emredici nefis en büyük dahilî etkidir. Nefsî arzuları kendine binek edinen şeytan ile, cazibesi gözleri bağlayan dünya da haricî etkenlerdir.

Sonuç olarak, kötülük yapma duygusu, her insanda tohumcuklar halinde bulunmaktadır. Bu durumu Bakara suresi 30. âyette: *“Hatırla ki Rabb’in meleklere : Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi . Onlar: bizler hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesad çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun? dediler...”* görmek mümkündür.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi melekler insana verilen şehvet ve gazap gücü neticesinde insanların birtakım cürümler işleyeceğini anlamışlardır. Bu âyetten anlaşıldığı kadarıyla melekler Allah(c.c.)’ın yaratmak istediği bu mahlukun fitratı ve karakteri hakkında birtakım bilgilere sahiptiler.³³⁶

İyiliğe uyanmış ve hakiki imanı elde etmiş kişiler, kötülük duygularının inkişaf etmesini engellemiş kişilerdir. Fesadçılık yapma duygusu da iman setiyle engellenmediği zaman yıkıcı, bozucu, yok edici bir durum meydana getirmektedir. İnsanlık tarihinde bu olumsuz niteliklerde zirve haline gelmiş kişilerden Firavunlar, Nemrutlar, Ye’cüc ve Me’cüc’ler ...vb.leri bunlardan sadece birkaçıdır. Kıyamete kadar da iyilikte zirve isimlerin geleceği gibi fesadçılık hareketinde de zirve isimlerin gelmesi kaçınılmazdır. İmandan mahrum varlıklı kişiler, fesad duygusunu çok daha fazla işletmektedirler.

³³⁴ Bkz. Razi, *Mefâtihu'l-gayb*, VII/179; Kınalızade, s.37-38.; Muhammed Kutub, *İns. psk.* s.42.

³³⁵ Bkz. Şems, 91/8.; Tîn, 95/4.

³³⁶ Bkz. Seyyid Kutub, *Fizlâli'l- Kur'ân*, I/51.

Hatta mal, mülk ve mevkilerini fesad hareketinin devamı için kullanmaktan geri durmazlar.

2-NEFİS VE FESAD

Fesadın temel kaynaklarından birisi de nefistir.

Nefs nedir? Nefs; ruh, kişinin kendi kimliği anlamındadır.³³⁷ Nefs, en kötü şeylere tâliptir. Onun gıdası kötülüktür, lehviyattır. Doyuma ulaşması imkansızdır:

*“(Bununla beraber) nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder; Rabb’im acıyıp korumuş başka. Şüphesiz Rabb’im çok bağışlayan, pek esirgeyendir.”*³³⁸

*“Sana gelen iyilik Allah(c.c.)’tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir...”*³³⁹

Âyetten de anlaşıldığı üzere; bu “Rabb’imin merhamet edip koruduğu vakitler hariç yani nefis Allah(c.c.) tarafından korunduğu bu vakitler müstesna her zaman alabildiğine kötülüğü emreder.”³⁴⁰ demektir.

Haddizâtında insan nefsi fenalığı, kötülüğü kuvvetle emreder, fenalık kumandanıdır. Yani, genellikle insan nefsinin tabiatında şehvetlere (haram olan çekici şeylere) meyletmek ve o yolda kuvvet ve aletlerini kullanmak özelliği vardır. Üstelik, sırf nefsine kalırsa insan fenaliğe düşer.³⁴¹ Kur’ân-ı Kerim’de geçen “nefs”, kişinin kendi kimliği, kendisi, “ene”si anlamındadır. *“O gün, her nefis, işlediği hayrı hazır bulur.”*³⁴² âyetteki nefis bu anlamı ifade eder. Ayrıca nefis, insanın, bitkisel ve hayvansal niteliklerini temsil eden bir öğedir. “Özümlenme, sindirme ve boşaltım gibi fonksiyonlar nefsin bitkisel; kuvvet, güç, şehvet, hareket, görme, yürüme, duyma, tatma... gibi fonksiyonlar da hayvansal işlevidir.

Öte yandan, acıkma, susama, cinsel arzu gibi hisler de yine nefse aittir. Nefsin bu his ve fonksiyonları, onun hayatını sürdürmesi için gereklidir. Bunlar olmaksızın hayat olmaz. Fakat o şeytanın etkisiyle kendini her şey

³³⁷ Bkz. İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, VI/233.; İsfahani, *Müfredât*, s.501.

³³⁸ Yusuf, 12/53.

³³⁹ Nisa, 4/79.

³⁴⁰ Razi, *Mefâtihu'l-gayb*, XVIII/126.

³⁴¹ Bkz. Elmalılı, *Hak dini Kur’ân dili*, IV/2872.

³⁴² Âl-i İmran, 3/30.

olarak görmeye başlar. Şeytan ona sensin der. O da “benim, benden başkası yok, her şeyin, her hakikatin ölçüsü benim, ben” der. Böylece nefis, bir birey olarak hakikatin ölçüsü haline gelince ruh ve mutlak hakikat, dolayısıyla Hak da örtülmüş(küfür)olur; böylece yeryüzünde fesad kavga ve anarşi doğar. Tek tek bireyler rabb, nefisleri de ilah haline gelir.”³⁴³

Başka bir değerlendirmede ise şöyle denilmiştir. “Kur’ân âyetlerindeki “ruh” kelimesi “nefs” anlamında değildir. Vahy, vahiy meleği ve elçisi olan “Cebrail” anlamındadır. Muhammed el- Behiy; “ruh” ifadesinin, “nefs ve bedeni yöneten kuvvet” anlamına gelmesinin ilahî hidâyetle hiçbir ilgisi yoktur ki, Kur’ân’ın öğrettikleri arasına girsin.”³⁴⁴ şeklinde yorum yapmıştır.

Müfessirler genel olarak, Kur’ân-ı Kerim’de bazı âyetlerde zikredilen “ruh” kelimesini; beden zıddı olarak, insanda var olan gizli kuvvet veya nefis anlamında düşünmüşlerdir. Bunun için de İsrâ suresindeki:

*“Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh, Rabb’imin emrindedir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir.”*³⁴⁵ âyetini örnek göstermişlerdir. Eğer Kur’ân’da geçen ruh kavramı incelenecek olursa, insanın gizli kuvveti ve bedenin yöneticisi anlamına gelmediği görülür.³⁴⁶

B-ARIZÎ ETKENLER

Ruhun asıl malı olmayıp, fesadçılığa etken olan, sonradan ilintilenen birtakım nitelikler daha vardır ki bunlar; hevâ, küfür, şirk, nifak vb. olumsuz sıfatlardır. Şimdi bunların ne olduğu, ne anlama geldiği ve fesada ne şekilde kaynaklık ettiği konusunu açıklayalım.

1-HEVÂ

“HeVeYe” kökünden türemiş bir masdardır. Kelime olarak, şahinin inişi gibi hızla süzülüp inmek, düşmek, yukarı fırlamak, yıldızların doğuşu ve batışı, mahvolmak, rüzgar, kabın boş olması gibi anlamlara gelir. Aynı zamanda boş, hava dolu, sonuçsuz, değersiz anlamlarına da gelir.³⁴⁷

³⁴³ Ünal, Ali, Kur’ân’da temel kavramlar,s.226.

³⁴⁴ Behiy, Minmefâhimü’l-Kur’ân,s.112-113.

³⁴⁵ İsrâ,17/85.

³⁴⁶ Bkz.Behiy, Minmefâhimü’l-Kur’ân,s 112.

³⁴⁷ Bkz.İbn Manzur, Lisânü’l-Arab,XV/371.

Terim olarak, nefsin şehvetlere meyli anlamındadır.³⁴⁸ Hevâ, insanların en çok müptelâ olduğu, yanlış ölçü edinme araçlarından birisidir. Hevâsını hakikatin ölçüsü olarak gören insanoğlu, kendi sayısınca hakikat ortaya çıkarmış olmaktadır. İşte Kur’ân-ı Kerim, bu yanlışlığı şu şekilde dile getirmektedir:

*“Eğer gerçek onların hevâlarına uysaydı, gökler yer ve onlarda bulunanlar bozulup giderdi...”*³⁴⁹ Yani, “Eğer hak, onların hevâlarına tâbi olup da bâtila dönüşseydi, âlem ayakta duramaz, hiçbirşey varlığını sürdüremezdi.” Veya “ Muhammed’in getirmiş olduğu hak, yani Kur’ân onların hevâ ve heveslerine tabî olup da şirke dönüşmüş olsaydı, Allah Teâlâ kıyameti kopartır ve şiddetli gazabından dolayı bütün kâinatı yok ederdi.”³⁵⁰

Yeni zamanlar, “hevâ”yı tanrılaştıran akımların birçoğuna şahit olmuştur. Fakat Allah’tan kurtulmak isteyen bu hevâperestler, başka tanrılar aramaktan kurtulamamışlardır. “Biz Tanrıyı öldürdük” diyen Nietzsche üst insanı (supermann) tanrılaştırıyordu.³⁵¹ Marx da böyle yapmaktadır. Münkir olan Sartre: “insan, esas itibarıyla tanrı olmak arzusudur”³⁵² sözüyle, hevâ tanrısının, iman dünyasındaki insanlık için ne büyük bir tehlike teşkil ettiğini dile getirmiştir.³⁵³

Buradan hareketle şunu da belirtmek yerinde olur. Allah Teâlâ’nın gerek insanın iç âlemine ve gerekse dış âlemine koymuş olduğu kanunlar, hakikatin ölçüleri; egosunun veya benliğinin esiri olmuş kişilerin arzu ve isteklerine uysaydı herhangi bir dengeden, düzenden söz etmek mümkün olmazdı. Mesela; müfsid (bozguncu), mümkün olsa kendinden başkasına hayat hakkı tanımaz, kendi veya başkasının elindeki nimetlerden sadece ve sadece kendisi istifade etsin ister. Güneş onun keyfince doğsun, yağmur onun keyfince yağsın, rüzgar onun emelleri doğrultusunda essin, hatta yaratıcının güç ve kuvveti de kendi elinde olsun ister. Tek kelimeyle hakkın binlerce hikmeti sussun, onların hevesleri konuşsun diler.

³⁴⁸ Bkz. İsfahani, Müfredât, s. 548.

³⁴⁹ Mü’minun, 23/71.

³⁵⁰ Beydavî, Envârü’t - tenzil, II/108.

³⁵¹ Hatib, Kadıyyetü’l-uluhiyye, I/8283.

³⁵² Sartre, L’etre et le Néant, p. 654’den Delanglade, s. 132.

³⁵³ Bkz. Yıldırım, Suat, Kur’ân’da uluhiyyet, s. 375.

Hevâsını ilah edinmiş kişilerin hâkim olduğu bir yerde ve toplulukta fesadçılığın yaygınlaşmaması mümkün değildir. Hevâları azgınlaşmış kişilerin bulunduğu toplumda enaniyetler çatışır, fitne kabarır, fesad artar, yeryüzü zulmün, haksızlığın, işkencelerin, katliamların merkezi haline gelir.

Şu halde hevâ; sapmanın, fesadın en temel sebeplerindendir. Ona uymuş olanlar evrensel ölçülerden ayrılmış subjektif değerlere sapmış demektir. “ *De ki: Allah’ın dışında taptığınız şeylere tapmak bana yasak edildi. De ki: Ben sizin arzularınıza uymam, aksi halde sapıtırım da hidâyete erenlerden olmam.*”³⁵⁴,

“*Eğer sana cevap vermezlerse, bil ki onlar, sırf heveslerine uymaktadırlar. Allah(c.c.)’tan bir yol gösterici olmaksızın kendi hevesine uyandan daha sapık kim olabilir! Elbette Allah(c.c.) zâlim kavmi doğru yola iletmez.*”³⁵⁵,

“*Hevâ ve hevesini tanrı edinen ve Allah(c.c.)’ın (kendi katındaki) bir bilgiye göre saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü?...*”³⁵⁶ Âyetlerden de anlaşılacağı üzere kişi, arzu ve eğilimlerini yani hevâsını tanrılaştırdığı zaman “zann”dan gelen bir bilgiyle sapıtmakta, kulağı ve kalbi mühürlenip gerçekleri görme gücünü kaybetmektedir.

2- İNKÂR

Fesada neden olan etkenlerden bir diğeri de inkârdır. Fesad inkâr kaynağından beslenir. İnkâr nedir? İnkâr lügat olarak; bir şeyin örtülmesi demektir. Şahısları örttüğü için geceye de bu vasıf verilmiştir. Toprağın tohumu örtmesine de küfür denilmiştir.³⁵⁷

Terim anlamı itibarıyla inkâr ise, şükürünü eda etmemek suretiyle nimeti örtmek, onu inkâr etmek, küfranda bulunmak demektir. Küfrün en büyüğü de Allah(c.c.)’ın birliğini şeriatı ve nübüvveti inkârdır.³⁵⁸ Kur’ân’da

³⁵⁴ Enam,6/56.

³⁵⁵ Kasas,28/50.

³⁵⁶ Casiye,45/23.

³⁵⁷ Bkz. İsfahânî, Müfredât, s.433.

³⁵⁸ Bkz. İsfahânî, Müfredât, s.433.

*“...Zaten bizim âyetlerimizi, ancak nankör hainler bilerek inkâr eder.”*³⁵⁹ buyurularak Allah(c.c.)’ın âyetlerine karşı ters tutum içerisinde ki bir tipleme sunulur.

“Hattar-kefur” kök itibarıyla *“HaTaRa”* dan gelir. Bu da zulmün en çirkini ve en kötüsü, ahdi bozma, fesad çıkarma³⁶⁰ gibi anlamlara gelir. Bu şiddetdeki bir zulmü, ahdi bozmayı, fesad çıkarmayı da ancak küfre girmiş bir kişi yapabilir. İnkârcı olmak, müfsid sıfatını almak için yeterlidir.

*“Kendileri de bunlara yakînen inandıkları halde, zulüm ve kibirlerinden ötürü, onları inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nice olduğuna bir bak.”*³⁶¹ buyrularak inkârcı olan bir kişinin eylemi fesadçılık (bozgunculuk) la vasıflandırılmıştır.

Aynı şekilde Kur’ân’da *“...Andolsun ki, sana Rabb’inden indirilen sözler, onların çoğunun azgınlığını ve inkârını artıracaktır... Yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar. Allah(c.c.) bozguncuları sevmez.”*³⁶² buyrularak inkâr fiili fesadçılık anlamında kullanılmıştır.

Yine başka bir âyette *“İçlerinden öylesi var ki O’na (Kur’ân’a) inanır, yine onlardan öylesi de var ki O’na inanmaz. Rabb’in bozguncuları en iyi bilendir.”*³⁶³ ifadesi de inanmamanın yani küfrün fesadçılık anlamında kullanıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü, onların inkârları haklı sebebe dayanmaz. Onlar sadece önyargıları ve nefsâniyetlerine dayanarak inkâr ederler. Bu halleriyle başkalarının inanmasına da engel olmak için çaba sarf ederler. Bunun için Allah(c.c.) *“Ve Allah müfsidleri en iyi bilendir.”*³⁶⁴ buyurmuştur. Çünkü ondan hiçbir şey gizli kalmaz. Onlar Kur’an-ı Kerim’i bir türlü Allah(c.c.)’ın kitabı olduğuna ikna edilemedikleri için inkâr ettiklerine insanları inandırıp, onları aldatabilirler. Fakat iyi niyetle davrandıkları yolunda Allah(c.c.)’ı kandıramazlar. Çünkü Allah(c.c.), onların müfsid olduklarını bilir. Onlar düzenbazdırlar, kalplerinin ve şuurlarının sesini bastırmaktadırlar. Bile bile gerçeğe kulak tıkamakta ve zihinlerini kapamakta dünya menfaatlerini,

³⁵⁹ Lokman,31/32.

³⁶⁰ Bkz. İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*,IV/229.

³⁶¹ Neml,17/14.

³⁶² Maide,5/64.

³⁶³ Yunus,10/40.

³⁶⁴ Âl-i İmran,3/63.

zevk u sefalarını, şehvetlerini ve arzularını gerçeğe tercih etmektedirler. Onların “masum” günahkarlar değil de düpe düz “bozguncu” müfsid olmalarının sebebi budur.³⁶⁵

c- ŞİRK

Fesadçılığa götüren diğer bir etken de Allah(c.c.)’a şirk koşturmasıdır. Yapılmış olan her fesad hareketi, şirk kaynağından beslenir. Şirk bazen sözde ve inançta (kalpte) değil, yapılan işte olur. Bu, fisk ve isyan adını alır. Çünkü masiyet (günahlar) Allah(c.c.) için yapılmaz; aksine nefis için yapılır. Binâenaleyh fasık, yaptığı eylemi ile Allah(c.c.)’a şirk koşturmuş demektir. Yalnız, şunu da belirtmek gerekir ki fiil ile yapılan şirk ebedî olarak cehennemde kalmayı gerektirmez. Çünkü kişide asıl olan kalb ve lisandır. Zira kişinin kalbinden ve dilinden, sadece tevhid sâdır olursa, bu iki şey sayesinde onun bedenî şirkleri zail olur.³⁶⁶

Enbiya suresi 22. âyeti Allah(c.c.)’tan başka ilâhlar edinmenin gerek insanın iç dünyasında gerekse dış dünyasında tam bir fesad meydana getireceğini ve fesadın kaynağı olacağını ifade etmektedir.

“Allah(c.c.), kendinden başka ilâh kabul edilmesini kabul etmiyor.”³⁶⁷

“Yoksa (o müşrikler) yerden birtakım tanrılar edindiler de, (ölüleri) onlar mı diriltecekler?”³⁶⁸ Ölüleri dirilten ve yeryüzünden onları yeniden çıkaran onlar mıdır? Yani onlar bunlara güç yetiremedikleri halde nasıl oluyor da Allah’a bir nidd, bir ortak koşuyorlar. İşte bu durumun imkansızlığını Allah(c.c.) şu sözleriyle ifade buyuruyor:

“Yerde ve gökte Allah(c.c.)’tan başka ilâhlar olsaydı (yer ve gök) her ikisi de mahvolurdu, fesada uğrardı.”³⁶⁹ Böylece tevhid ilkesini kabul etmeyip ikinci bir ilah tasavvur etmek ve ona şirk koşturmanın fesad hareketinin sebebi olduğu belirtilmiştir. Müşriklerin şirki açıktan yapmalarının sonucu olarak bozgunculuğun zuhur etmesine sebep olmuşlardır.³⁷⁰

³⁶⁵ Mevdudî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, II/312.

³⁶⁶ Bkz. Razî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXV/112.

³⁶⁷ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II/330.

³⁶⁸ Enbiya, 21/21.

³⁶⁹ Enbiya, 21/22.

³⁷⁰ Bkz. Razî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXV/112.

Bu durumu ifade eden Rum suresi 30. âyetinde: “*insanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu, ki Allah(c.c.) yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın; belki de (tuttukları kötü yoldan) dönerler.*”³⁷¹ buyrulurak müşriklerin davranışlarının sonucunun fesada götürdüğü beyan edilmiştir.

Yine başka bir âyette: “*Bundan dolayı, neredeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak, dağlar yıkılıp düşecektir! Rahman’a çocuk isnadında bulunmaları yüzünden.*”³⁷² yerde ve gökte yani bütün varlık aleminde öyle hükmünü geçirecek, ibadet olunacak, Allah(c.c.)’ın dışında ilâhlar olsaydı veya onun çocukları, ortakları olsaydı bütün kâinat kesinlikle fesada uğrar bozulurdu. MÂdem ki bütün varlıklar ihtişamıyla varlıklarını sürdürmektedirler, o halde Allah(c.c.)’tan başka ilâh yoktur. Çünkü Allah(c.c.) hiçbir hususta âcizliğe düşmeyecek şekilde mükemmel bir kudrete sâhiptir. Allah(c.c.)’tan başka, yerde ve gökte gücüyle işleri idare eden ve icraat yapan ilâhlar farz edildiği takdirde, her birinin illet-i tâmme (herhangi bir şeyin var olması için gerekli olan etken, sebep) olması lazım gelir. Her birinin yeteri kadar güce sâhip olduğu, îcat etme, yok etme, diriltme, öldürme, bozma, değiştirme ve daha nice işleri başkasına muhtaç olmadan tek başına yapabilecek kuvveti varsayılmış olur. Bu durumda yer ve göğün var olmalarında ya her biri, ya hepsi ayrı ayrı tesir eder. Veyahut yalnız birisi etken olur . Yalnız biri etken olursa diğerleri ilâh olamaz. Ve eğer her biri etken olacaksa, çeşitli sebeplerin bir tek etki alanına, bağımsız bir şekilde gelip toplanmaları ve çatışmaları gerekir ki bu imkansız bir şeydir. Bunların, anlaşarak orada toplanmaları imkansız olduğu gibi uyumsuzluk içerisinde orada bulunmaları da imkânsızdır.³⁷³

Böylece karşı güçler arasında birbirlerini geriye püskürtme eylemi oluşur veya var olanı, var etmeye çalışma lâzım gelir. Demek ki birden fazla ilâhın olmaması lazım gelir. Yok eğer, hepsinin anlaşıp ortaklaşa yaptıkları etkileri varsayılsa, bu durumda herhangi bir şeyin var olması için gerekli olan

³⁷¹ Rum,30/41.

³⁷² Meryem,19/90-91.

³⁷³ Bkz.Ebu’s-Suud, *İrşadu akli’s-selîm*, V/61.; Elmahlî, *Hak dini Kur’ân dili*, V/3346.

sebepler, ancak hepsinin toplamından ibaret olacağından, her biri tam bir etken değil, tesir gücü noksan olur. Noksan olan ilâh olamayacağından hiçbirinin ilâh olmaması gerekir.

O halde, olsa olsa bunların hepsi ancak birleşerek bir ilâh olur. Yani değişik ilâhlar topluluğu değil de noksanlardan meydana gelen bir topluluğun tümüne birden bir ilâh denmiş olur. Hâlbuki her ne olursa olsun bunların yekünü de bağımsız bir güce sahip değildir; yer ve gök gibi birleşmeye, düzene ve bunları yapacak etkin bir güce muhtaçtır, dış etkilere bağlıdır. Böyle olanın ilâh olamayacağı ise açıktır.

Kısaca Allah(c.c.)'tan başka ilâhlar; ister ortaklık şeklinde kabul edilsin, isterse bağımsız olarak düşünölsün, ilâh olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Çünkü her hâlükârda çelişki olurdu. Mutlak varlıkta sağlıklı hiçbir yapıya imkân kalmaz, varlık namına hiçbir şey gerçekleşmez, yer ve gök bulunamazdı. Dolayısıyla onların içindekiler de var olamazdı. Hâlbuki yer ve gök fesada (bozguna) uğramadan, mükemmel bir şekilde dimdik ayakta dırlar.³⁷⁴

Kâinatın bütün bölümlerini bir araya getiren ve muntazam bir topluluk halinde hareketini sağlayan, aralarındaki ilişkileri temin eden tek bir kanun vardır. Ve bu kanun; tek bir yaratıcının, bir tek iradesinin eseridir. Şâyet zatlar birden fazla olsaydı, iradeler de fazlalaş ırdı. Tabii olarak kanunlar da fazlalaş ırdı. Çünkü herhangi bir irade, irade eden zatı gösterir. Kanun ise onu uygulayan iradenin bir görünümüdür.

Şâyet birden fazla irade ve kanun olsaydı, bilumum kainatı yöneten birlik bozulur, kainata hakim olan hareket, yöneliş, yol birliğı ortadan kalkar ve neticede karışıklık meydana gelir, düzen bozulurdu. Çok dikkatli olarak hazırlanmış olan bu birlik ve uygunluğu en aşırı dinsizler ve imansızlar bile inkâr edememektedirler. Çünkü bu durum, müşahhas (somut) bir olaydır.³⁷⁵

³⁷⁴ Bkz. Elmalılı, *Hak dını Kur'ân dili*, V/3346.

³⁷⁵ Bkz. Seyyid Kutub, *Fızılâli'l- Kur'ân*, IV/2373.

d- NİFAK

Kavramlar arası ilişkiler bölümünde nifakla fesad arasındaki ilişkiye daha önce temas etmiştik.³⁷⁶ Burada ise psikolojik bir rahatsızlık olan nifakın, fesada kaynak teşkil etmesi yönünde, kısa bir değerlendirme yapacağız.

Nifak, kişinin ruh dünyasına sonradan yerleşmiş psişik vakalardan birisidir. Ruhun asıl malı değildir. Ruh dünyasında zemin bulup, geliştiği zaman, küfür gibi her türlü kötülüğün kaynağı olmaktadır. Nifakta, daha ziyade bir içsel ve pasiflik söz konusudur. Fesadda ise bir aksiyonellik ve olumsuz davranışların uygulama alanına çıkması söz konusudur. İnsanlardan zuhur eden davranış bozuklukları, ferdin kendisinden ziyade toplum ve toplumun fertleri arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir. Hatta daha da kötüleştirerek, savaflara ve ölümlere yol açmaktadır. Bu yönüyle kişi, müfsid olmakla sadece kendi kendine varlığını sürdüren, nötr bir kötü varlık değildir. Müfsid gerçek manada, kötülüğünü yaygınlaştırma, bulaştırma ve bozma çabası içindedir. Bundan dolayı müfsidler, dünyada da hakim güç tarafından bloke edilerek cezalandırılmıştır. Aynı şekilde ahirette de kötü davranışlarının bir bedeli olarak cezalandırılacaklardır.

5-BÜTÜN OLUMSUZ DUYGULAR

Bu başlık altında önemli gördüğüm birkaç noktaya temas etmek istiyorum. Birincisi; bütün olumsuz duyguların fesad hareketine götürmede etken olmaları meselesidir.

Allah(c.c.)'ın ve insanların hoşlanmayacağı bir eylem olan, olumsuz davranışlar bileşkesini teşkil eden fesad, bütün kötü duygulardan beslenir. Fesad yollarını tıkamak için; kin, haset, kibir, kovuculuk, gıybet ...vb negatif duygulardan uzak durmak ve kişinin iç dünyasını güzelliklere açması gerekmektedir.

Fesad duygusunu inkişaf ettirmiş fertler toplum için potansiyel bir tehlike unsurudurlar. Hayra da şerre de yatkın olan insanoğlu kendisine hak yol gösterilmediği zaman iki dünyası da harap olmakla karşı karşıya kalır ve

³⁷⁶ Bkz. Enfal, 8/73.

kendini perişan ettikten sonra onun kötülüğü etrafa da sirâyet eder. Böylece bütün toplumu kötü düşünce ve kötü davranışlar sarar.

*“Bir de öyle bir fitneden sakının ki o, içinizden sadece zulmedenlere erişmekle kalmaz(umuma sirâyet ve hepsini perişan eder). Biliniz ki, Allah(c.c.)’ın azabı şiddetlidir.”*³⁷⁷ Dolayısıyla bütün fertlerin küçüğünden büyüğüne, fakirinden zenginine, zayıfından güçlüsüne herkesin huzuru kaçır.

İkincisi; insanların huzur ve mutluluğu için güzelliklere yelken açan hasbîler ordusuna engel olmamak gerekmektedir. Çünkü bir toplumda; insanlara hak ve hakikati ulaştıracak, evrensel değerleri öğretecek kişiler yoksa, o toplumun huzurlu olmasından söz etmek imkânsızdır.

İnsanlar İslâm’dan önce, evrensel değerleri kaybettikleri için karanlık dönemleri yaşıyorlardı. Evrensel değerlerin yeniden hatırlatılması ve uygulamaya konulmasıyla “Saadet Asrı”nı yaşadılar. İnsanlar, daha sonra birtakım siyasî ihtiras ve dünya nimetlerine iştihaları sebebiyle hem kendilerini hem de idare ettikleri toplumların huzurunu kaçırdılar. Sosyolojinin kuralları bellidir. Toplumların huzur ve mutluluk kuralları da bellidir. Bütün Kur’ân-ı Kerim uzmanlarının iddia ettikleri gibi, ben de diyorum ki, filozofların, hakkaniyetli siyasetçilerin, ütopya yazarlarının istediği, düşlediği huzurlu ve mutlu toplumların oluşması için temel ilkeler, Kur’ân-ı Kerim’de vardır. Ve bütün mesele; kendi toplumunu ve bütün insanlığı düşünen, hakikat avcısı, araştırmacı insanların O’na eğilmesidir. O’ndaki hakikatleri keşfedip insanlığa sunmasıdır.

C-HARİCÎ ETKENLER

1- ŞEYTAN

Şeytan kelimesinin sözcük anlamında ve etimolojik kökeni konusunda çok çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Kâmus tercümesinde “kibirli ve asi olan cinn ve insan” şeklinde açıklanan şeytan kelimesinin “habis”³⁷⁸ anlamıyla “İbrani” kökenli, “ insanüstü varlık” anlamıyla da İslâm öncesi Arap kökenli olduğu ileri sürülmüştür. Bazıları, “uzaklaşmak”

³⁷⁷ Enfâl, 8/25.

³⁷⁸ Bkz. İbn Manzur, Lisânü’l-Arab, XIII, s. 238.

anlamında “*ŞeTaNa*” kökünden geldiğini söylerken bazıları da, “diş gıcırdatmak, yakmak hırsıyla yanmak” anlamında “*ŞaTa*”, “*ŞeYaTa*” kökünden geldiğini belirtir. “Allah’tan uzak” olduğu ve Allah(c.c.)’a karşı çıktığı için “uzaklaşmak, karşı çıkmak” anlamındaki “*ŞeTaNa*” dan geldiğini ileri sürenler³⁷⁹ onun “racîm-taşlanmış” olmasının görüşlerine delil olabileceğini belirtirler. Şeytanın ateşten yaratılmış olması da ikinci görüşü destekler mahiyettedir.³⁸⁰

İnsanın iç insiyaklarından başka onu saptırmaya çalışan “apaçık düşman”³⁸¹ şeytan vardır. Şeytan, Allah(c.c.)’ın “ateşten” yarattığı bir mahluktur.³⁸² Kur’ân’da; “*cinleri öz ateşten yarattı.*”³⁸³ denilmiştir.

Şeytan, İblis’in Allah(c.c.)’ın emrine karşı geldikten sonra aldığı isimdir:

*“Hani biz meleklerle (ve cinlere): Âdem’e secde edin ! demiştik, İblis hariç hepsi secde ettiler. O yüz çevirdi ve büyüklük tasladı., böylece kâfirlerden oldu.”*³⁸⁴

İnsan, ruhuyla meleklerle; nefsiyle ise şeytanla temasa geçer. Ruhu bir melek, nefsi de adeta onun içinde şeytanın merkezi gibidir. İnsanoğlunun yeryüzündeki imtihanı, meşakkatli hayatı, şeytanın ilk itirazından sonra başlamış olup, insana çok değişik yollardan yaklaşarak, saptırmanın yollarını arar. Ona sağından solundan, önünden, arkasından yaklaşarak cehenneme sokmanın yollarını arar. Kur’ân âyetlerinde şeytanın yaklaşım tekniklerinden şöyle söz edilir. Bunlar :

1- Şeytan fısıldar, insanın içine sürekli vehimler, zanlar hayaller eker.³⁸⁵

2- Şeytan insanlara her türlü kötülüğü emreder.³⁸⁶

3- Şeytan insanları birbirine haksızlık etmeye (bağy) iter.³⁸⁷

³⁷⁹ Bkz. İsfahani, *Müfredât*, s. 261.

³⁸⁰ Bkz. Elmahlı, *Hak dini Kur’ân dili*, I/239.

³⁸¹ Bkz. Yasin, 36/60.; Zuhuf, 43/62.; İsrâ, 17/53.; Fatır, 35/6.

³⁸² Bkz. İsfahani, *Müfredât*, s. 261.

³⁸³ Rahman, 55/15.

³⁸⁴ Bakara, 2/34.

³⁸⁵ Bkz. Şems, 91/8.

³⁸⁶ Bkz. Bakara, 2/268.; Maide, 5/90-91.

³⁸⁷ Bkz. Maide, 5/91.; Kasas, 28/76.; Sad, 38/22.

4- Şeytan insanlara Allah(c.c.)'ı hatırlamayı ve onun gönderdiği kitabın ardından gitmeyi unutturur.³⁸⁸

5- Allah(c.c.)'ın affına güvendirerek insanı aldatır.³⁸⁹

6 -Şeytan kötülüğü, çirkini ve Allah(c.c.) hakkında bilinmeyen şeyleri emreder.³⁹⁰ Daha geniş bilgi için müstakil olarak yazılmış eserlere bakmanın yararlı olacağı kanaatindeyim.³⁹¹

Her şeyden önce şu da bilinmeli ki Şeytan, Allah(c.c.)'ın düşmanı değil bilakis insanın düşmanıdır. "*Ey insanlar ! Yeryüzünde bulunanların temiz ve helal olanlarından yeyin, şeytanın peşine düşmeyin; zira şeytan sizin apaçık bir düşmanınızdır.*"³⁹² Şeytanın Allah(c.c.) karşısındaki tavrı isyan ve nimete nankörlüktür.³⁹³ Yani Şeytan, Allah(c.c.)'ın dengi değil, bendesi, kuludur. Asî ve nankör bir kuldur. Kur'ân bu noktanın altını çizmekle varlık ve oluşta iki ilâh veya yaratıcı kudret tasavvuruna imkân vermemektedir. Şeytanı Allah(c.c.)'ın düşmanı telâkki etmek, hayır ve şer için iki ayrı gücün varlığını kabule götürür ki, bu Kur'ân'ın temel anlayışı olan tevhid (birlik) ilkesine terstir. Şeytan her ne kadar bir şer ve karanlık kuvvetiyse de Allah(c.c.)'ın irade ve takdiri içinde faaliyet gösterir. Mutlak kudret onu, oluş diyalektiğinin bir kutbu, bir parçası olarak, bizzat kendi hür iradesiyle varlık alanına çıkarmıştır. O, insanın aksine ve imanı tahrip için çalışır. Kur'ân, İblis'e Allah(c.c.)'ı kabul ve O'nun yüceliğini itiraf ettirerek Şeytan'ın ikinci bir ilâh gibi algılanmasını baştan engellemiştir.³⁹⁴

Kısaca; Şeytan insanları fesad yapmaya sürükleyen haricî kuvvetlerden biridir. İnsan, hikmeti ne olursa olsun bu şekilde haricî bir kuvvetle imtihan olmakta ve meşakkatle dünya sahnesinde varlık göstermektedir. İnsanın yolu, ruhlar aleminden başlayıp ebede kadar uzanmakta ama insan için en kaygan mekan (yer) ise dünya hayatıdır. Kazanma ve kaybetme kuşağı ruhun beden elbisesini giydiği bu dünya

³⁸⁸ Bkz. Yusuf, 12/42.

³⁸⁹ Bkz. Lokman, 31/33.; Fatır, 35/5.

³⁹⁰ Bkz. Bakara, 2/268.

³⁹¹ Bkz. İbn Arabî, Şeceretü'l-kevn, s. 109-128.

³⁹² Bakara, 2/168-208.; Enam, 6/142.; Araf, 7/22.; Yusuf, 12/51.;

İsra, 17/53.; Fatır, 35/6.; Yasin, 36/6.; Zuhruf, 43/62.

³⁹³ Bkz. İsra, 17/27.; Meryem, 19/44.

³⁹⁴ Bkz. Öztürk, Y. Nuri, Kur'ân'ın temel kavramları, s. 528.

sahnesinde olmaktadır. Bu sahnede sâlihât işleyerek, sâlih rolünü oynamış olmak; ahirette iyi karşılanmayı, ödüllendirmeyi temin eder. İfsadat (bozgunculuk)'la meşgul olup, müfsid rolünü oynamak da onu hakaretlere uğramaya, rezaletler çekmeye sevk eder.

İşte, Şeytan'ın insana karşı yol ayrımında durup onları daima kötülüğe sevk etme, kötü yönü güzel, câzibeli (çekici) gösterme gibi bir görevi vardır. Bu görev, onun kendi içindeki şerirlikten kaynaklanmaktadır. O daima insana fesadçılığı ilham eder.³⁹⁵

2-DÜNYA

İnsanları fesada götüren haricî sebeplerden bir diğeri de dünya hayatının cazibesi (çekiciliği) dir. Dünya kök itibarıyla; alçak, yahut yakın, basit, âdî, iğreti, ölümlü anlamlarına gelen “denâ” kelimesinden gelmiştir.

Terim olarak, ahiretin zıttı anlamına gelir.³⁹⁶ Kur'ân-ı Kerim, sadece dünya yerine çoğu kez “el-hayâtu'd-dünya: Alçak dünya hayatı” tabirini kullanır.³⁹⁷ Bu anlam, halk arasında yerküreye isim olarak verilmiş ve Kur'ân'ın, dünyayı kötülediği, dünyadan tiksindiği, insanı dünyadan yüz çevirmeye çağırdığı şeklinde bir anlayış oluşmuştur.

Kur'ân, coğrafi ve astronomik anlamda dünya kelimesini ifade için “arz” kelimesini kullanır. Kur'ân'a göre arz, ilahî âyetlerle dolu, hareket halinde bir küre olup, tetkik edilmesi, ihyası, korunması, güzelleştirilmesi istenen ilahi bir emanettir. Kur'ân-ı Kerim'in çirkin gördüğü dünya, insanı Allah(c.c.)'tan uzaklaştıran, iğretliliklerin ve sefilliklerin genel sıfatıdır.³⁹⁸

Nitekim Kur'ân da; “*Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının! Ne babanın evladına, ne evladın babası namına bir şey ödeyemeyeceği gündün çekinin. Bilin ki, Allah(c.c.)'ın verdiği söz gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın ve Şeytan, Allah(c.c.)'ın affına güvendirerek sizi kandırmasın.*”³⁹⁹ buyrulur, dünya hayatının cazibesinin, insanı bozgunculuğa iteceği ifade edilmiştir.

³⁹⁵ Bkz. Nisa,4/60.; Nisa,4/ 120.;Maide,5/91.;İsra,17/64.; vb.

³⁹⁶ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, XIV/273.

³⁹⁷ İzutsu, *Kur'ân'da Allah ve insan*, s. 78.

³⁹⁸ Öztürk, Y. Nuri, *Kur'ân'ın temel kavramları*, s. 95.

³⁹⁹ Lokman, 31/33.

Bu âyetin yorumunda “dünya hayatının süsü ve lezzeti sizi aldatıp da haktan sapmanıza ve Allah(c.c.)’ın azabından kurtulmanız için gereken hazırlığı yapmaktan uzaklaşmanıza sebep olmasın. Aldatıcı Şeytan da sizi Allah(c.c.)’ın bağışlamasına güvendirerek yoldan çıkarmasın: Hiçbir aldatıcı, sizi Allah(c.c.)’a güvendirerek aldatmasın.”⁴⁰⁰ denilerek dünyanın câzibesinin insanın gözünü bağladığı belirtilmiştir. Bu körlük, artık onun hakikati görmesine engeldir.

Aynı şekilde: “*Ey insanlar; Allah(c.c.)’in vaadi muhakkaktır. Dünya hayatı sizi aldatmasın ve o mağrur(şeytan) da Allah(c.c.) hakkında sizi aldatmasın*”⁴⁰¹ ifadesiyle dünyanın aldatıcılığı ile Şeytan’ın aldatıcılığının, hâriçten eşit seviyede olduğu belirtilmiştir. Aynı âyetin yorumunda “dünyanın eğlence ve geçimlikleri, oyun ve meşgaleleri sizi aldatmasın. Bu belirli bir süreye kadar olur, bir imtihan ve deneme halidir. Ondan sonra müstahak olduğunuz cezayı görürsünüz”⁴⁰² denilerek dünyanın, insanın gerçeklere ulaşmasına tatlı bir engel olduğu belirtilmiştir. Dünya hayatının aldatıcılığına kapılmama konusunda Allah(c.c.)’ın uyarısı insanın zaafına işaret eder. “Dünya hayatı sizi aldatmasın” yani, Allah(c.c.)’ın dostlarına ve elçisinin ümmetine hazırladığı büyük sürprizlere oranla dünyanın derdiyle meşgul olup, fânî çiçekler için bakî çiçekleri göz ardı ederek ondan gaflet etmeyin.⁴⁰³

⁴⁰⁰ Bkz. Taberi, *Câmiu’l-beyan*, XXII/116.;XXI/86.; İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, VI/ 77-78.

⁴⁰¹ Fatır,35/5.

⁴⁰² Bkz. Ebu’s-Suud, *İrşadü aklî’s-selîm*, 7/143.; Seyyid Kutub, *Fizilâli’l-Kur’ân*, 2/1926.

⁴⁰³ Bkz. İbn. Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, VI, 521.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL AÇIDAN FESAD

A-SOSYAL YAPININ BOZULMASI

Fesad ve fesadçılığın sosyal boyutlu bir kavram olduğunu daha önce ifade etmiştik. Fertler arasındaki bozuk ilişkilerin bir ifadesi olan fesadın, siyasal ve ekonomik boyutu da vardır. İnsanların idaresi, birbiriyle ilişkilerinin birtakım ilkeler, kurallar doğrultusunda olması onların huzuru için vazgeçilmez şartlardır. Bu şartlardan uzak kalmış olmak onlara daha dünyada iken acı bir azap yaşatacak demektir. Kur'ân-ı Kerim'de bu meseleyle ilgili ayrıntılara temas edilmiş ve huzurlu, mutlu bir toplum isteyenlerin dikkatine sunulmuştur. Bu başlık altında fesadçılığın hangi boyutlarda gerçekleştiğini izah etmeye çalışacağız. Diğer bir ifade ile ifsadın (bozgunculuğun) hangi alanlarda yapıldığını göreceğiz.

1-SİYASÎ İFSAD

Siyasî müfsidlerin, insanlara karşı uyguladığı birtakım değişmez yöntemler vardır. Bu yöntemler, Kur'ân'da örnekleriyle belirtildiği gibi geçmişten günümüze ve geleceğe kadar sürecektir. Yani siyasî müfsidler ifsadını belli yöntemler dahilinde sürdürecektir. Kur'ân-ı Kerim'in siyasî müfsidlerin sembolü olarak gösterdiği Firavun, insanları yönetirken bir hayli ilginç metotlar uygulamıştır.

Nitekim Kur'ân'da; “ *Firavun, (mısır) toprağında gerçekten azmış, halkını çeşitli zümrelere bölmüştü. Onlardan bir zümreyi güçsüz buluyor, bunların oğullarını boğazlıyor, kızlarını ise sağ bırakıyordu. Çünkü o bozgunculardandı.*”¹ Yani tebasının tümünü, yönettiği kişileri; eşit haklar sunarak, eşit hayat şartları sağlayarak yönetmedi. Aksine onları parçalara bölen, onları birbirine düşüren onların çekişmelerinden yararlanan bir siyaset izledi. Kimini yönetici sınıfa dahil etmek üzere hak ve imtiyazlara boğuyor, kimisini de ezmek ve sömürmek üzere köle haline getiriyordu.²

Kur'ân'da açıkça söz konusu edilen Firavun'u, tüm“tekbiçimleştircilerin” bir genel modeli olarak alıyoruz . Kendi, “Firavnî” dirliğini sürdürme uğruna, tüm toplumu, sultasına boyun eğdirmiş, aydınlık

¹ Kasas, 28/4.

² Mevdudî, *Tefhîmü'l- Kur'ân*, IV/139.

elin aydınlığına, inatla karşı koymuştur. Dünyaya gelecek nesle el atmıştır. “tekbiçimleştirici” zorba sistemini sürdürmek için “insanlaşmak” mücadelesi verenleri bölük pörçük yaparak, kendine yandaşlar ve daima onaylayıcı seçkin zümreler (el- Meleu) edinmiştir. Bu konuda “*Muhakkak Firavun Mısır’ da azmış ve halkını da paramparça etmişti.*”³ âyeti bize ışık tutmaktadır.⁴

İfsadın birtakım kuralları vardır ki, bunlar çağlar boyunca hiç değişmemiştir. İnsan topluluklarının huzurundan huzursuzluk duyanlar bu kuralları zaman zaman işleterek kendi siyasî emellerini gerçekleştirmişlerdir. İfsad etmede evrensel yöntemler diyebileceğimiz bu ilkelerden bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

a-Yıpratma Siyaseti

Muhalif gruplar arasındaki muhalefeti kökleştirmek ve aralarını daha da açmak için kullanılır, ittifak etmemeleri için kelimeleri bozulur.⁵ Kur’ân-ı Kerim Firavun’un zulüm ve siyasî zorbalığın sembolü olduğunu ifade etmiştir.⁶ O, annelere dokunmayarak doğurdukları erkek çocukları ileride siyasî rakipleri olmamaları için öldürmüştü. Sonunda tanrılık iddia etmiş ve insanları kendi arzularını gerçekleştirmekle görevlendirip onları hakîr görmüştü.

Firavun siyasî bozgunculuğun aşılmaz bir sembolüdür. Siyasî azgınlıkta Firavun’un sadece insanların bedenlerine değil ruh ve vicdanlarına da hükmetmek istediğini görmek mümkündür. Bundan dolayı büyücüler iman ettiğinde onlara büyülenerek ve inkâr ederek, “*Ben size izin vermeden önce ona iman ettiniz ha!*”⁷ demiştir. Böylece Firavun, iman ve inkârın kendi izniyle olmasını istemiştir. Firavun’a uyanlar hayatları boyunca fesad içerisinde olmuşlardır. Musa (a.s.) davetine, hürriyet, iman ve hurafeleri terk etmelerini emrederek başladığında O’na yaşlılar değil gençler icâbet etmiştir.

“*Firavun ve kavminin kendilerine işkence etmesinden korkuya düştükleri için kavminden bir grup gençten başka kimse Musa’ya iman*

³ Kasas, 28/4.

⁴ Kılıç, Sadık, *Fıtratın dirilişi*, s.38.

⁵ Ebu’s-Suud, *İrşâdü Akli’s-Selîm* VII/2. İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, VI /230.

⁶ Bkz.Kasas, 28/4.

⁷ Taha,20/71.

etmedi. Çünkü Firavun yeryüzünde ululuk taslayan (bir diktatör) ve haddi aşanlardan idi.”⁸ Ama Firavun çareyi Musa (a.s.)’ı yok etmeyi düşünmekte bulunmuştur. “Firavun: Bırakın beni dedi. Musa’yı öldüreyim; (kurtarabilirse) Rabb’ine yalvarsın! Çünkü ben onun, dininizi değiştireceğinden, yahut yeryüzünde fesad çıkaracağından korkuyorum.”⁹ Yani ben, O’nun bir devrim yapabileceğinden veya bozgunculuğa sebep olma tehlikesinden korkuyorum. Bundan dolayı O’nun herhangi bir şeye sebep olmadan önce çıkaracağı bozgunculuğu önleyebilmek için O’nun vücudunun ortadan kalkması gerekir. Firavun’un ileri sürdüğü bu sebep Hz. Musa’nın öldürülmesi için yeterli bir delil olarak görülmüştür.

Firavun’un ifade ettiği “dini değiştirmek” meselesinden yönetimin işleyiş biçimi kastedilmiştir. Yani Firavun’un kendi deyimi ile “Ben, O’nun hükümdarınızı değiştireceğinden korkuyorum”¹⁰ deniliyor. Başka bir deyimle “onların siyaset, kültür, medeniyet, ekonomi ve Mısır’da yürürlükte olan sistemleri “din” olarak ifade edilmiştir. Firavun Musa’nın yaptığı davet sonucunda, söz konusu sistemin değişeceğinden korkuyordu. Fakat her sahtekâr politikacı gibi süslü sözler söyleyerek ve milletin hoşlanacağı kelimelerle işbaşına geçmek ve saltanatını sürdürmek istemiştir.

“İnsanlardan öyleleri vardır ki dünya hayatı hakkında söyledikleri senin hoşuna gider. Hatta böylesi kalbinde olana (samimi olduğuna) Allah(c.c.)’ı şahit tutar. Hâlbuki o hasımların en yamanıdır. O dönüp gitti mi (yahut bir iş başına geçti mi) yeryüzünde ortalığı fesada vermek, ekinleri tahrip edip nesilleri bozmak için çalışır. Allah(c.c.) bozgunculuğu sevmez.”¹¹

Firavun da aslında kendi iktidarının elinden gideceğini söylememiş ve tam tersine “Ey kavmim Musa’nın hareketi sizlerin dinîni yıkmaya yönelik olduğu için ben O’nu öldürmek istiyorum. Ama ben, kendimi değil; sizleri düşünüyorum Sizler, benim iktidarımın yoksun

⁸ Yunus,10/83.

⁹ Mî’min,40/26.

¹⁰ Alusî,Ruhu’l-meânî,XXIV/56.

¹¹ Bakara,2/204-205.

kaldığınız takdirde, çok kötü durumlara düşersiniz. İşte bu yüzden Musa'nın öldürülmesi gerekir.¹²

Firavun'lar, toplulukları ikiye ayırmaktadırlar. Birincisi; para ve makamla kendisine tabi olanlar, ikincisi de; ezdiği ve her türlü zehrini kusarak inettiği insanlar. Buradan anlaşılıyor ki fesad ve bozukluk yukarıdan aşağıya olmaktadır.¹³

Firavun'un elinde bulundurduğu silahlar ve işkence araçları; kibir, zorbalık, azgınlık ve siyasî baskı idi. Bu araçlar, siyasî zorbalara her zaman baş vurduğu ortak araçlardır. Aynı zamanda; kibir, inat, kötü huy, bile bile inkâr ve müthiş bir kalp sertliği siyasî zorba veya siyasî diktatörlerin ortak nitelikleridir. Bu niteliklerle her devirde mutlaka bu evsafa siyasî zorbalara çıkmış ve çıkacaktır.

b-Küçük Düşürme Siyaseti

Allah(c.c.) Kur'ân-ı Kerim'de Nuh Kıssası'nı bildirirken: *"Andolsun ki, Nuh'u kavmine gönderdik ve o: Ey kavimim ! Allah(c.c.)'a kulluk edin. Sizin için O'ndan başka bir tanrı yoktur. Hala sakınmaz mısınız? Dedi. Bunun üzerine, kavminin inkârda ileri gelenleri şöyle dediler: "Bu tıpkı sizin gibi bir beşer olmaktan başka bir şey değildir. Size üstün ve hakim olmak istiyor. Eğer Allah(c.c.) (peygamber göndermek) isteseydi, muhakkak ki melekler gönderirdi. Biz geçmişteki atalarımızdan böyle bir şey duymadık. Bu yalnızca kendisinde delilik bulunan bir kimsedir. Öyleyse, bir süreye kadar O'na katlanıp bakalım."*¹⁴

3-Tahrik Siyaseti

İnsanların özellikle kutsal saydığı değerlere ve önem verdiği nesnelere saldırmak suretiyle galeyana getirmek ve böylece aleyhlerine kullanılacak hareketlere girişmelerini sağlamak. *"...Ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa Allah(c.c.) onu söndürmüştür. Yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar. Allah(c.c.) bozguncuları sevmez."*¹⁵

¹² Bkz. Mevdûi, Tefhîmü'l-Kur'ân, V/139.

¹³ Bkz. Muhammed Gazalî, Kur'ân-ı anlamada yöntem, s.287-288.

¹⁴ Mü'minun, 23/23-25.

¹⁵ Maide, 5/64.

c- Tefrika Siyaseti

Bu şekildeki bir uygulama ile toplumların birbirine düşmesi, ayrılık tohumlarının ekilmesi amaçlanır¹⁶ ki böyle bir durumun dehşetini ve doğuracağı sonucun kötülüğünü Kur'ân “ *fitne çıkarmak, adam öldürmekten daha kötüdür*”¹⁷ şeklinde beyan etmiştir.

d- Fakirleştirme Siyaseti

Böyle bir siyaset; “İnsanların en önemli meşgalesi geçim derdi olmalıdır” amacını güder. Bu korku, insanların çocuklarını öldürme sonucuna kadar gider. Bu korkunun yol açtığı afete Allah(c.c.) “*Geçim endişesiyle çocuklarınızın canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir suçtur.*”¹⁸ buyurarak yersiz korkuya bir mahâl olmadığını beyan etmiştir.

e- İfsad Siyaseti

Fesadı, ahlâksızlığı yaymak için her türlü cinsel şehveti tahrik edecek yollara başvurmak müfsidler için mubahtır.

*“Lut’u da (gönderdik). O, kavmine demişti ki: Gerçekten siz, daha önce hiçbir milletin yapmadığı bir hayasızlığı yapıyorsunuz! (Bu İlahî ikazdan sonra hala) siz, ille de erkeklere yaklaşacak, yol kesecek ve toplantılarınızda edepsizlikler yapacak mısınız! Kavminin cevabı ise, şöyle demelerinden ibaret oldu: (Yaptıklarımızın kötülüğü ve azaba uğrayacağımız konusunda) doğru söyleyenlerden isen, Allah(c.c.)’ın azabını getir bize!”*¹⁹

Müfsidlerin genel olarak başvurdukları siyaset ifsadat siyâsetidir. Bu konuda son sözü söylemek mümkün değildir. Biz burada, sadece birkaçını âyetlere dayandırarak ifade ettik.

¹⁶ Bkz. Ebu’s-Suud, *İrşadü aklî’s-selîm*, VII/2.

¹⁷ Bakara,2/217.

¹⁸ İsra, 17/31.

¹⁹ Ankebut,29/28-29.

2-EKONOMİK İFSAD

Her siyasî bozguncu, mutlaka malî gücünü, bir ekonomik müfside dayandırır. Ekonomik müfsid de ekonominin evrensel ilkelerini kendi menfaatlerine göre bozarak (ifsad) varlıklarını sürdürür. Kur'ân'da geçtiği şekliyle toplumsal ve siyasî zulmün ekonomik ve iktisadi boyutunda "Kârun" vardır.

"Kârun, Musa'nın kavminden idi de onlara karşı azgınlık etmişti. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki, anahtarlarını güçlü kuvvetli bir topluluk zor taşırdı. Kavmi ona şöyle demişti: Şımarma! Bil ki Allah(c.c.) şımarıkları sevmez. Allah(c.c.)'ın sana verdiğinden (Onun yolunda harcayarak) ahiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma. Allah(c.c.) sana ihsan ettiği gibi sen de (insanlara) iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah(c.c.), bozguncuları sevmez."²⁰

"Andolsun ki biz Musa'yı mucizelerimiz ve apaçık hüccetle Firavun, Hâman ve Kârun'a gönderdik. Onlar: Bu, çok yalancı bir sihirbazdır! Dediler."²¹

KÂRUN KİMDİR?

Gerçekten Kârun, Musa'nın kavminden biriydi. Ama onlara karşı azgınlık etti. Kârun Musa'nın aşiretindendi. Onlara zorbalık ederek haddi aştı.²² Katade'nin (ö.117/735) rivâyetine göre Kârun, Hz. Musa'nın amcasının oğludur. Önce, Hz. Musa'ya iman etmişti. Fakat hırsı ve kıskançlığı yüzünden münâfikliğe yeltendi. İsrailoğullarının başında Firavun'un görevlisi olarak bulundu. Onlara karşı zalimlik ve taşkınlık etti. Bir taraftan servetiyle, bir taraftan da ilmiyle övünüyor, şımarıyordu. Rivâyete göre İsrailoğulları içinde Tevrat'ı en iyi okuyan kimse o idi. Kimya ve ticaret sahalarında da çok bilgili olduğuna dair kayıtlar vardır. Ne var ki, sonunda, gerek ilmi gerekse serveti ona yar olmamış, inançsızlığı ve azgınlığı yüzünden helâk olup gitmiştir.

Âyette ifade edildiği gibi Kârun ekonomik ifsadatın örneği olmuştur. Şu âyetlerde ekonomik azgınlığa dikkat çekilmiştir.

²⁰ Kasas,28/76-77.

²¹ Gafir,40/23-24.

²² Taberî, Câmîu'l-beyan,XX/105.

“Gerçek şu ki, insan kendini yeterli görerek azar.”²³

“Tek olarak yaratıp, kendisine geniş servet ve gözü önünde duran oğullar verdiğim, kendisi için (nimetleri önüne) serdikçe serdiğim o kimseyi bana bırak! Üstelik o (nimetlerimi) daha da artırmamı umuyor. Asla (ummasın)! Çünkü o, bizim âyetlerimize karşı alabildiğine inatçıdır.”²⁴

Dolayısıyla ekonomik azgınlık, siyasî azgınlığa hizmet edebilir, onun önünü açabilir. İşte Kârun’un azgınlığının sebebi de mal varlığı idi. Âyette bunun servet olduğu zaten açıkça bildiriliyor.

“Biz ona anahtarlarını güçlü bir topluluğun zor taşıdığı hazineler vermiştik.”²⁵

Hazine; kullanılmayıp ve bir kenara yığılan ziyade ve saklı maldır. İşte bunun için Kârun kavmine karşı azgın davranıyor. Ancak bu azgınlığın ne şekilde olduğu Kur’ân’da açıklanmıyor. Bazı müfessirler onların, kendi emri altında olmalarını daha fazla isteme veya Firavun’un hakimiyeti zamanında İsrailoğulları’na hasetliklerinden dolayı zulmü artırmayı istemesi²⁶ şeklinde yorumlamışlardır. Ama Kur’ân’da onun azgınlığının meçhul bırakılarak her türlü şekilde olabileceği anlaşılıyor. Belki o stokçuluk yaptı, zekatını vermedi.²⁷ Belki de kavmine zulmederek birçok yerlerde mala tapan heveskârların ve kapitalist ruhlu kimselerin yaptıkları gibi arazi ve eşyalarını gaspetmiştir. Belki de bu azgınlığı, onların kendi malındaki haklarını vermeyerek yapmıştır. Bilindiği gibi, zenginlerin malında fakirlerin hakkı vardır. Böylece mal, zenginlerin elinde toplanıp, birikerek bir güç haline gelmemelidir. Çevrelerinde ihtiyaç sahipleri bulunurken zenginler böyle mal biriktirirlerse herkesin huzuru kaçır ve hayatın çeşitli sahalarında fesad belirir. Belki de Kârun kavmine karşı bunların dışında bir başka şekilde azgın davranıyordu. Kârun’un bir özelliği de şımarık olmasıydı. Âyette buna da temas edilerek şöyle denilmiştir: *“Kavmi ona demişti ki: “Şımarma, çünkü Allah(c.c.) şımarıkları sevmez.”²⁸*

²³ Alak,96/6-7.

²⁴ Müddessir,74/11-16.

²⁵ Kasas,28/76.

²⁶ Ebu’s-Suud, İrşâdü akli’s-selîm, V/24.

²⁷ Bkz.Elmahlı, Hak dini Kur’ân dili, V/3755.

²⁸ Kasas,28/76.

Kârun, kavminin varlıklı, şımarık sosyetelerindendi. “Şımarma!” malınla gururlanarak servetine güvenerek, hazinene dayanarak, gücün ve kudretine aldanarak gururlanma. Aşırı sevinme ve şımarma. Kendisine malı veren gerçek nimet sahibini

ve onun verdiği nimeti unutan, bu yüzden hamd ü senâda bulunmayan azgın ve şımarık kimseler gibi olma. Kendisini mal sevgisine kaptıran, gönlünü hep onunla meşgul eden, zihnini tamamen malî konulara hasreden ve böylece Allah(c.c.)’ın kulları üzerinde kuruntu yapan kimseler gibi şımarma! Çünkü Allah(c.c.) şımarıkları sevmez.”²⁹ Ama onun cevabı; bozgunculuğunu, şımarık sosyeteliğini belgeler mahiyette bir tek sözle oldu:

*“Demişti ki: bu bana ancak bende olan bilgiden ötürü verilmiştir.”*³⁰ Bu ilme, bazıları ticaret ve iktisat ilmi, bazıları da kimya ilmi demişlerdir.³¹ Kimya ilmi olması görüşünü bazıları zayıf görüş olarak nitelendirmiştir.³² Firavunun sözleri aslında şunu ifade ediyordu: “Ben bilgimle bu mala sahip olmayı hak ettiğimden dolayı onu toplayıp elde etmişimdir. Öyleyse size ne oluyor ki bana bilgimden ötürü verilen bu malımı tasarruf etmem konusunda müdahale ediyorsunuz? Benim şahsi mülküme neden karışıyorsunuz? Ben bu malı kendi çalışmamla kazandım. Tamamen kendime has iktisat bilgimle elde ettim.” Aslında bu sözler, nimetin geliş kaynağını ve hikmetini unutan servetin gözünü kör ettiği, mülkün kendisini aldattığı, ruh dünyası körleşmiş mağrur kimselerin sarf edeceği sözlerden başka bir şey değildir. Ama insanlık tarihinde bu durum her zaman tekrar eden bir örnektir. Nice insanlar vardır ki elde ettiği malın ve zenginliğin tek sebebi olarak kendi zekâsını ve çalışmasını kabul eder. Ve bu yüzden malını sorumsuzca, kimseye hesap vermeden dilediği gibi harcayacağını ve kullanacağını sanır. Eline geçen malı iyiye mi, kötüye mi kullandığının hesabını vermeyeceğini kabul eder. Allah(c.c.) katında hesaba çekileceğini hiç aklına getirmez.”³³

Demek ki mal ve mülkün hakiki sahibi unutulup Allah(c.c.)’ın emrettiği miktar, verilmediği takdirde kişiyi sapıklığa götürmek için bir vasıta

²⁹ Seyyid Kutub, *Fizilâli'l-Kur'ân*, V/2710.

³⁰ Kasas,28/77.

³¹ Bkz.Elmalılı, *Hak dini Kur'ân dili*, V/3755.

³² Bkz. İbn. Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, VI,264.

³³ Seyyid Kutub, *Fizilali'l-Kur'ân*, V/2712.

olacaktır. Kontrol altında olmayan servetler fesad ve ahlaksızlığa sürüklemektedir ve böylece fesad ve ahlaksızlık yapan mütref yani şımarık sosyete tabakası oluşmaktadır. Günümüzde de Kârun gibi ruh yapısına sahip bir takım şımarık tabaka oluşmuştur. Bu tabakanın oluşmasında da sebepler hep aynıdır. Ve birçok varlıklı kişiler bu imkanlarını Firavunane saltanatlarının yıkılmaması ve sürdürülmesi yolunda sarf ederler. Böylece Firavunane saltanat ekonomik müfsitlerden destek bulmuş olur.

3-ASKERİ İFSAD

Bozgunculuğun sacayağından bir diğeri de askerî kanadın sembolü Haman'dır. Gerçi Haman, firavun saltanatının bir veziridir.³⁴ Ama Firavun'u kışkırtan, onu ilâh konumuna getiren "Mele" (önde gelen)lerden birisidir. Zaten Kur'ân, müfsidlerin ele başlarından olan bu şahsiyetleri birlikte anmıştır. *"Kârun'u, Firavun'u ve Haman'ı da (helak ettik)..."*³⁵

*"Andolsun ki biz Musa'yı mucizelerimiz ve apaçık hüccetle, Firavun, Haman ve Kârun'a gönderdik..."*³⁶

Kur'ân'ın söz ettiği iki fesadçı kavmin istilâsını da askerî alandaki ifsadata dahil etmek mümkündür. Kur'ân bunları Ye'cüc ve Me'cüc diye adlandırır. Tefsir ve hadis kitaplarında Ye'cüc ve Me'cüc hakkında birtakım görüşler vardır. Ahmed ibn Hanbel'in, Semura'dan rivâyet ettiği hadiste Rasulullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: "Nuh'un üç oğlu vardır. Araplar'ın atası Sam, Sudanlılar'ın atası Ham ve Türkler'in atası Yafes" bazı alimler Ye'cüc ve Me'cüc'ün Türkler'in atası Yafes'in soyundan olduğunu söylemişlerdir.³⁷ Ye'cüc ve Me'cüc vaktiyle bir veya iki kavmin özel ismi olsa da doğrusu İslâm literatüründe malum olan kavram şudur: Aslı ve nesebi belirsiz, din ve millet tanımaz bir insan neslidir ki çıkışları kıyamet saatindedir.³⁸

Ye'cüc ve Me'cüc isminde fesadçı iki kavmin yeryüzünü fesada boğduğu vâkî olmuştur. Bu fesadçı kavimlere Hz. Zülkarneyn bir set çekmiştir. Bu set vaad-i ilahî geldiğinde yıkılıp yerle bir olacaktır. Bu seddin kuzey yöresinde "kutbun" iki dağ arasındaki bir geçit mahallinde inşa edilmiş olduğu

³⁴ Razi, *Mefâtihu'l-gayb*, XXVII/48.; XXV/59.; Bkz. İbn. Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, VII/134.

³⁵ Ankebut, 29/39.

³⁶ Gafir, 40/24.

³⁷ Bkz. İbn. Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, V/192.

³⁸ Bkz. Elmalılı, *Hak dîni Kur'ân dili*, V/3288.

sanılıyor. En basit bir haşarât bile bir beldeyi istila ettiğine göre bu istila da mümkündür. Nitekim Kur’ân’da şöyle buyrulur:

“Zülkarneyn dedi ki: “Bu sed, Rabb’imden kullarına bir nimet ve bir rahmettir. Rabb’imin vadi geldiği, kıyamet günü yaklaştığı zaman onu dümdüz yapacaktır. Rabb’imin vadi de haktır.”³⁹ Bu âyet-i kerîme kesin bir zaman belirtmiyor. Allah(c.c.)’ın vaadi, yani seddin yerle bir olması belki de Moğol hücumuyla gerçekleşmiştir. Nitekim Moğollar söz konusu olan yerlerden saldırarak İslâm ülkelerini yerle bir etmişlerdir. Enbiya suresinde ise şöyle buyrulmuştur: **“Ye’cüc ve Me’cüc’ün seddi yıkıldığı zaman her dere ve tepeden boşanırlar. Gerçek vaad yaklaştığında inkâr edenlerin gözleri beliriverir.”⁴⁰**

Şu halde olabilir ki sed kıyametin yaklaştığı zamanla günümüz arasında açılmıştır. Belki de doğuyu kasıp kavuran ve talan eden Tatar ve Moğol istilâsı Ye’cüc ve Me’cüc’ün yayılması hadisesidir.⁴¹

“Nihâyet Ye’cüc ve Me’cüc’ün seddi açılıp da her tepeden saldırdıkları ve hak olan vaad kıyamet yaklaştığı vakit işte o zaman, kâfir olanların gözleri hemen dikilecek: “-Vah bizlere biz bundan gaflet ettik, doğrusu kendimize zulmetmiş olduk” diyecekler.”⁴²

Said Nursî (ö.1960) bu konuyu tefsir ederken şöyle der: “Kur’ân’ın lisân-ı semâviinde Ye’cüc ve Me’cüc” namı verilen Mançur ve Moğol Kabileleri, eski zamanda Çin-i Maçin’den bir kısım başka kabileleri beraber alarak kaç defa Asya ve Avrupa’yı herc ü merc ettikleri gibi, gelecek zamanlarda dahi dünyayı zîr ü zeber edeceklerine işaret ve kinayedir. Hatta şimdi de komünistlik içindeki anarşistin ehemmiyetli efradı onlardandır. Evet ihtilâl-i Fransevî’de hürriyet perverlik tohumuyla ve aşılınması ile sosyalistlik türedi, tevellüt etti. Ve sosyalistlik ise bir kısım mukaddesatı tahrip ettiğinden, aşıladığı fikir bilâhare Bolşevikliğe inkılâp etti. Ve Bolşeviklik dahi çok mukaddesat-ı ahlâkiye ve kalbiye ve

³⁹ Kehf, 18/98.

⁴⁰ Enbiya, 21/96.

⁴¹ Bkz Seyyid Kutub, Fizilali’l-Kur’ân, IV/2293.

⁴² Enbiya, 21/96.

insaniyeyi bozduğundan: Elbette ettikleri tohumlar hiçbir kayıt ve hürmet tanımayan anarşistlik mahsulünü verecek.”⁴³

Sedd hakkında Elmalılı ise şöyle demiştir:“Allah(c.c.) ü alem Kur’ân’ın haber verdiği sedd-i Zülkarneyn’den onun yapılmasını talep eden kavmin bu sayede teşkil ettikleri heyet-i ictimaiyyeleri olsa gerektir ki, demir kütleleri gibi salabetli olan unsurlarını akıtılan feyz-i Rabbani ile teşekkül etmiş maddî ve manevî bir sedd demek olur.”⁴⁴

Kur’ân-ı Kerim’de Ye’cüc ve Me’cüc’ün yeryüzünü ifsad etmeleri şu şekilde ifade edilmektedir:“*Tercümanları vasıtasıyla şöyle dediler:“Ey Zülkarneyn! Ye’cüc ve Me’cüc bu yerde fesad çıkarıyorlar. Onun için bizimle onlar arasında bir sedd yapman şartı ile sana bir vergi versek.*”⁴⁵

Sahîhayn’ da geçen bir hadiste:“ Cahş’ın kızı Zeynep (r.a)’den rivâyettir. Dedi ki: Rasulullah (a.s.), yüzü kızarmış olarak uykudan uyandı ve bunu üç kere tekrarladi. “Yaklaşan bir belâ yüzünden Araplar’ın vay haline! Bugün Ye’cüc ve Me’cüc seddinden şu kadar bir delik açıldı.” Ve (şu kadar derken) baş parmak ile şehadet parmağını daire şeklinde bağladı. Zeynep şöyle devam etti: “Ya Rasulallah ! Aramızda sâlih kişiler olduğu halde gene kırılır mıyız? dedim. Rasul ü Ekrem: “Evet çirkin haller çoğalırsa” buyurdu.⁴⁶ On üç buçuk asırdan beri bu rüya görülmüş ve vuku bulmuş Moğol istilas, Abbasî hükümdarlarının sonuncusu Mu’tasım devrinde Hulâgu vasıtasıyla Abbasoğulları yıkılmış ve Arap mülkü tarumar edilmiş. Belki de Rasulullah’ın rüyası bu idi . Şüphesiz ki en doğru bilgi Allah(c.c.) katındadır.⁴⁷

Ye’cüc ve Me’cüc’ün ifsadatı daha ziyade saldırı, öldürme, zulüm şeklinde olmuştur. Kur’ân-ı Kerim’de ifade edildiğine göre (Zülkarneyn) “iki dağın arasına varınca orada hemen hemen hiç bir söz anlamayan bir kavme

⁴³ Bediüzzaman Said Nursî, Lemalar, s.112.

⁴⁴ Elmalılı, Hak dini Kur’ân dili, V/3

⁴⁵ Kehf, /18/94.

⁴⁶ Buharî, Fiten, 4-28.; Müslim, Fiten, 1-2.; Tirmizî, 23.; Mace, Fiten, 9.; Muvatta, Kelam, 22.; A.Hanbel, VI/428.

⁴⁷ Bkz. Seyyid Kutub, Fızılâli’l-Kur’ân, IV/2294.

rastladı.”⁴⁸ Bu iki dağ arasındaki bu geçitten, devamlı saldırıyorlardı. Ve orada bulunan yerel halkı bozguna uğrattıyorlar, öldürüyorlar, işkence yapıyorlardı. Onların ise karşı koyacak güçleri yoktu. Karşı karşıya oldukları tehlikeyi bertaraf edecek bir kurtarıcı bekliyorlardı.⁴⁹

Sonuç olarak şöyle diyebiliriz; Kur’ân’da bahsi geçen bozguncu iki topluluğun insanlığa bir dönemde kan kusturduğu bir gerçektir. Bu şekilde söz dinlemez, merhamet etmez, acıma hissinden yoksun, canavar ruhlu insanlar, despotlukları ve baskıcı tutumlarıyla insanlığın hayatını cehenneme çevirmekten zevk almışlar ve bir müddet sonra onlar da yokluğa gömülmüşlerdir. Şu da bir gerçek ki belirtilen evsafa; despotik, zulümkâr, müfsid topluluk her zaman ve her devirde ortaya çıkmış ve çıkmaya devam edecektir. Bu bozguncu fertler veya topluluklar, çeşitli dönemlerde, zıtlıklar dünyasının bir gereği olarak, tabii ki zulümlerini, ifsadatlarını sürdürecektir. Ye’cüc veya Me’cüc’ün kim olduğu meselesi önemli değildir. Önemli olan fert veya toplumların taşımış olduğu bozguncu niteliklerin, onların üzerinde ortaya çıkmasıdır. Müfsid niteliklerin şablonu kime uyuyorsa; ortaya çıkması kıyamet alâmeti sayılan Ye’cüc ve Me’cüc odur.

Müfsidlere karşı koyacak ve onların ifsadatını önleyecek muslihlerin bulunması da tezatlar dünyasının bir gereğidir. Zülkarneyn, Ye’cüc ve Me’cüc’ün ifsadatını nasıl önlemişse, inanan insanlar da iyi nitelikleri, içlerindeki güzellikleri yaygınlaştırmalıdır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, sâlihler, müfsidlerin ifsad savaşına karşı, ıslah hareketine hazır olmaları gerekmektedir. Ta ki insanlık, ahiret hayatına göre kısa bir süre olan dünya hayatında huzurlu bir hayat sürdürsün.

B-ÇEVRE VE FESAD

Çevrenin fesada (bozulmaya) uğramasıyla ilgili Kur’ân-ı Kerim’de birtakım ilginç âyetler vardır. Önce bunların meâllerini sırasıyla vereceğiz sonra da bu âyetler hakkında yapılan yorumlara temas edeceğiz. Kur’ân’da birtakım âyetlerde yeryüzünün düzeniyle ilgili önemli ipuçları vardır:

*“İslah edildikten sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın...”*⁵⁰

⁴⁸ Kehf/18/93.

⁴⁹ Bkz.Seyyid Kutub, Fizilâli’l-Kur’ân,IV/2294.

⁵⁰ Araf,7/56.

Yine aynı şekilde diğer bir âyette:

“...düzeltilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Eğer inananlar iseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır.”⁵¹ buyurularak iddia edilenlerin aksine kainatta ıslahın önce ve esas olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda Razî şöyle demiştir: “...Bunun manası, yeryüzünde hiçbir surette fesadçılık(bozgunculuk) etmeyin şeklindedir ki bunun kapsamına, öldürmek veya uzuvları kesip koparmak suretiyle nefisleri, canları; gasp, hırsızlık ve çok çeşitli hilelerle malları; küfür ve bid’at ile dinleri; zina ve livataya (homoseksüel) yönelme ve iftirada bulunma sebebiyle nesepleri ve sarhoş edici şeyler sebebiyle de akılları bozup ifsad etmekten men etmek girer” demektir. Öte yandan “o, iyi hale getirildikten sonra da...” tabirinden kastedilenin ise, “onu iyi hale getirip insanların menfaatlerine uygun ve mükelleflerin maslahatlarına uygun bir biçimde yarattıktan sonra...” şeklinde olması ihtimâl dahilindedir demiştir. Ayrıca şu ihtimâlin olduğunu da belirtir. Peygamberler göndermek ve kitaplar indirmek suretiyle yeryüzünü iyi hale getirilmesinden sonra...”⁵²

Ayrıca bu âyetin yorumunda “Allah(c.c.)’ın, şeriatıyla düzelttikten sonra artık bozgunculuktan vazgeçmelerini istemesi”⁵³ denilmiştir.

Said Havva aynı âyeti “ Uygulamaya geçildikten sonra şeriatı çalışmaz hale getirmekle, peygamberler ve Allah(c.c.)’ın dostları olan sâlihler yeryüzünü düzelttikten sonra; siz, orada bozgunculuk çıkarmayın”⁵⁴ şeklinde yorumlamıştır.

İbn Kesir ise: “İşler doğruluk üzere idi. Daha sonra ifsad vâki oldu. Kullara en zararlı olanı da bu oldu. Onun için Allah(c.c.) ıslahtan sonra fesadı nehyetti”⁵⁵ demiştir.

Allah Teâlâ yeryüzünü yaratıp nizamına koymuş, menfaatlerinize ve amaçlarınıza uygun bir şekilde hazır etmiştir. **“لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا”** âyette ifade edildiği şekilde sizi onun üzerinde yerleştirmiş, bir süreye kadar onu size

⁵¹ Araf,7/85.

⁵² Bkz. Razî, *Mefâtihu'l-gayb*,XIV/108.

⁵³ Seyyid Kutub, *Fizilâli'l-Kur’ân*,III/1317.

⁵⁴ Said Havva, *el-Esas fi't-tefsir*,IV/1948.

⁵⁵ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur’âni'l-azîm*,III/425.

karargâh ve geçimlik, faydalanmanız için bir mekân yapmış ve sonra sizi buranın ıslah ve fesadından sorumlu tutmuş. Zira isteyeceğinizi Allah(c.c.)'tan isteyiniz de yeryüzünün ıslahından sonra üzerinde haddi aşarak bozgunculuk çıkarmayın, şirk ve isyana, azgınlık ve düşmanlığa sapmayınız. İsteddiğiniz hedef; şirk değil tevhid, küfür değil iman, isyan değil itaat, ihtilal değil intizam, zulüm değil adalet, tahrip değil imar, hasılı bozmak değil yapmak, fesad değil ıslah olsun.⁵⁶

İnsan dünya hayatına; cehalet, barbarlık, şirk, isyan ve ahlâkî anarşi içinde başlamamıştır ki, daha sonra derece derece bunları kaldıracak reformlara girişilmiş olsun. İnsan, dünya hayatına, huzur ve nizam içerisinde başlamıştır

.Daha sonra bu huzur, günahkârların, kötülerin delilikleri ve fitne-fesadlarıyla bozulmuştur. Sonra Allah(c.c.) fesadı, düzensizliği gidermek ve hayatı ilk, orjinal şekline tekrar döndürmek için peygamberler göndermiştir. Onlar, insanlığı, ilk şekliyle huzur ve düzen halini korumaya ve kargaşalık ortamını yaymaktan kaçınmaya davet etmiştir

Kur'ân'ın bu mesele hakkındaki görüşünün, insanın karanlıklardan aydınlanmaya doğru çıktığı ve hayatın kademe kademe reformlar ile daha da düzenlendiği görüşünde olan evrimcilerinkinden çok farklı olduğunu söylemek gerekir. Onların aksine, Kur'ân, Allah(c.c.)'ın, insanı yeryüzünü aydınlatmış olarak yerleştirdiğini ve hayata huzur ve nizama dayalı bir yapı içerisinde başladığını vurgular. Bilâhare insanlar, mütemadiyen şeytanın rehberliğini izlemiş ve karanlıklara, zulmete gark olmuşlardır. Orjinal, doğru ve düzenli sistemi bozdular. Sonra da Allah(c.c.), tekrar tekrar elçilerini göndererek insanları karanlıktan, zulmetten; aydınlığa, ışığa, nura çıkarmaya, fesaddan kaçınmaya davet etmektedir.⁵⁷

Âyetten de anladığımıza göre demek ki yeryüzü ilkellikten gelişmişliğe doğru, bozukluktan düzene doğru bir gidişle değil; orjinal ve

⁵⁶ Elmalılı, Hak dîni Kur'ân dili, III/2195.

⁵⁷ Bkz. Mevdudî, Tefhîmü'l- Kur'ân, II/42.

düzenli bir şekilde yaratılmıştır. Nizam, intizam, düzen önce; fesad, bozukluk sonradır. İşte çevre bozukluğu da bunun bir göstergesidir. Çevrenin bozulması varolan nimetlerin insan eliyle kayba, bozulmaya düzenlilikten düzensizliğe veya fesada doğru gidişini göstermektedir.

Bir âyette: “*İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu, ki Allah(c.c.) yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın; belki de (tuttukları kötü yoldan) dönerler.*”⁵⁸ buyurulmuştur.

Âyette geçen “ Karada ve denizde fesad zuhur etti.” ifadesini Taberî “ Karada ve denizde ma’siyetler(günahlar, isyanlar)” şeklinde yorumlamıştır.⁵⁹ Ebu’s-Suud ise; “Karada ve denizde fesadın ortaya çıkması”nı kuraklık, ölümler, yangınların ve boğulmaların çoğalması, bereketin kesilmesi, zararlı şeylerin, sapıklığın, zulmün çoğalması şeklinde yorumlamıştır.⁶⁰

Bu konuda şu ifadeler de dikkate şayandır: “Fitrî nizam bozuldu, gerek tabii ve gerekse toplumsal şeriatle uygunsuzluk meydana geldi. Fıtratın aksine takip olunan şirk, ahlâksızlık, haksızlık, çeşitli hevâlar ve türlü mezheplerle beşerî ihtirasların çarpışması sebebiyle “ yaptıklarının bazısını Allah(c.c.) kendilerine (bu dünyada) tattıracak” tamamını ise ahirette tadacaklar. Asıl cezalarını orada çekecekler, fakat bu dünyada da biraz tattırılacaklar, ihtimal ki yaptıkları hatayı anlayıp geri dönerler.”⁶¹

Bu âyette sanki fesad, insanların işledikleri yüzünden ortaya çıkıyor. Dolayısıyla bu fesad, ancak insanların işledikleri kötülükler ortadan kalkınca yok olacaktır.⁶²

Rum suresi 41. âyeti ile ilgili, müfessirlerin yorumlarını, yukarıda gördük. Aslında bu âyetin yorumuna öncekilere ilâve olarak şunu da söyleyebiliriz:

Yüzyılımızda, insanların karşı karşıya kaldığı en büyük tehlike ve problemlerden biri olan tabîî dengenin bozulması, bu âyetin işaret ettiği

⁵⁸ Rum,30/41.

⁵⁹ Taberî, Câmîu’l-beyan,XX/49.

⁶⁰ Bkz.Ebu’s-Suud, İrşâdü akli’s-selîm, VII/26.

⁶¹ Bkz.Elmalılı, Hak dîni Kur’ân dili, VI/3833.

⁶² Bkz.Muhammed Gazâlî, Kur’ân-ı anlamada yöntem, s.95.

tehlikelere benzemektedir. Bana göre, bu âyetin çevrenin ifsadına bakan ilginç bir yönü vardır.

Tabiatta, tabii olarak bir düzen, varlıklar arasında bir ahenk ve insicamın olduğunu, her şeyin belirli bir ölçüde ve miktarda olduğunu Allah(c.c.) Kur'ân'da şöyle belirtiyor:

***“Göğü Allah(c.c.) yükseltti ve mizanı (dengeyi) O koydu. Sakın dengeyi bozmayın. Ölçüyü adaletle tutun ve eksik tartmayın.”*⁶³**

***“ Biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık.”*⁶⁴**

***“Yeryüzünü uzatıp yaydık, orada sabit dağlar yerleştirdik, yine orada miktarı ve ölçüsü belirli olan şeyler bitirdik. Her şeyin hazineleri yalnız bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz.”*⁶⁵**

Normal şartlarda tabiat kendi ekolojik (tabii) dengesini korumaktadır. Fakat tabiatın insan eliyle aşırı tahribi ve kirletilmesiyle bu denge bozulabilmektedir. Kur'ân'da Allah(c.c.) insanların gayr-ı ahlakî davranışlar da dahil çok çeşitli yollarla dengeyi bozabileceklerini hatırlatarak onun bozulmamasını istemektedir. Bozulduğu takdirde eninde sonunda bunun cezasını yine insanlar çekecektir.⁶⁶

Çağımızın en büyük problemlerinden biri diye görülen ve günümüz sanayi toplumlarının karşı karşıya olduğu çevre problemi insanların kendi elleriyle meydana getirdikleri bir problemdir. Çeşitli zehirli sanayi atıklarıyla karadaki ve denizdeki hayat kaynaklarını kurutuyorlar. Yani Kur'ânî deyimle, karada ve denizde fesad çıkarmaktadırlar.

Ruh dünyasından başlayan fesad dalgası, iç içe daireler halinde yakın ve uzak çevreye doğru yayılmaktadır. Bu durum ister bilerek olsun isterse bilmeyerek, fakat şurası bir gerçek ki; hem karada hem de denizde geri dönüşü olmayan bir bozulma meydana gelmektedir. Ormanların topluca yok edilmesi, suların birtakım zehirli çöp ve sanayi atıklarıyla zehirlenmesi,

⁶³ Rahman,55/7-9.

⁶⁴ Kamer,54/49.

⁶⁵ Hicr,15/19-21.

⁶⁶ Bkz.Bayraktar,Mehmet, İslâm ve ekoloji,s.21.

hatta uzayın, atmosferin kirliliği, nükleer atıklar, açık denizlerin kirliliği evrensel bir problem olarak her insanı ve her ülkeyi mutlaka olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Kısaca bütün insanlığın ortak problemi olmuştur.

Hâlbuki Allah(c.c.): *“Düzeltilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Eğer inananlar iseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır.”*⁶⁷

Ve başka bir âyette; *“ İnsanların kendi elleriyle işledikleri yüzünden karada ve denizde (fesad) çıktı. Allah(c.c.) da belki geri dönerler diye, yaptıklarının bir kısmını kendilerine tattırır.”*⁶⁸ buyurarak bozgunculuktan insanların sorumlu olacağını belirtmiştir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, müfsidin kötülüğü kendisiyle sınırlı kalmaz. O, içinde oluşturduğu bozgunculuk torbalarını her an ve her yerde patlatmak ister. Bu durum da müfsidin kendisi de dahil bütün âleme zarar verir. Bundan dolayı Allah(c.c.), müfsidleri kınar, sevmediğini pek çok yerde belirtir. Bu konudaki âyetlere daha önce temas ettik.

Fesadla ilgili, önemli bir nokta da israfçı ve fesadçıların işbaşına getirilmemesi tavsiyesidir.⁶⁹ Çünkü müfsidler insanların sadece ahlâkî yönlerini, maneviyatlarını bozmakla kalmıyor aynı zamanda maddî çevrelerini de tahrip etmektedirler.⁷⁰

İnsanların ekonomik, siyasî, ticarî ve ahlâkî davranışlarının tabiatın dengesinin bozulmasına etki ettiğini belirttikten sonra bunun nereye kadar gideceği konusunu belirtmek gerekir.

Âyetlerden anladığımız kadarıyla kirlenmenin ve tahribin boyutu ne olursa olsun, insanların veya canlıların zarar görmesi ne dereceye ulaşırsa ulaşsın, kainatın yapısının bozulması konusunda son sözü Allah(c.c.) söyler. Bunun dışında, kâinatın yapısının bozulması ve sistemin dağılması Allah(c.c.) izin vermeden kesinlikle gerçekleşmez.

“Andolsun, biz gökte birtakım burçlar yarattık ve seyredenler için onu süsledik. Onları, taşlanmış (kovulmuş) her şeytandan koruduk.

⁶⁷ Araf,7/56-85.

⁶⁸ Rum,30/41.

⁶⁹ Bkz. Bakara,2/204-205.

⁷⁰ Bkz. Bayraktar,Mehmet, İslâm ve ekoloji,s.46.

*Ancak kulak hırsızlığı eden müstesna. Onunda peşine açık bir alev sütünü düşmüştür.*⁷¹

C-SEMBOL MÜFSİD KARAKTERLER

Kur'ân-ı Kerim'de müfsid diye nitelendirilen kişi veya grupları genel olarak sınıflandırınca karşımıza şu karakterler çıkar.

a-Fert olarak

1-Firavun; azgın, kibirli, inatçı, müfsid (bozguncu), Mısır kralı.⁷²

2-Kârun; varlıklı, başına buyruk, şımarık sosyete, ekonomik müfsid.⁷³

3-Haman; işbirlikçi, kendi varlığını başkasını ilâhlaştırmaya borçlu, icranın başı konumunda olan Firavun'un veziri,⁷⁴

b-Grup olarak

1-Fuhuş yapma ve sefih hayat yaşamada zirveleşmiş topluluk, Müfsid (bozguncu) Lut kavmi,⁷⁵

2-Dünyevî güç ve kuvvetlerine güvenme, gururlanma, kibirlenmede sembol müfsit Ad kavmi,⁷⁶

3-Mağrur ve sapıklıkta sembol müfsid Nuh (a.s.) kavmi,⁷⁷

4-Dünya nimetlerine prestij etmede sembol müfsid karakter Semud Kavmi,⁷⁸

5-Ölçü ve tartı muamelelerinde hilekârlık sembolü müfsid kavim Medyen /Eyke halkı,⁷⁹

6-İnat ve taassupta sembol müfsid karakter israiloğulları,⁸⁰

7-Putperest müfsid karakter olarak da İbrahim (a.s.)'ın kavmi karşımıza çıkmaktadır.⁸¹

⁷¹ Hicr,15/16-18.

⁷² Bkz. Kasas,28/4.

⁷³ Bkz. Kasas,28/76-78-79.

⁷⁴ Bkz. Kasas,28/38.; Gafir,40/36.

⁷⁵ Bkz. Ankebut,29/29-30.

⁷⁶ Bkz. Ankebut,29/36.

⁷⁷ Bkz. Ankebut,29/14.

⁷⁸ Bkz.Hud,11/67-68.

⁷⁹ Bkz. Hud,11/84-85.

⁸⁰ Bkz.İsra,17/4.;Maide,5/64.

⁸¹ Bkz. Ankebut,29/17-25.

D-PROVOKATÖR MÜFSİDLER

Her diktatör ve despotun çevresinde onu cesaretlendirip tahrik eden “mele” takımı mutlaka vardır. Çünkü bunlar sahip oldukları nimet ve saltanatın devamını, tahrik politikalarına borçludurlar. Firavun’un etrafında da bu nitelikleri taşıyan şahsiyet fakiri tahrikçi müfsidler vardı. Ve bu tahrikçi müfsidler Firavun’un yaptığı ve yapacağı yanlış icraatlarına, “mutlak doğru” onayını veriyorlardı. Böylece Firavun zulüm ve azgınlık için bu tahrikçilerden cesaret alıyordu.

Nitekim bu durumu Kur’ân şöyle ifade eder: *“Firavun’un kavminden ileri gelenler (mele’) dediler ki: Musa’ya ve kavmini, seni ve tanrılarını bırakıp yeryüzünde bozgunculuk çıkarsınlar diye mi bırakacaksınız?...”*⁸²

.Bu, kitleleri kendisinin yaptığı her türlü kötülük hususunda onu destekleyen veya kendisine boyun eğme konusunda birbirlerine cesaret veren guruplar haline getirmek demektir.⁸³ Nitekim Firavun, teşrî, yasa yapma ve yürütme bakımından kendinin ilâhlığını ilan ederken bile bu “mele” zümresinin onayını almaktadır.

*“ Firavun: Ey ileri gelenler! Sizin için benden başka bir ilâh tanımıyorum. Ey Haman! Haydi benim için çamur üzerine ateş yak. (ve tuğla imal et), bana bir kule yap ki Musa’nın tanrısına çıkayım; ama sanıyorum, o mutlaka yalan söyleyenlerdendir, dedi.”*⁸⁴ ‘Mele’ kelimesini, toplumun tepesinde çöreklenmiş ve yönetimin nimetlerinden azami derecede istifade eden kişiler olarak ele almak mümkündür.⁸⁵

İsrailoğullarının tahrik politikasını işletme konusundaki çabaları Kur’ân tarafından ifade edilmiştir. Zaten gerek fert ve gerekse gurup olarak her müfsid fesadçılık duygusunu azami derecede eyleme geçirmek çabası içerisinde. İsrailoğullarının durumlarını anlatan ve onların fesadçılığını ifade eden şu âyet de dikkate değer bulunmaktadır.

⁸² Araf,7/127.

⁸³ Alusî, *Ruhu’l-meanî*, XX/42.

⁸⁴ Kasas,28/38.

⁸⁵ Adam, Michel, *Le Sentiment du Péché*, s.129.

“...Ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa, Allah(c.c.) onu söndürür. Yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar. Allah(c.c.) bozguncuları sevmez.”⁸⁶

E-MÜFSİDLERE GÖRE MÜFSİDLER

Konuyu, bu şekilde bir başlık altında işlememizin sebebi, Hz. Musa'nın Firavun tarafından bozguncu olarak görülmesinin nedenini açıklamak içindir. Aslında Firavun'un kendisi bir müfsid olduğu halde, muslihlerden olan bir zâtı, müfsid olarak görmektedir. Tabii ki bunun Firavun'a göre bazı haklı sebepleri vardı. Bunun için Firavun şöyle diyordu:

“Firavun; bırakın beni, dedi. Musa'yı öldüreyim; (kurtarabilirse) Rabb'ine yalvarsın! Çünkü ben onun dininizi değiştireceğinden, yahut yeryüzünde fesad çıkaracağından korkuyorum.”⁸⁷

Bu âyetle ilgili olarak müfessirler şöyle yorum yapmışlardır: “Onun sizin dininizi değiştirmesinden veya yeryüzünde fesad çıkarmasından korkuyorum”un mânâsı; “Musa'nın, bağlı olduğunuz dininizi büyü ile değiştirmesinden veya Mısır diyarında kendi Rabb'ine ibadet etme modasını çıkarmasından korkuyorum.”⁸⁸ demektir. Firavun Musa'nın insanları saptırmasından ve onların örf ve âdetlerini değiştirmesinden korkuyor. Adeta vaiz kesilerek, halkı merhamet ve şefkatinden dolayı Musa'ya karşı uyarıyor.⁸⁹ Eğer öldürmezsem dininizi değiştirecek, yani geleneklerini ve Firavun'a kendilerini yaklaştırmak için putlara tapma âdetlerini değiştirecek.⁹⁰

Aynı zamanda Firavun'a; “bırakın beni Musa'yı öldüreyim” demesinden anlaşılıyor ki, onun bu fikri tepki ile karşılanıyor veya tasvip görmüyor. Meselâ, kendisine; “Musa'yı öldürmek işi halletmez. Bilâkis bu durum, halkın onu takdis etmesine ve onu şehit saymasına, ona ve getirdiği dine karşı sevgi hislerinin uyanmasına yol açabilir.

Bilhassa Hz. Musa'ya karşı çıkıp onun davasını çürütmek için getirtilen sihirbazların, geniş bir halk kitlesi huzurunda iman edip imanlarının da sebebinin ilan etmelerinden sonra, kralın bazı müsteşarları, Hz. Musa'nın

⁸⁶ Maide,5/64.

⁸⁷ Gafir,40/26.

⁸⁸ Bkz. Taberî, Câmîu'l-beyan,XXIV/ 37-56.

⁸⁹ İbn Kesir, Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm,VII/129.

⁹⁰ Bkz.Ebu's-Suud, İrşâdü akli's-selîm,VII/274.

ilâhının kendisinden intikam almasından ve kendisini çarpmasından korku duyması ihtimâlini de akla getirmektedir. Ama Firavun'un Hz. Musa'yı öldürme hususunda ileri sürdüğü bahanenin üzerinde durmak çok tuhaf olacaktır. "Çünkü ben onun dininizi değiştireceğinden korkuyorum, yahut yeryüzünde fesad çıkaracağından korkuyorum."⁹¹

Sapık ve putperest bir zalim olan Firavun'un, Allah(c.c.)'ın Rasulü Hz. Musa hakkında bu şekilde konuşmasından daha tuhaf ve saçma bir söz olabilir mi? Bu söz her azgın fesadçının her ıslahat yapmak isteyen davetçi hakkında sarf ettiği sözün aynısı değil midir? Katı batılın, hakkın güzel yüzüne karşı söylemiş olduğu sözün ta kendisi değil midir? İmanın olgun yüzüne karşı şüpheler uyandırmak için ortaya atılan çirkin ve hilekâr sözlerin tıpkısı değil midir? Aynı zihniyet, aynı mantık; hak ile batıl birleşince imanla küfür, iyilikle tuğyan bir araya gelince bu hal tekerrür eder. Her zaman ve her yerde böyle olagelmıştır. Kıssa eskidir, tekerrür (tekrar etmek) etmektedir, zaman yenilenmektedir.⁹²

Âyetle ilgili bir başka yorumda: "Anlaşıyor ki Hz. Musa'nın mucizeleri karşısında Firavun'un istibdatı kırılmış, dilediğini yapamaz olmuş ve şaşırmişti. Mesele, toplumun sadece görüşüne müracaattan ibaret kalmamış, bir müdahale mahiyetini almış olmalı ki "bırakın beni" diye bağıyor. Demek ki o cebbar Firavun cebrini yürütemez olmuş ve şaşırmış idi. Şaşkınlığından saçmalıyordu. Bir taraftan o Rabb'ine dua etsin diye Allah(c.c.)'ı inkâr veya hafife almak istiyor, bir taraftan da dininizi değiştirecek diye dindar kesiliyor. Belki de onun Allah(c.c.) dediği, kendi saltanatıdır."⁹³

Kısaca müfsid (bozguncu) kişi kendi içinde bulunduğu psikolojik halini dışarıda bulunanlara bu şekilde yansıtıyor ve kendi niteliklerini başkasında görmeye çalışıyor. Firavun'un azgın bir müfsid olmasına rağmen Hz. Musa'yı müfsid diye nitelendirmiş olması çok tuhaftır. Aslında aynı ters nitelendirmeleri günümüzde de görmek mümkündür. Hiçbir insanın kötülüğünü arzu etmeyen, içindeki güzellik duygularının dış çevreye ve

⁹¹ Gafir,40/26.

⁹² Bkz. Seyyid Kutub, *Fizilâi'l-Kur'ân*, V/3078.

⁹³ Bkz. Elmalılı, *Hak dini Kur'ân dili*, VI/4154.

insanlara yansımaları isteyen inanmış kişiler; gericilik, yobazlık, kan içicilik ve katillikle nitelendirilmektedir. Bu sahte nitelendirmeler çeşitli senaryolarla belgelendirilmek istenmektedir. Ve mü'minler böylesi sahte ve haksız ithamlarla karşı karşıya bırakılmaktadırlar. Tarihte görüldüğü şekliyle, müfsidlerin içinde bulunduğu değişmez değerleri maalesef bu surette tecelli etmektedir. Müfsidlerin bu değişmez nitelikleri kıyamete kadar da devam edecektir.

F-SAVUNMA KANUNU VE FESAD

Savunma kanunu, Kur'ân'daki şu âyetten çıkarılmıştır. "Eğer Allah(c.c.), bir kısım insanları (kötülüklerini) diğer bir kısmı ile defedip önlemeseydi, mutlak surette, içlerinde Allah(c.c.)'ın ismi bol anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler yıkılır giderdi."⁹⁴

İnsan topluluklarına hükmeden bu sosyal kanunun etkisini insan, her dönem ve her yerde görebilir. Cenâb-ı Hakk, müstebit (zorba) zalimleri birbirine düşürür. Böylece mustazaflar (zulme uğrayanlar) ı onların kötülüklerinden korur. İyiler korunur ve iyilik artar. Nitekim Kur'ân'da; "Eğer Allah(c.c.) insanlardan bir kısmı ile diğerlerini savıp hizaya getirmeseydi, elbette yeryüzünde nizam bozulurdu."⁹⁵ buyrulmaktadır. Bu âyet bize iki durumu hatırlatmaktadır:

1- Allah(c.c.)'ın insanları imtihan şekli çok çeşitlidir. Onun için insanların kutsal değerlerine karşı meydana gelebilecek her türlü saldırıya hazır olmaları gerekir.

2- Savunma, ferdî ve sosyal hayatın tabiatındandır. Birtakım saldırılarla ferdin ve toplumun yetenekleri gelişir. Tıpkı atmacaların saldırılarının, serçenin uçma yeteneğini geliştirdiği gibi... Hayatta da çeşitli prensipler arasında, birtakım bitmez mücadeleler vardır. İman-küfür, iyi-kötü... vb. gibi. Toynbee⁹⁶ gibi bazı medeniyet âlimleri saldırı ve provokasyonu, medeniyetlerin ilerlemesinin önemli bir sebebi olarak görürler. Çünkü saldırı, bitkinlik unsurlarını yok eder ve toplumu kalkınmaya, düşmana ve menfi şartlara karşı koymaya sevk eder. Saldırı dönemleri, toplumlar için hayırlı

⁹⁴ Hacc,22/40.

⁹⁵ Bkz. Bakara,2/251.

⁹⁶ İngiliz Tarihçi,1889-1975 yılları arasında yaşamıştır.

dönemlerdir. Bu dönemler toplumun dinamizmini ve aktivitesini artırır. Böylece, o toplumun kalkınmasını sağlamış olur.

Bu konuda, Bakara sûresi 251. âyetiyle ilgili, Elmalılı'nın yorumunu aktarmakta yarar görüyorum:“ Karşı koyup uzaklaştırma kanunu olmasaydı; insanların çoğu, uyum içinde, itaatkâr ve boyun eğmiş bile olsalar, saldırganların devamlı olarak hücumuna uğrarlar, çiğnenir ve mahvolurlardı. Sosyal eşitlik bulunmaz; nihâyet herkes saldırgan olur ve direnme de varsayılmazsa hepsi mahvolur giderdi.”⁹⁷

Şu halde iradeleri mutlak serbest bırakılmış insanlar, herhangi bir şeyle dengelenmediği takdirde önü alınmaz seller gibi her şeyi silip süpürebilirler. Bunun için Allah(c.c.) meşru yönde karşı koyacak bir irade olmadığı zamanda bile, zalimlerin karşısına başka bir zalimi çıkararak onlara fırsat vermemektedir. Yoksa, yeryüzünün düzeni ve dengesi bozulurdu.

Aslında, yeryüzünde ve gökyüzünde esas olan salâhtır, itaattir. Fesad ise, batıldır. Bu duruma fırsat vermemek için, muslihlerin karşı koyması ve savunma kanununu işletmesi gerekmektedir. İşte Allah(c.c.) savaşı ve hükümeti bu hikmetle meşru kılmış, insanların bozguncu ve saldırgan kısmını, ıslahatçı kısmıyla def'etmek ve güzel bir şekilde çalışacakları, korumak için emretmiştir. Düzen ve fazîlet sahipleri, bu noktayı göz önünde tutmayıp, savunmayla meşgul olmayıp, bir de saldırganları serbest bırakacak olurlarsa bütün güç saldırganların eline geçecektir. Ve onlar da dünyayı ele geçirmek sevdasıyla yeryüzünde bozgunculuk yapacaklar ve buna meydan verenler sorumlu olacaklardır. Şu halde iki savaş vardır:

1-İslah savaşı: Allah(c.c.) tarafından iman ehline emredilen, zulüm ve bozgunculuğun, zulmün kaynağı olan küfür ve şirkin yok edilmesi ve genel barışın sağlanması için yapılır.

2-İfsad savaşı: Bu da, inkâr ehlinin yaptığı tahrip ve bozma savaşıdır.

⁹⁷ Elmalılı, *Hak dini Kur'ân dili*,II/837.

H-FESADA KARŞI ALINACAK ÖNLEMLER

A-DİNİ ÖNLEMLER

Müfsidin kendisini aşan kötülüğü, karakteri gereği içinde yaşadığı çevreye sirâyet edecektir. Bundan dolayı mutlu bir fert, huzurlu bir toplum için toplumun nüfuz ve yetki sahibi kişileri, kötülüğün önlenmesi konusunda mutlaka gerekenleri yapmalıdırlar. Bunun da en başta geleni, “emr-i bi’l-ma’ruf, nehy-i ani’l-münker” müessesesinin âzamî derecede işletilmesidir. Bunun mutlaka yapılması lüzumu vardır. Nitekim Kur’ân’da: “Bir de öyle bir fitneden sakının ki o, içinizden sadece zulmedenlere erişmekle kalmaz (umuma sirâyet ve hepsini perişan eder). Biliniz ki, Allah(c.c.)’ın azabı şiddetlidir”⁹⁸ buyrularak kötülüğün dar bir çerçevede kalmadığı belirtilmiştir. Bu konuda mü’minler, umursamazlığa karşı uyarılmaktadır. Âyetin işaretine göre bir kötülüğe sebep olanlar kadar, tezahürüne göz yumanlar da sorumludur. Önce şunu belirtelim ki; âyetin delâleti hususî olmayıp umumîdir ve kıyamete kadar yürürlüktedir. Çünkü Allah(c.c.) ü Teâlâ, ümmetler ve milletler hakkındaki bir kanununu açıklamaktadır.⁹⁹

Hz. Ebubekir’den rivâyet edilen bir hadiste; “Rasulullah’ı şöyle derken işittim: İnsanlar zalimi görür de ona manî olmazlarsa Allah(c.c.)’ın, azabıyla onları bürümesi yakındır.”¹⁰⁰ denilmiştir. “Sizden önceki nesillerden akıllı kimselerin, yeryüzünde bozgunculuk yapmaktan men etmeleri gerekmez miydi?”¹⁰¹

“Sizden önceki ümmetlerden, kendilerinde biraz akıl ve anlayış kalmış olan kimselerin, günah işleyen kimseleri gûnahtan sakındırmaları icap etmez miydi? Ancak onlar arasından kendilerini Allah(c.c.)’ın azabından

⁹⁸ Enfal,7/25.

⁹⁹ Bkz. Alusi, *Ruhu’l-meânî*, IX/194.; R.Rıza, *Tefsîru’l-menar*, IX/589.

¹⁰⁰ Ebu Davud, *Melâhim*, 17.; Tirmizî, *Fiten*, 8.; A.Hanbeli, I/7.

¹⁰¹ Hud, 11/116.

kurtardığımız pek az kimseler, kötülük yapanları yeryüzünde fesad ve kötülükten men ettiler ki bunlar da peygamberlere uyan kimselerdi.”¹⁰²

Kavimlerin helâk olmalarının iki sebebi vardır:

Birincisi, fesadçılıktan nehy edecek faziletli bir topluluğun bulunmaması veya bulunsa da azınlıkta kalmış olması;

ikincisi de refah içinde olanların zevk ve sefa düşkünlüğü sonucunda halkın baştan çıkmasına sebep olmalarıdır. Halkı iyi olduğu halde Rabbin, haksızlıkla memleketleri helak etmez.”¹⁰³ Müstehak olmadan, helâk olmaz. Yani bir memleketin gerek idare eden ve gerekse idare edilen kesimi, zulme ve bozgunculuğa meydan vermeyen sâlih ve ıslahatçı kimseler iken, Allah (c.c.) herhangi bir zulüm ile o memleketi helâk etmez. Böyle bir ihtimâl yoktur. Allah(c.c.)’ın kendisi zâlim olmaktan münezzehe olduğu gibi, insanlar iyiliği ve ıslahatı sürdürdüğü müddetçe, zulmetme niyetinde olanlar da zulüm ve haksızlık için meydan bulamaz. Bunun için sâlih olmak yeterli değildir. Ayrıca muslih olmak da gerekmektedir. Allah(c.c.)’ın helâk edişi ancak memleket ahâlisinin ıslahtaki eksiklikleri, zulüm ile fesadın meydan bulmasına sebebiyet vermeleri yüzündendir.¹⁰⁴ Peygamber (a.s.)’a ashab-ı kiram; “içimizde sâlih kimseler varken helak olur muyuz?” diye sorduklarında “evet kubus (kötülükler) çoğalırsa” cevabını vermiştir.

Demek ki; insanları Allah(c.c.)’tan başkasına kul ederek, çeşitli tanrılar ihdas edip bozgunculuğa dalmış olanların içlerinde bu bozguncuları yok edecek kimseler bulunursa, o zaman Allah(c.c.) onlara ceza verip hepsini birden yok etmez. Ama zâlimlere ses çıkarmayan ve müfsidlerin bozgunculuklarına engel olmayan, milletlerin karşısına çıkıp da zulüm ve fesadlarını önleyecek kimseler bulunmaz veya bulunduğu halde bozuk düzeni değiştirecek güç ve kudrete sahip olmazlarsa, o zaman muhakkak Allah(c.c.)’ın kanunu yerini bulacaktır. Ya o millet tamamen helâk olup gidecek veya bir çöküş ve ihtilâl ile mahvolacaktır.¹⁰⁵

¹⁰² Taberî, *Câmiu’l-beyan*,12/138-139.

¹⁰³ Hud,11/117.

¹⁰⁴ Bkz.Elmahlî, *Hak dini Kur’ân dili*,IV/2836.

¹⁰⁵ Seyyid Kutub, *Fizilâli’l-Kur’ân*,IV/1927.;Said Havva, *el-Esas Fi’t-Tefsir*,5/2609.

Fesadı önlemede; güzel ahlâkî davranışların yerleşmesi, evrensel ilkelerin yaşanması, etkin rol oynar. Bu güzel davranışlar; fesad, israf vb. kötü davranışları yok edici unsurlar taşır. Bunlar dinî literatürde ibadetler diye adlandırılır. Mesela; oruç, nimete şükürü öğretir. İnsanda, nimetlere karşı takdir ve saygı uyandırır.

Kısaca namaz, oruç, zekât, kurban vb. ibadetler; hakkıyla ve hikmetleri göz önüne alınarak yapıldığı takdirde; insanı psikolojik yönden eğiterek, müfsid olmasını engeller.

2-TOPLUMSAL ÖNLEMLER

Burada yapacağımız izahlar sağlıklı ve huzurlu bir toplumun oluşmasında temel teşkil eden aile ve fertlerin ıslahı hakkında olacaktır.

a- AİLEYİ ISLAH

1-KARI-KOCANIN ARASINI ISLAH

Sağlıklı bir toplumun oluşmasında, âilenin mutluluğu hayatî bir önem taşımaktadır. Âilenin mutluluğu demek; toplumun temel taşı olan çocuğun sağlıklı yetişmesi demektir. Toplumun çekirdeği olan âileyi sağlamlaştırmak, yuvanın bozulmasını ve âilenin dağılmasını önlemek Kur'ân-ı Kerim'in temel amaçlarından biridir.¹⁰⁶ Şurası bir gerçektir ki, âile içinde çıkacak bir problem ilk önce eşleri, en çok da çocukları olumsuz yönde etkileyecektir. Eşlerin, problemin giderilmesinde çok büyük rolü vardır. Bunun çözümü konusunda da ilk adımı atmak onlara düşmektedir. Karı-kocanın geçimsizlik karşısında nasıl bir tavır takınacağı konusunda Kur'ân şöyle buyurmaktadır:

“Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse, aralarında bir sulh yapmalarında onlara günah yoktur. Sulh (daima) hayırlıdır. Zaten nefisler kıskançlığa hazırdır. Eğer iyi geçinir ve Allah(c.c.)'tan korkarsanız şüphesiz Allah(c.c.) yaptıklarınızdan haberdardır.”¹⁰⁷

Şunu da belirtmek gerekir ki, karı-koca arasında barışın sağlanması, eşlerin karşılıklı fedakârlıklarına bağlıdır.

¹⁰⁶ Ateş, Süleyman, Kur'ân-ı Kerim'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri, I/555.

¹⁰⁷ Nisa, 4/128.

Ancak insanlarda kıskançlık ve bencillik tabîi meyil olduğundan, herkes fedakârlığı karşı taraftan bekler. Sulh ve anlaşma iki tarafın bazı istek ve haklarından vazgeçmesi ve fedakârlık etmesi ile gerçekleşir. Bu ise geçimsizliğin sürüp gitmesinden veya ayrılmaktan daha hayırlıdır. Âyette geçen; “erkeğin serkeşlik etmesi, kadından uzaklaşması, onunla konuşmaması ve ünsiyet etmemesi”¹⁰⁸ gibi durumlar söz konusu olduğu için kadının fedakârlıkta bulunması gerekir. Kadının kendi haklarının bir kısmından vazgeçmek suretiyle anlaşma yapması ve ömrünün bir bölümünü birlikte geçirdiği kocası ile yaşamaya devam etmesi ondan boşanıp ayrılmasından daha hayırlıdır.¹⁰⁹ Eşlerin âile içi problemleri aşamamaları durumunda ise ikinci bir çare daha sunulmaktadır:

*“Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin âilesinden bir hakem ve kadının âilesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah(c.c.) aralarını bulur; şüphesiz Allah(c.c.) her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.”*¹¹⁰

Görülüyor ki İslâmiyet, karı-koca arasındaki nikâh bağının koparılmasını, âile müessesesinin, aynı çatı altındaki büyük-küçük, çaresiz, zavallı ve günahsız kimselerin başına yıkılmasını hiçbir zaman istememektedir. Bu sebepten, meydana gelen çatlaklıkları tamir için bir plân ortaya koymaktadır. Mahkemeye başvurmadan önce, son adımı atmadan, bir barıştırma teşebbüsünde bulunulmalıdır. Bu görevin yerine getirilmesi ise karı-kocanın yakınlarına düşmektedir. Çünkü âyette “ehl” geçmektedir. Her iki taraftan birer hakem seçilmelidir. Bunun için, gerektiğinde âile sırlarını ortaya dökmede bir mahzur yoktur. Çünkü kendilerindedir, âile sırlarının verileceği en güvenilir kimselerdir. Öğrendikleri sırları ifşâ etmede herhangi bir menfaatleri yoktur. Hatta o sırları saklamada onlar için de bir menfaat vardır. Hakemlerin, istenen makul sonuca ulaşması, karı-kocanın hakkını gözeterek, onların menfaatlerini sağlaması için; öncelikle adalet sahibi, siyaseti güzel, anlayışlı, ileri görüşlü olmaları gerekmektedir.¹¹¹ Toplumun

¹⁰⁸ Kurtubî, *Câmiu'l-ahkâmi'l-Kuran*, V/403.

¹⁰⁹ Bkz. Mevdudî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, I/335.

¹¹⁰ Nisa, 4/35.

¹¹¹ Alusî, *Ruhu'l-meânî*, V/26.; Cessas, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, III/150.; Kurtubî, *Câmiu'l-ahkâmi'l-Kur'ân*, V/175.; Seyyid Kutub, *Fizilâli'l-Kur'ân*, II/656.

sâlih (iyi) fertlerinin, hem kocanın hem de kadının âilesinden sulh için birer hakem göndermeleri gerekir. Bu durum zararı def etme nevindedir. Aslında bu görev herkese düşer.¹¹²

Nisa suresinde; *“Allah(c.c.)’ın insanlardan bir kısmını diğerlerinden üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur. Onun için sâliha kadınlar itaatkârdır. Allah(c.c.)’ın kendilerini korumasına karşılık gizliyi (kimse görmese de namuslarını) koruyucudurlar. Baş kaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın ve (bunlarla yola gelmezlerse) dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah(c.c.) yücedir, büyüktür.”*¹¹³

şeklinde buyrularak karı ve kocanın ayrılma noktasına gelmeden önce, alınacak birtakım tedbirlerden söz edilmektedir. Çünkü karı-koca arasındaki problem bazen kadınların geçimsizliği, (nuşuz) bazen de erkeklerin kadınlara zulmetmesinden (haksızlık) kaynaklanabilir. Eğer geçimsizlik sebebi kadından kaynaklanmışsa, erkek nasihat edebilir, yatağını ayırır, netice hâsıl olmazsa, terbiye amacıyla hafifçe dövmesi tavsiye edilmektedir.

“Dövme meselesi” çokça polemik konusu edildiğinden bir miktar temas etmekte yarar var: Peygamberimiz hadisinde; “zarar vermemek”¹¹⁴ şeklinde buyurmuşlardır. İbn Abbas’tan gelen bir rivâyette, dövme işinin misvak ve benzeri şeylerle yapılması gerektiği belirtilmektedir.¹¹⁵

Erkeklerin maddî ve manevî özellikleri ile ekonomik rolleri, onların, aile reisi olmalarını tabii kılmıştır. Âile, toplumun temel taşıdır. Toplum sağlam bir düzenle yaşar. Düzenin varlığı bir reisin ve bir idarecinin varlığını zorunlu kılar. İslâmiyet’e göre devlet başkanından âile reisine kadar her idareci ilahî talimata göre hareket etmek ve yönetmek mecburiyetindedir. Bu kaideye uygun hareket eden idarecilere itaat etmek de; idare edilenlerin vazifesidir. Yöneten veya yönetilen bu ilâhî talimatın dışına çıkarak itaatsizlik ettiklerinde kendilerine cezaî müeyyide uygulanır.

¹¹² Bkz. Razî, *Mefâtihu’l-gayb*, X/75.

¹¹³ Nisa, 4/34.

¹¹⁴ Bkz. Müslim, *Hacc*, 147.; Tirmizî, *Rada*, 11.; Ebu Davud, *Menasik*, 56.; Mace, *Nikah*, 3.

¹¹⁵ Bkz. Kurtubî, *Câmiu’l-ahkâmi’l-Kur’an*, V/172.

Nisa suresinin 35 . âyetinde söz konusu edilen zevcenin itaatsizliğidir. Çare olarak da öncelikle öğüt verme, sonra yatak boykotu, daha sonra da dövme önerilmiştir. İslâmı bize tebliğ eden Hz. Peygamber, hiçbir zaman kadın dövmemiştir. Dövme müeyyidesi uygulandığı takdirde kadının canını yakmayacak ve vücudunda iz bırakmayacak şekilde uygulanması gerektiğini de beyan buyurmuştur. Görüldüğü gibi dayacağı İslâmiyet getirmemiş, aksine onu hafifleterek en son çare olarak tavsiye etmiştir. Günümüzde medenî geçinen insanların ve sistemlerin uygulamalarına bakınca böyle bir tavsiyenin ne kadar hafif kalacağı görülecektir. Günümüz şartlarında, İslâm merhametinden yoksun olan kişilerden zulüm gören ve mağdur olan kadınlar, bu durumu çok daha iyi anlayabilirler. Şu da bir gerçek ki İslâmiyet; kadına, zulmeden kocası hakkında hakem veya hâkime başvurma ve hakkını arama imkânı tanımıştır.

Batılı bir mütefekkir ve tabib olan (“ Fransız Dr. Alexis Carel’in de dediği gibi “ tecrübî psikoloji henüz ilmî manada bir ilim değildir. Bir kısım kadınlar, sevdikleri erkeği tam bir erkek olarak kabul etmek için pazu kuvvetiyle kendilerini alt etmesini arzu ederler. Elbette bu durum bütün kadınların tabiatı değildir. Bu tip kadınlar da mevcuttur.” İşte böylesi durumlarda Kur’ân’ın tavsiye ettiği son şekle başvurulması icab eder.”)¹¹⁶ Âyette de ifade edildiği gibi kadınları; nasihatten, duygusal ve shehevî protestodan, nihâyet pazu gücünden anlayanlar şeklinde üç sınıfa ayırmak mümkündür denilebilir. Yalnız, üçüncü kategorideki anlayışa sahip olan kadınlara, söz konusu tavsiyenin uygulanması durumunda, “zarar vermemek, yaralamamak kaydını” da unutmamak gerekir. Eğer yukarıda belirtilen çözüm yollarından bir netice alınmazsa bir alternatif daha sunulmaktadır:

Âyette “*...Eğer kocalar barışmak isterlerse, bu durumda boşadıkları kadınları geri almaya daha fazla hak sahibidirler.*”¹¹⁷ buyrulurken, ıslah ve barışın esas olduğu beyan edilmekte¹¹⁸ olup yuvanın dağılmaması ve çöküşün engellenmesi için alternatifler sunulmuştur. Bu durum ise İslâmiyet’e özgü sayısız güzelliklerden sadece bir tanesidir.

¹¹⁶ Seyyid Kutub, Fizilâli'l-Kur’ân,II/656.

¹¹⁷ Bakara,2/228.

¹¹⁸ Ateş,Süleyman,Kur’ân-ı Kerim’in yüce meâli ve çağdaş tefsiri,I/256.

Çağımızda ise ahlâkî ve manevî değerler açısından erozyona uğramış ve çağdaşlığın temsilcisi olduklarını söyleyen insanlar “ hoşlanmadım, farklılık veya değişiklik olsun” bahaneleriyle yuvalarını yıkmakta ve aile ocaklarını söndürmektedirler. Bu durum pek çok masum yavruyu en doğal hakları olan sevgi, merhamet, şefkat vb. duygulardan mahrum bırakmaktadır. İhtiyaç duydukları bu duygulardan mahrum yetişen çocuklar, bütün ömürleri boyunca huzur bulamamakta ve toplumun asil bir üyesi olamamaktadırlar. Geçici bir süre babasından ayrı kalan çocuk, komşu çocuğunun kendisini dövmesini, babasının yokluğuna bağlıyor ve babasının eve gelmesi durumunda, onun gelişinden güç alan yavru, komşu çocuğuna “artık beni dövmeyeceksin çünkü babam geldi” demekle babanın varlığının kendisine ne kadar destek olduğunu en saf duygularıyla göstermektedir. Sanırım bu durumu anne ve baba yokluğu çekerek büyümüş veya büyümekte olan insanlar çok daha iyi anlayabilirler.

2-ÇOCUKLARI ISLAH

Çocukların maddî ve manevî yönden sağlıklı olmalarının temel şartlarından birisi, mutlu bir aile ortamında yetişmeleridir. Huzursuz bir ortamda yetişen bitkiler bile sağlıklı gelişemezken; pek çok hassas duyguya sahip, kainatın en mükemmel varlığı olan insan yavrusunun dengeli ve sağlıklı bir şekilde yetişmesi nasıl beklenebilir? Çocukların dengeli ve sağlıklı yetişmesi için gereken özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

- 1)Uyumlu ve mutlu bir aile ortamı,
- 2)Sâlih bir evlat lütfetmesi için onu yaratana dua,

Bu konuda duanın gerekliliğini Kur’ân’ı Kerim şu âyetlerde beyan etmiştir.

*“Sizi bir tek candan (Âdem’den) yaratan, ondan da yanında huzur bulsun diye eşini (Havva’yı) yaratan O’dur. Eşi ile (birleşince) eşi hafif bir yük yüklendi(hamile kaldı). Onu bir müddet taşıdı. Hâmileliği ağırlaşınca, Rableri Allah(c.c.)’a: Andolsun bize kusursuz bir çocuk verirsen muhakkak şükredenlerden olacağız, diye dua ettiler.”*¹¹⁹

¹¹⁹ Araf,7/189.

Yine başka bir âyette: *“Biz insana, ana-babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Taşınmasıyla sütten kesilmesi, otuz ay sürer. Nihâyet insan, güçlü çağına erip kırk yaşına varınca der ki: Rabbim! Bana ve ana-babama verdiğin nimete şükretmemi ve razı olacağın yararlı iş yapmamı temin et. Benim için de zürriyetim için de iyiliği devam ettir. Ben sana döndüm. Ve elbette ki ben Müslümanlardanım.”*

120

Çocuğun dünyaya gelişinden sonra yapılacak şeyleri de şöyle sıralayabiliriz:

1-Çocuğa güzel bir isim koymak¹²¹

2- Çocuğun emzirilmesinden, buluğ çağına gelinceye kadar her devrede onlara karşı yapılması gereken hususlar¹²²

3-Allah(c.c.) inancının verilmesi ve öğretilmesi, namaz kılması gerektiği, başına gelebilecek belalara karşı sabırlı olması, iyiliği emredip kötülükten nehy etmesi gerektiği, kısaca Lokman’ın oğluna yapmış olduğu tavsiyeler öğretilmelidir. Bu konuda Kur’ân’da:

*“Lokman, oğluna öğüt vererek: yavrucuğum! Allah(c.c.)’a ortak koşma doğrusu şirk büyük bir zulümdür, demişti.(Lokman öğütlerine devamla şöyle demişti:) Yavrucuğum! Yaptığın iş (iyilik veya kötülük), bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa ve bu, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin derinliklerinde bulunsa yine de Allah(c.c.) onu (senin karşına) getirir. Doğrusu Allah(c.c.), en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır. Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelenlere sabret, doğrusu bunlar azmedilmeye değer işlerdir. Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah(c.c.), kendini beğenmiş öğünüp duran kimseleri asla sevmez”*¹²³

¹²⁰ Ahkaf,46/15.

¹²¹ Buharî,Akika,1.;Tirmizî,Edeb,63.

¹²² Bkz.Canan,İbrahim, Hz.Peygamberin sünnetinde terbiye,s.77-113.

¹²³ Lokman,31/13-16-17

Bütün bunlar zamanı geldikçe terbiye ilkelerine göre yapılmalıdır. Çünkü çocukta zaman faktörü çok önemlidir. Dinî bilgiler çocuğa birden değil de ondaki iç ve dış faktörler göz önüne alınarak verilmelidir. Ancak bu sayede çocukta sağlam bir ruh yapısı ve şahsiyet meydana getirmek mümkündür.¹²⁴

b-FERTLERİ ISLAH

1-YETİMLERİ ISLAH

“Yetim” kelimesi Arapça’daki “Yütm” kelimesinden türemiştir. “Yütm” tek kalmak, babasını kaybetmek demektir. Çoğulu ise “Eytam” ve “Yetâmâ”dır.¹²⁵

Terim olarak ise yetim; bülüğuna ulaşmadan, çocuğun babasından ayrılması demektir. Diğer canlılarda ise yetimlik, anneden ayrılma durumunda olur.¹²⁶ Annesi ölmüş kimseye “yetim” denmez.

Yetim ifadesi sadece insan için kullanılır. İnsan dışındaki canlılarda yetimlik, annenin olmaması manasında kullanılır.¹²⁷

Yetim kelimesinin terim anlamı konusunda, âlimler farklı şeyler söylemişlerdir. Çocuklar bülüğ çağına ulaşınca, onlara mecazî anlamda yetim denilmiştir.¹²⁸ Aslında, bu durumda onlardan yetimlik sıfatı fiilen kalkmaktadır.¹²⁹

Taberî ise yetim hakkında şöyle demiştir. “ Yetim, malları olmayan Müslümanların çocuklarından ihtiyaç sahibi olanlar¹³⁰ veya babası ölmüş ve bir şeyi olmayan çocuk demektir.”¹³¹

Bu açıklama aslında Kur’ân’ın şu âyetine aykırıdır. “*Rüşd çağına erinceye kadar, yetimin malına, sadece en iyi tutumla yaklaşın; ölçü ve tartıyı adaletle yapın, biz herkese ancak gücünün yettiği kadar yükleriz. Söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız dahi olsa adaletli olun, Allah(c.c.)’a verdiğiniz sözü tutun. İşte Allah(c.c.) size, düşünesiniz diye bunları emretti.*”¹³² Ve bir başka âyette “*Yetimin malına, rüştüne erinceye kadar*

¹²⁴ Bkz. Ay, M. Emin, *Çocuklarımıza Allah’ı nasıl anlatalım?* s.53-55.

¹²⁵ Bkz. İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, XII/645.

¹²⁶ Bkz. İsfahani, *Müfredât*, s.550.

¹²⁷ Bkz. Razi, *Mefâtihu'l-gayb*, III/152.

¹²⁸ Bkz. Cassas, *Ahkâmu'l-Kur’ân*, III/37,298.

¹²⁹ Bkz. İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur’ân*, I/308.

¹³⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyan*, X XXVIII/39.

¹³¹ Taberî, *Câmiu'l-beyan*, XXIX,209.

¹³² Enam,6/152.

ancak en güzel bir niyetle yaklaşın. Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir.”¹³³

Şu halde, mal sahibi bülüğa ermemiş çocuklar da yetim sayılır. Kur’ân-ı Kerim’de, yetimlere iyi davranılması ve mallarının korunması hakkında şöyle buyurulmaktadır:

*“Dünya ve ahiret hakkında (lehinize olan davranışları düşünün ve ona göre hareket edin), sana yetimler hakkında soruyorlar. De ki: onları iyi yetiştirmek (yüz üstü bırakmaktan) daha hayırlıdır. Eğer onlarla birlikte yaşarsanız , (unutmayın ki) onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah(c.c.), işleri bozanla düzelteni bilir. Eğer Allah(c.c.) dileyseydi, sizi de zahmet ve meşakkate sokardı. Çünkü Allah(c.c.) güçlüdür, hakimdir.”*¹³⁴

Demek ki yetimlerin ıslah edilmesi gerekmektedir. Onların toplumun asil üyeleri olması için yetimliklerini hissettirmeden sahip çıkmak gerekmektedir. Çünkü onlar, yetim olma durumunda sevgi, şefkât ve merhamete her zamankinden daha fazla muhtaçtırlar. Kur’ân’ın işaret ettiği şekilde sahip çıkılmayan çocuklar, elbette huzurlu bir topluluğun oluşmasının önünde en büyük engeli teşkil edeceklerdir. Onların topluma kazandırılmaması veya topluma mâl edilmemesi durumunda, toplum içerisinde fesad unsuru olacakları aşikârdır. Muslihin elinde, iyi bir kula dönüşen yetim çocukların, müfsidin elinde toplumun huzurunu kaçıran, şerir bir kula dönüşmemesi için onların ıslah edilmesi gerekir. Gerçi yukarıda incelediğimiz âyetin nüzul sebebi “...zulm ile yetimlerin mallarını yiyenler”¹³⁵ “...en güzel biçim hariç, yetimlerin mallarına yaklaşmayın.”¹³⁶ âyetleri nazil olunca ashâb-ı kiram yanlarında bulunan yetimlerin mallarını kendi mallarından ayırırlar. Böylece himayesiz kalan yetimlerin malları, bozulmaya yüz tutar. Ashab bu durumu Hz. Peygambere arz ederler. Ve bunun üzerine bu âyet¹³⁷ nazil olur.¹³⁸ Fakat burada belirtilmesi gereken nokta; ashabın, yetimlerin mallarını kendi mallarına katmaları durumunda, yetimlerin haklarını gözetmeleridir.¹³⁹ Zira

¹³³ İsra,17/37.

¹³⁴ Bakara,2/220

¹³⁵ Nisa,4/10.

¹³⁶ Enam,6/152.; İsra,17/34.

¹³⁷ Bakara,2/220.

¹³⁸ Taberî, Camiu'l-Beyan,II/370-372.; Vahidi, Esbabu'n-nuzul, s.73-74.

¹³⁹ Bkz..Kurtubî, Câmiu'l-ahkâmi'l-Kur'ân,II/53.

onların mallarına, ıslah ve korumak amacıyla el sürmek, onların menfaatlerini, istikballerini gözeterek işlerine bakıp kendilerini eğitmek, mallarının çoğalmasını sağlamak, onlara uzak durmaktan daha hayırlıdır.¹⁴⁰

2- MÜ'MİNLERİ ISLAH

Kur'ân'da kavga eden, araları bozulan inanamların aralarını ıslah ve onları barıştırmada konusunda, Müslümanlara düşen birtakım görevler vardır. Bu konuda, Müslümanların önde gelenleri ve İslâm şuurunu kavramış kişileri, Allah(c.c.) harekete geçmeye ve adâletli davranmaya çağırmaktadır: ***"Eğer mü'minlerden iki grup(taife) birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin! Şâyet biri ötekine saldırırsa, Allah(c.c.)'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaş edin. Eğer dönerse artık aralarını adaletle düzeltin ve (her işte) adaletli davranın. Şüphesiz ki Allah(c.c.) âdil davrananları sever."***¹⁴¹

Taife; bir şeyin bir parçası, bin veya binden az bir topluluk, bir şahıs veya cemaat anlamlarına gelir.¹⁴² Ama bu kelimenin cemaat anlamına gelmesi daha doğru ve yaygındır.¹⁴³

Burada dikkati celb edici bir nokta vardır: Âyette kullanım itibariyle önce " **وَإِنْ طَائِفَتَانِ** " diye tesniye ile başlanıldığı halde fiilde (**اقتلوا**) denilmeyip cemi' sığısıyla " **اقتلوا** " buyrulmuştur ki, bu fark tercümede gösterilemiyor. Bunun nüktesi; azdan başlayan bir savaşın bastırılmadığı takdirde genişleyeceğini hatırlatmaktadır. Onun için ***"derhal ikisi arasını ıslah edin"*** düzeltin, nasihat ile ve şâyet arada bir şüphe varsa onu izale ile, olmadığı takdirde, Allah(c.c.)'ın hükmüne davet ile sulh edin, barıştırın¹⁴⁴ denilmiştir. Bu durum, savaşan toplulukların arasını düzeltmek için öncelikle savaşa yol açan sebepler üzerinde durulmakla mümkün olur. Bu sebeplerin neler olduğu konusunda Zemahşerî şöyle der:

"Grupların birbirlerine zulmetmeleri veya aralarında beliren bir şüpheden veyahut da, birinin diğerine saldırmasıyla vuku bulabilir. Şâyet savaş, birinci sebepten dolayı çıkmışsa, bu durumda, her iki grubun, bu

¹⁴⁰ Bkz.Elmalılı, Hak dini Kur'ân dili,II/768.

¹⁴¹ Hucurat,49/9.

¹⁴² Bkz. Firuzabadi,Kâmûsu'l-muhît,s.1077.

¹⁴³ Bkz.İbn Arabî,Ahkâmü'l-Kur'ân,II/603.

¹⁴⁴ Bkz.Elmalılı, Hak dini Kur'ân dili,VI/4463.

davranışlarından vazgeçmeleri istenir. Eğer barışa yanaşmazlarsa, onlarla mücadele edilmelidir.

İkinci sebepten dolayı savaş çıkmışsa, bu durumda, savaşın çıkmasına sebep olan şüphe, ikna edici delillerle giderilmeye çalışılmalıdır. Bütün bunlara rağmen savaşa devam ederlerse, kendilerine gösterilen ve nasihat edilen yolda hareket etmezlerse, bunlarla da aynen birinci gruptakiler gibi mücadele edilir. Şâyet birinin diğerine saldırmasıyla savaş başlamışsa, savaşı başlatan grubu, bu işten vazgeçirmeye çalışmalıdır. Saldırgan taraf, savaştan vazgeçmezse, bu grupla, savaştan vazgeçinceye kadar veya tövbe edinceye kadar mücadele edilir. Şâyet savaştan vazgeçerse, savaşın iki grubun aralarındaki problem adâletle giderilmelidir.”¹⁴⁵

3- DİĞER İNSANLARI ISLAH

Huzurlu bir toplumun meydana gelmesi için Kur’ân-ı Kerim, ıslahla ilgili tedricî bir yöntem uygulamıştır. Konuyla ilgili âyetleri gözden geçirdiğimizde, Kur’ân’ın; fertlerin, âilenin ve çevrede bulunan yetimlerin ıslahını,¹⁴⁶ fakir ve miskinlere yardım edilmesi gerektiğini ifade eden tavsiye ve emirlerini görmek mümkündür.

“Vaktiyle biz, İsrailoğullarından; yalnızca Allah(c.c.)’a kulluk edeceksiniz, ana–babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz diye söz almış ve “insanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin diye de emretmiştik. Sonunda azınız müstesna , yüz çevirerek dönüp gittiniz.”¹⁴⁷

Diğer bir âyette:

“İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah(c.c.)’a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah(c.c.)’ın rızasını gözeterek) yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir. Antlaşma yaptığı zaman sözleri yerine getirir...”¹⁴⁸ buyrulurak diğer insanların problemleriyle ilgilenilmesi

¹⁴⁵ Zemaşşerî, Keşşâf IV/11.

¹⁴⁶ Bkz. Bakara, 2/220.

¹⁴⁷ Bakara, 2/83.

¹⁴⁸ Bakara, 2/177.

konusuna dikkat çekilmiştir. Ve mü'minlerin kardeş olduğu beyan edilerek, aralarındaki ihtilafın giderilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Âyette:

*“Mü'minler ancak kardeşirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah(c.c.)'tan korkun ki esirgenesiniz.”*¹⁴⁹ buyrulurak konunun önemi belirtilmiştir.

Böylece Kur'ân sağlam yapılı ve huzurlu bir toplum oluşturduktan sonra, tüm insanlığın ıslah edilmesi konusunda bir program sunmuştur diyebiliriz. Zaten Kur'ân'ın temel amacı da bütün insanlığın huzur ve mutluluğunu gerçekleştirmektir. Onlara, Rabblerinin gerçek yolunu göstererek, dünya ve ahiret mutluluklarını temin etmektir. Yoksa Allah insanları, cehennemle terbiye etmek ve oyuncak olsun diye boş yere, yaratmamıştır.

I-MÜFSİDLERİN AKİBETİ

Kur'ân-ı Kerim'de; müfsid olarak nitelendirilen gerek fert ve gerekse topluluklar, daha dünyada iken birtakım cezalarla karşılaşmışlardır. Âkıbetleri ummadıkları bir biçimde neticelenmiştir. Bu konuda Kur'ân'dan örnekler sunmadan önce sünnetullahla ilgili akla gelen bir takım sorulara cevap vermek daha uygun olacaktır.

Önce sünnetullah nedir? Allah(c.c.) sünnetullahın icrâsını bazı kulların keyfine göre değiştirir mi? Veya bazı kulların işledikleri günahlar yüzünden onları cezalandırır mı? Akla gelebilecek bu soruların cevabını müfessirlerin yorumları doğrultusunda izah etmeye çalışalım:

1-SÜNNETULLAH NEDİR?

Sünnetullah: Allah(c.c.)'ın sünneti, anlamında bir isim tamlamasıdır. “SeNNe”kökünden türemiş olan sünnet¹⁵⁰ kelimesi; huy, yol, âdet, yüz, kanun, düz yol, tâbi olunan yol, tâkip edilen model gibi anlamlara gelmektedir.¹⁵¹ Çoğulu “sünen” olan kelimenin sözlük anlamları, kullanıldığı âyetler dikkate alındığında, Allah(c.c.)'ın takip ettiği davranış tarzı, Allah(c.c.)'ın yasası, toplumların gelişmesi, çökmesi, cezalandırılmasıyla ilgili

¹⁴⁹ Hucurat,49/10.

¹⁵⁰ Bkz.İbn Manzur, Lisânü'l-Arab, XII/220-229.

¹⁵¹ Bkz.İbn Manzur, Lisânü'l-Arab, XII/220-229.; Bkz.İsfahani, Müfredât, s.245.

hüküm¹⁵² ve uygulaması anlamlarına geldiğini görmekteyiz. Sünnet ve sünnetullah kelimelerinin Kur'ân'da, on altı defa kullanıldığını görmek mümkündür.¹⁵³

Meseleye Kur'ân âyetleri çerçevesinde ve sünnetin anlam sahası içerisinde yaklaşıldığında, sünnetullah kavramının, bütünüyle sosyolojik ve tarihi bir muhteviyatının olduğu görülür. Medeniyetlerin doğuş, yükseliş ve yıkılış nedenleri sünnetullah kavramının içinde yer almaktadır. Sünnetullahla ilgili âyetler, öncesi sonrası ve tabii bağlantıları içerisinde incelendiğinde anlaşılacaktır ki gerçekten de sünnetullah birkaç âyet hariç¹⁵⁴ bütün âyetlerde, toplumların yıkılması ve cezalandırılmalarıyla ilgili olarak kullanılmıştır. Mesela, Kur'ân'da pek çok âyette:

“Sizden önce nice (milletler hakkında) ilâhî kanunlar gelip geçmiştir. Onun için, yeryüzünde gezin dolaşın da (Allah(c.c.)’ın âyetlerini) Yalan sayanların âkıbeti ne olmuş, görün!”¹⁵⁵

“İnkâr edenlere, (sana düşmanlıktan) vazgeçerlerse geçmiş günahlarının bağışlanacağını söyle. Yok geri dönerlerse kendilerinden öncekilerin hâli gözlerinin önündedir.”¹⁵⁶

“Allah(c.c.)’ın, öteden beri süregelen kanunu budur. Allah(c.c.)’ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın.”¹⁵⁷

“Çünkü onlar yeryüzünde büyüklük taslıyor ve kötü tuzaklar kuruyorlardı. Hâlbuki kişi kazdığı kuyuya kendi düşer. Onlar öncekilerin kanununda (onlara uygulananandan) başkasını mı bekliyorlar? Allah(c.c.)’ın kanununda asla bir değişme bulamazsın, Allah(c.c.)’ın kanununda kesinlikle bir sapma da bulamazsın.”¹⁵⁸ buyrulmuştur.

Âyette geçen “öncekilerin sünneti” ifadesinin anlamı; onlar, kendilerinden önce inkâr etmiş, peygamberi yalanlamış, müfsid olmuş toplulukların başlarına gelen felâket, cezalandırma şeklindeki Allah(c.c.)’ın sünnetini bekliyorlar. Yani bunu bilerek beklemiyorlar. Hâlbuki Hakk’ı

¹⁵² İbrahim b. Ali, el-Vezir, Dirâse li’s-süneni’l-ilâhiyye ve’l-müslimü’l-muasır, 7-12.

¹⁵³ Bkz. Abdülbâki, Mucemü’l-müfehres, s.367.

¹⁵⁴ Bkz. Ünal, Ali, Kur’ân’da temel kavramlar, s.567.

¹⁵⁵ Âl-i İmran, 3/137.

¹⁵⁶ Enfal, 8/38.

¹⁵⁷ Fetih, 48/23.

¹⁵⁸ Fatır, 35/43.

yalanlayanlara, kötülüğü azgınlık derecesine ulaştıranlara “azap etme” kanununu İslâm Dini, ortadan kaldıracak değildir. O azabı, hak etmiş olanlardan başkasına da döndüremezsin, demektir.

Yukarıda geçen âyetlerdeki, sünnetullahın evrenselliğinin, determinizmle izah edilen bilimsel yasa ile uyuşup uyuşmadığı konusu değişik izahlarla tartışma konusu yapılmıştır. Ancak âyetleri, öncesi ve sonrasıyla değerlendirdiğimiz zaman, şu şekilde anlamak, akla daha yakın gözükmektedir.

“Cenâb-ı Hakkın, “onlar geçmiş ümmetler hakkında carî olan Allah(c.c.)’ın sünnetinden başka bir şey mi bekliyorlar?” ifadesinin manası, “onlar için bundan sonra ancak, helâk edilmeyi beklemek vardır. Bu, öncekilerin başına gelen bir kanundur.” şeklindedir. Ve bundan sonra ise bu sünneti kendisine izafe ederek, “*Hayır hayır, sen Allah(c.c.)’ın sünnetinde asla bir değişme bulamazsın*”¹⁵⁹ buyurmuştur. Çünkü bu, Allah(c.c.)’ın kanunlarından bir kanundur. “öncekilerin sünneti” deyiminden maksat, onların inkârda devam etmeleri ve inkâr hususunda gururlanmalarındır. Allah(c.c.)’ın sünneti ise ısrarlarından dolayı, onların kökünü kurutmaktır.¹⁶⁰

Küfür, şirk, fesad çizgisinde olanlar hep aynı yolda yürümektedirler. “Evvvelki tekzip eden, kötülük yapan toplulukların başlarına gelen sünnetullahı, kanun-ı ilâhiyi gözlüyorlar. İslâm Dini, Hakk’ı yalanlayanlara ve kötülük yapanlara azap kanununu ortadan kaldıracak değildir, o azabı hak etmiş olanlardan başkasına çeviremezsin de.”¹⁶¹ şeklinde, sünnetullahın değişmez kanun olmasını izah etmişlerdir.

Öte yandan, sünnetullahın evrenselliği ve değişmezliği ilkesi, tarihteki örnek olaylardan soyutlanan yasaların, önemini vurgulamaktan, tarihin rastgele olaylar zincirinden ibaret olmadığı, aksine Allah(c.c.)’ın koyduğu yasa ve kurallara göre işlediği belirtilmektedir. Bunun yanında Allah’ın, kimsenin hatırı için davranış tarzını değiştirmeyeceği ve sünnetullahın hiç kimse için ayırım yapmadan işleyen bir süreç olduğu

¹⁵⁹ Ahzab,33/64-23.;Fatr.35/43.

¹⁶⁰ Bkz. Razi, *Mefâtilu’l-gayb*,XXVI/32.

¹⁶¹ Bkz.Elmahlı, *Hak dini Kur’ân dili*,VI/4000.

düşüncesi verilmektedir. Bu da bir anlamda, tarihin işleyişinde objektifliğin olduğunu ima etmektedir.¹⁶²

Kur'ân-ı Kerim'i bütünüyle göz önüne aldığımızda Allah(c.c.)'ın tarih içerisinde, bir taraf durumunda olduğunu görmemek mümkün değildir.¹⁶³ Bu durum "sünnetullah" kanununa aykırı bir durum gibi görünse de, Kur'ân'ın genel mantık çerçevesi içerisinde; bir aykırılığın, bir çelişkinin olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü, Allah(c.c.)'ın sünnetine göre insanlar ve toplumlar başıboş bırakılmamıştır.¹⁶⁴ Ve tarih; kötüye karşı iyinin, yanlışla karşı doğrunun, batıla karşı hakkın, zulme karşı adâletin yanında yer alacak şekilde kurulmuştur.

Kur'ân'a göre, hiç şüphesiz Allah Teâlâ, milletlerin yükselme, gerileme ve çöküşlerini idare etmek için koymuş olduğu birtakım kanun ve hükümleri icrâ etmektedir.¹⁶⁵

*"Onun önünde ve arkasında Allah(c.c.)'in emriyle onu koruyan takipçiler (melekler) vardır. Bir toplum kendilerindeki özellikleri değiştirenceye kadar Allah(c.c.), onlarda bulunanı değiştirmez. Allah(c.c.) bir topluma kötülük dilemiş mi, artık onun için geri çevrilme diye bir şey yoktur. Onların Allah(c.c.)'tan başka yardımcıları da yoktur."*¹⁶⁶

*"Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri gidebilirler."*¹⁶⁷ Ancak bu demek değildir ki toplumsal ve tarihsel yasalar, büsbütün insan bilinci ve iradesinden bağımsız işlemektedir. Elbette ki bu kanunları insanlar yaratamaz ve ortadan kaldıramazlar. Fakat, onların işlemeleri için gerekli şartları oluşturabilir, ya da ortadan kaldıracırlar.¹⁶⁸ Nitekim Kur'ân'ın bu noktada önemle üzerinde durduğu husus; bozuk toplumun çöküşüyle sonuçlanan, insanî amaçlarla insanî eylemlerin kaynaklarının bozulmasına neden olan dinî, ahlakî ve toplumsal faktörlerdir.¹⁶⁹

¹⁶² Bkz. Özsoy, Ömer, **Bir Kur'ân ifadesinin kavramlaşması**, s.161.

¹⁶³ Bkz. Âl-i İmran,3/122-126.;Maide,5/56.;Araf,7/137.;Tevbe,9/14.;İbrahim,14/13-15.

¹⁶⁴ Bkz. Bakara,2/214.; Âl-i İmran,3/142.;Tevbe,9/16.; Mü'minun,23/15.;Kiyamet,75/36.

¹⁶⁵ Bkz. Fazlu'r-Rahman, **Ana konularıyla Kur'ân**,s.147.

¹⁶⁶ Rad,13/11.

¹⁶⁷ Araf,7/34.;Bkz. Yunus,10/49.;Hicr,15/4-5.;Mü'minun,23/43.

¹⁶⁸ Bkz. Fazlu'r-Rahman, **Ana konularıyla Kur'ân**,s.132.

¹⁶⁹ Mazhuri'd-Din Sıddıkî,**Kur'ân'da tarih kavramı**,s.195-221.

Evren belirli yasalara göre işlemektedir, ama bu işleyişinde asla Allah(c.c.)'tan bağımsız değildir. Çünkü Allah Teâlâ'nın her şeye gücü yeter. Ve dolayısıyla, dilediğinde mevcut düzeni bozma kudretine sahiptir.¹⁷⁰

Kur'ân âyetleri çerçevesinde tarife çalıştığımız müfsidler, dünyada birtakım cezalarla karşılaşmışlar ama ahirette daha şiddetlisiyle karşılaşacaklardır. Müfsidlerin cezalandırılma durumunu sınıflandırmak gerekirse, karşımıza şu şekilde bir tablo çıkar:

2-İSLÂMİYET'TEN ÖNCEKİ MÜFSİDLER a-DÜNYADAKİ CEZALARI

406 sahif

Bu gruptaki fert ve topluluklar dünyada iken birtakım semavî ve arzî belâ ve musîbetlerle karşılaşp helâk edilerek cezalandırılmışlardır. Daha önce de izah edildiği gibi Allah(c.c.)'ın çağrısına inkâr, tekzip, zulüm ve şirkle cevap veren ve bunu da çok ileri götüren müfsid fert ve topluluklara cezaları, daha bu dünyada iken verilmiştir. Mesela, Âd Kavmi, can yakan azap verici bir rüzgârla yok edilmiştir.

*“Nihâyet onu, vadilerine doğru yayılan bir bulut şeklinde görünce: Bu bize yağmur yağdıracak yaygın bir buluttur, dediler. Hayır! O, sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir. İçinde acı azap bulunan bir rüzgârdır! O “ rüzgâr”, Rabb'inin emriyle her şeyi yıkar, mahveder. Nitekim (o kasırga gelince) onların evlerinden başka bir şey görülmez oldu. İşte biz suç işleyen toplumu böyle cezalandırırız.”*¹⁷¹ Semud Kavmi ise, korkunç bir ses, bir sarsıntı ile yok edilmiştir.

*“Bunun üzerine onları o (gürültülü) sarsıntı yakaladı da yurtlarında diz üstü donakaldılar.”*¹⁷²

*“Biz onların üzerine korkunç bir ses gönderdik. Hemen hayvan ağılına konan kuru ot gibi oluverdiler.”*¹⁷³

Lut Kavmi, korkunç bir ses ve balçıktan pişirilmiş taşlarla, taş yağmuruna tutularak yok edilmiştir.

¹⁷⁰ Bkz.Maide,5/17.; Enam,6/133.;Furkan,25/45-46.;Mülk,67/16-18.Konuyla ilgili yorum için bkz. Özsoy,Ömer, Bir Kur'ân ifadesinin kavramlaşması,s.89.

¹⁷¹ Ahkaf,46/24-25.

¹⁷² Araf,7/78.;

¹⁷³ Kamer,54/31.

“Ve üzerlerine (taş) yağmuru yağdırdık. Bak ki günahkârların sonu nasıl oldu!”¹⁷⁴

“Güneş doğarken onları o korkunç ses yakaladı. Böylece ülkelerinin üstünü altına getirdik. Üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık.”¹⁷⁵ Ve azgın, zâlim, siyasî müfsid Firavun ise suda boğularak cezalandırılmıştır.

“Bunun üzerine o, askerleri ile birlikte onların peşine düştü. Deniz onları gömüp boğuverdi.”¹⁷⁶

Nuh kavmi de suda boğularak cezalandırılmıştır. *“Onu yalanladılar, biz de onu ve onunla beraber gemide bulunanları kurtardık, âyetlerimizi yalanlayanları da suda boğduk! Çünkü onlar kör bir kavimdiler.”¹⁷⁷*

Aynı şekilde Medyen halkı da şiddetli deprem ile yok edilmişlerdir. *“Derken o şiddetli deprem onları yakalayiverdi de yurtlarında diz üstü donakaldılar.”¹⁷⁸* âyetleri müfsidlerin sonlarının nasıl olduğunu belgelemektedir. Bundan başka müfsid, azgın, kötülükte ileri dereceye ulaşmış kişi ve topluluklara birtakım belâ ve musibetler daha verilmiştir. Bunlar; kuraklık ve kıtlık, tufan, çekirge âfeti, haşere, kurbağa, kan¹⁷⁹ vb . şeylerdir.

Evrende meydana gelen hiçbir olay Allah(c.c.)’tan izinsiz olmaz. *“Gaybın anahtarları Allah(c.c.)’ın yanındadır; onları O’ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O’nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. O yerin karanlıkları içindeki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.”¹⁸⁰*

İslâmiyet’te Allah(c.c.) anlayışı, Aristo mantığının ortaya koyduğu tanrı anlayışı gibi evreni yaratıp sonra da bir mimar gibi onu seyretme şeklinde değildir. Kur’ân’ın sunduğu Allah(c.c.) anlayışı, kâinatın yaratıcısı ve kâinatın içinde aktif rol üstlenmiş bir Zat’tır. O’nun evrene koyduğu sünneti, evrensel yasaları, objektif olarak işler. Ancak evrensel yasaların etkilendiği bazı

¹⁷⁴ Araf,7/84.

¹⁷⁵ Hicr,15/73-74

¹⁷⁶ Taha,20/78

¹⁷⁷ Araf,7/64.

¹⁷⁸ Araf,7/91.

¹⁷⁹ Araf,7/133.

¹⁸⁰ Enam,6/59.

durumlar da vardır. Bunlar bazen sâlih bir kulun korunması olabilir.¹⁸¹ Bazen müfsidlerin cezalandırılması olabilir.¹⁸² Ya da, bir fâsıkın fıskı yeryüzünün sallanmasına sebep olabilir.

Mâdem ki yeryüzünde nizam var, bir denge de olmalıdır. Hatta nizam bu dengeye bağlıdır. Zira, bir makinenin dişleri arasına küçük bir şey düşerse makine etkilenir, belki de çalışması durur. Veya mesela, iki dağ bir terâzi ile tartılırken terâzi kefeleri dengede olduğu vakit bir kefesine bir ceviz ilave edilirse, dengesi bozulur. Dünyanın da manevî sistem makinesi bu şekilde bozulur. İnatçı bir fâsıkın işledikleri günahlar, yeryüzünün manevî dengesinin bozulmasına vesile olabilir.¹⁸³

b-AHİRETTEKİ CEZALARI

Müfsidlerin dünyada karşılaşmış oldukları helâk olmaya ilave olarak daha şiddetlisi ile onlara ahirette azap vardır.

*"... onlar için ahirette de büyük azap vardır."*¹⁸⁴

*"Allah(c.c.)'a verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten sonra bozanlar Allah(c.c.)'in riâyet edilmesini emrettiği şeyleri (akrabalık bağlarını) terk edenler ve yeryüzünde fesad çıkaranlar; işte lânet onlar içindir. Ve kötü yurt (cehennem) onlarındır."*¹⁸⁵

*"İnkâr edip de (insanları) Allah(c.c.) yolundan alıkoyanlar var ya, işte onlara, yapmakta oldukları bozgunculuklar sebebiyle, azaplarını kat kat artıracacağız."*¹⁸⁶

Yukarıda geçen âyetlerdeki "azap artırma"yı müfessirler değişik şekillerde yorumlamışlardır. Biz bu yorumlardan birkaç tanesine temas edip geçeceğiz. Fahreddin Razî bu âyete; "onlar, küfürlerine, başkalarını imandan çevirmeyi katınca gerçekte küfürlerine küfür katmış olurlar. Bundan dolayı da Allah Teâlâ onların azaplarını artırır."¹⁸⁷ şeklinde anlam vermiştir.

¹⁸¹ Bkz Enbiya,21/69.

¹⁸² Bkz Araf,7/64-72-78-84-91-130-133-136-137.

¹⁸³ Bkz Bediüzzaman Said Nursî, *İşârâtü'l-icaz*,s.174.

¹⁸⁴ Maide,5/33.

¹⁸⁵ Rad,13/25.

¹⁸⁶ Nahl16/88.

¹⁸⁷ Bkz. Razî, *Mefâtihu'l-gayb*,XX/79.; Bkz. İbn. Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, IV/512.

Cenâb-ı Hakk'ın "çıkardıkları fesaddan ötürü" buyruğunu da "azaba azap katma, ancak onların başka insanları da imandan alıkoymuş olmaları şartına bağlamıştır."¹⁸⁸

Buradan anlaşılır; başkalarını küfre ve sapıklığa sevk etmenin azabının daha şiddetli ve aynı oranda Allah(c.c.) yoluna davet etmenin, O'nun katındaki değerinin büyüklüğünü göstermektedir.¹⁸⁹

Bütün bunlar, bozgunculuğun ne kadar şiddetli ve kötü olduğunu göstermek ve bu şekildeki çirkin niteliklerden uzaklaştırıp vazgeçirmek amacını güder. Ama bunu ancak akıl sahipleri değerlendirip ibret alabilir. Şu da bir gerçek ki; fesad yoluna girmiş bir insanın geri dönüş imkânı hemen hemen hiç yok gibidir. Çünkü müfsid olarak yaşamış fert ve toplulukların isyan duyguları, fesad duyguları bütünüyle azgınlaştığı için bu aşamada onu ancak ve ancak; belâ, musîbet ve helâk olmak bastırabilmektedir. Durum bu şekilde olunca, ahirete bakan yönüyle azabı da şiddetli olacak demektir. En doğrusunu Allah(c.c.) bilir

3-İSLÂM'IN HÂKİM OLDUĞU YERDEKİ MÜFSİDLER

Önceki müfsidlerin dünyadaki karşılaştıkları ve ahirette karşılaşacakları tehlikeleri izah ettikten sonra, şimdi de İslâm'ın hâkim olduğu veya İslâmiyet sınırları dâhilinde yaşayan müfsidlere, şer'î kanunlar'a göre verilecek cezalara bakalım. Ancak burada yapacağımız açıklamaları fazla detaya inmeden, mufessirlerin yapmış olduğu yorumlar kadar vereceğiz. Bu konuda ayrıntılı bilgi almak isteyenlere de İslâm Hukuku hadler bölümüne müracaat etmelerini önereceğiz.

a-DÜNYADAKİ CEZALARI

Maide suresi 33. âyetinde şöyle buyrulmuştur: "*Allah(c.c.) ve Rasûlüne karşı savaşanların ve yeryüzünde (hak) düzeni bozmaya çalışanların cezası ancak ya (acımadan) öldürülmeleri, ya asılmaları, yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi, yahut da buldukları yerden sürülmeleridir. Bu onların dünyadaki rüsvaylığıdır. Onlar için ahirette de büyük azap vardır.*"¹⁹⁰ Peki, burada bahsedilen suç nedir?

¹⁸⁸ Bkz. Razî, Mefâtihu'l-gayb, XX/79.

¹⁸⁹ Bkz. Razî, Mefâtihu'l-gayb, XX/79.

¹⁹⁰ Maide,5/33.

1-Allah(c.c.) ve Rasûlüne karşı savaş açmak . Peki, bu mümkün müdür?

Müfessirler buna şöyle diyorlar: “Allah(c.c.) ile savaşmak” mümkün değildir. Binaenaleyh bu kelimeyi, “Allah(c.c.)’ın dostları ile muharebe etmek” mânasına almak gerekir.¹⁹¹ Bir başka yorumda “Allah(c.c.)’ın şeriatı ile hükmeden bir idareciye isyan etmek”¹⁹² anlamı verilmiştir. Diğer bir müfessir de “Allah(c.c.)’ın ve Rasûlünün emir ve hükümlerine fiilen muhalefet ile Allah(c.c.) ve Rasûlüne karşı savaş vaziyeti almak”¹⁹³ şeklinde ifade etmiştir.

2-Fesad Çıkarma: Şerrin ve kötülüğün her türüne itlak olunur. Seleften bir çokları -Said b. Müseyyeb bunlardandır- demişlerdir ki, “Piyasada para sıkıntısı doğurmak da yeryüzünde fesadın bir türüdür.”¹⁹⁴

Diğer bir müfessir, âyette kullanılan “fesad” kelimesine “İslâm şeriatını uygulayan idarecinin hâkimiyetine karşı bir çete kurmak ve “Dâru’l-İslâm” ahâlisini korkutmak, onların canlarına, mallarına ve ırzlarına tecavüz etmek...”¹⁹⁵ şeklinde anlam vermiştir.

Elmalılı ise âyetteki ikinci suçu ifade eden fesad kelimesine; cana, mala veya ırza tasallut veya ekin ve nesli helâka çalışan ve helâkına sebep olan, hak nizamı ve halkın huzurunu ihlâl ve bozmak için çalışmak anlamını vermiştir.

Burada tesbit edilen suçlara verilecek cezayı ise Kur’ân-ı Kerim, açık bir şekilde ifade etmiştir:¹⁹⁶ Dinine, kitabına, şeriatine (koyduğu hayat düzenine ve kanunlara) ve dostlarına karşı savaş açanlar, peygamberine karşı savaşanlar, yeryüzünde fesad çıkarmaya gayret edip koşanlar, insanları Allah(c.c.)’ın dininden alıkoyanlar, şeytanların yol ve gidişatına uyanların cezaları;

1-Ancak öldürülmek; asma ve kesme olayına katılmamış ise asılıp kesilmeksizin öldürülmek,

¹⁹¹ Bkz. Razi, Mefâtihu’l-gayb,XI/169.

¹⁹² Seyyid Kutub, Fizilâli’l-Kur’ân,II/878.

¹⁹³ Elmalılı, Hak dini Kur’ân dili,III/1663.

¹⁹⁴ Said Havva, el-Esas fi’t-tefsir, III/1361.

¹⁹⁵ Seyyid Kutub, Fizilâli’l-Kur’ân,II/878.

¹⁹⁶ Bkz. Maide,5/33

2- Asılmak, “öldürülmeleri yanında bir de asılacaklar”,

3-Çaprazvarî olarak el ve ayakları kesilmek; sağ elinin yanında sol ayaklarının kesilmesi,

4-Veya yerlerinden sürülmektir. “Hapsedilmeleri veya sürgün”dür¹⁹⁷ demişlerdir.

Ayrıca,“Hâkim içtihadını kullanarak, suçun niteliği ve boyutuna göre bu cezalardan birisini verebilir. Eğer vazgeçerlerse işledikleri ihânet, isyan Allah(c.c.) ve Rasûlüne karşı savaş suçuyla yargılanmazlar.¹⁹⁸

b-AHİRETTEKİ CEZALARI

İslâm’ın hâkim olduğu yerlerdeki müfsidlerin şer’î cezasını beyan ettikten sonra, ahiret yönüyle ilgili cezaları aynı âyette şöyle belirtilmiştir. *“Ahirette ise onlar için büyük azap vardır.”*¹⁹⁹ Demek ki dünyada göreceklere ceza, ahiretteki azaplarını kaldırmıyor.

Diğer suçların cezaları dünyada çekildikten sonra ahiret azabı kalkmasına rağmen, sahibini suç pisliğinden temizlemesine rağmen bu suçun dünyadaki cezası onun pisliğini temizlemiyor.

Anlaşılan şu ki, işlenen suçun kötülüğü çok ağır. Dünyadaki verilen ceza ile kıyaslanması mümkün değildir. Öyleyse bundan kesinlikle kaçınmak gerekmektedir.

4-İSLÂM HÂKİMİYETİ SINIRLARI DIŞINDAKİ MÜFSİDLER

Bu başlık altında; İslâm’ın hâkim olduğu sınırlar dışındaki müfsidlerin durumu ise önceki toplulukların durumu gibidir. Azgınlıkta, taşkınlıkta, küfürde, fesadda ileri gittikleri zaman, karşılarında, kendilerine dünyada azap tattırarak, ya İslâmî dinamik bir güç ya da kendileriyle aynı derecede bir zalimi bulurlar. Ya da birtakım semavî ve arzî belâ ve musibetlerle yok olup kökleri kazınır. Ta ki ahiretteki şiddetli azaplarına doğru hızla gitsinler. Mühlet verilmiş olması, onların haklı veya doğru yolda olduğunu göstermez. Bilakis, Kur’ân-ı Kerim’i incelediğimiz zaman, ahiretteki azaplarını artırmak üzere, dünyada azap devşirdiklerini görmek mümkündür.

¹⁹⁷ Elmalılı, Hak dini Kur’ân dili,III/1663.; Said Havva, el-Esas Fi’t-Tefsîr,III/1361.; Bkz. Razi, Mefâtihu’l-gayb,XI/169.

¹⁹⁸ Mevduđi, Tefhîmü’l- Kur’ân, I/421.

¹⁹⁹ Maide,5/33.

SONUÇ

“Fesad” kelime olarak, insan zihninde olumsuzlukları çağrıştırmaktadır. Hatta bu yönüyle, insanda sevimsizlik, hoşnutsuzluk ve tiksinti meydana getirmektedir. Çünkü her fena bulma, bozulma, çözülme, çökme, mahvolma, yokluğa gitme insana hem tiksinti hem de korku vermektedir.

İçinde yaşadığımız bu âlem, teadlar âlemidir. O aynı zamanda âlem-i kevn-i fesaddir. Ama evrende cârî olan bu yapma-bozma bir çeşitlilik sağlar. Bir taraftan var olma ve yeni oluşumlar diğer taraftan bozulma, çökme, yok olma meydana gelir.

Fesad kelimesi kötülükleri ifade eden pekçok anlamları içine aldığı gibi anlam yakınlığı kurduğu pekçok da olumsuz kavramlarla müştereklik oluşturur. Tabir yerinde ise, “fesad kavramı kötülükler matruşkasının en dış kabıdır” demek mümkündür.

Kelime olarak fesad bir bozulma, kokuşma, çürüme, yok olma ve haksızlık etme demektir. İnsanın iç dünyasından başlayan bozulmadan, kâinatın düzeninin bozulmasına varıncaya kadar pekçok olumsuzluk anlamlarını fesad kavramıyla ifade etmek mümkündür.

Fesad ıstilahî olarak, inançlar ve sosyal alanda; Allah’a şirk koşmak, kargaşa ve anarşi çıkararak insanları savaşa sürüklemek şeklinde anlamlar kazanmıştır.

Kur’ân’da “fesad” kelimesi kırk altı âyette elli defa kullanılmıştır. Bu kullanımlarda, özellikle azgınlığın, haddi aşmanın zirvesine çıkmış insanlara dikkat çekilmiştir.

Bir çok kişinin bilerek veya bilmeyerek kullandığı fesad kelimesi özellikle, kafirler, münâfıklar ve fâcirlere âit bir nitelik olarak karşımıza çıkmaktadır. “Fesad” kelimesinin tek ve dar bir kullanım alanı yoktur. O pekçok kavram alanıyla ilişki içerisindedir. Sözgelimi; sirket, fücür, nifak, bahs(ölçü ve tartıda kısma), israf, fitne...vb. kavramlarıyla olumlu; salah kavramıyla olumsuz olarak ilişki içerisindedir. Bu ilişkide o, daima diğer olumsuz alanları da içine alacak derecede genişlik gösterir.

Fesad çıkarma olayının sebebi genel olarak insandır. İnsanın iç yapısından ve dışarıdan kaynaklanan birtakım fesadın temel etkenleri vardır. Bunları; dahilî, haricî ve arizî etkenler diye üçe ayırmak mümkündür.

Kur'an, toplum hayatında huzursuzluk meydana getiren azgınlığın bir profilini çıkartmış ve onların çağlar boyu uygulamaya koyduğu fesad programına temas ederek kendisine kulak verenlere anti fesad ve huzur programları takdim etmiştir.

Allah, "Düzeltildikten sonra yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayınız!" buyurarak insanların dâimâ müfsidlikten kaçınmasını emretmiştir.

Yine aynı âyet ışığında, bazı çevrelerce insanın yaratılışı konusunda yaygınlaştırılan "ikellikten mükemmelliğe" görüşünün Kur'an'a göre yanlışlığı ortadadır.

İçinde yaşadığımız evren, "eko sistem" denilen bir nizamla ayakta durmaktadır. İşte, Allah, daha baştan kurulan bu hârika ve mükemmel sistemin bozulmamasını istemektedir.

Allah mükemmel bir şekilde yarattığı evreni insanlara emanet etmiştir. Orada hayatı işkenceye çevirmeye hiç kimsenin hakkı yoktur. O, kullarını sever. Kullarına işkence ve zulüm etmekten zevk almaz. O, kulum dediği insanları muhatap alarak onlara değer verdiğini; "Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım" buyurarak belirtmiştir. Yine O'nun masum kulları olan melekler, insana verilen makamın yücelik ve güzelliğini hissedince, ona imâlî bir şekilde tâlip olmuşlar ama Allah bu makamı onlara değil, insanlara vermiştir.

Yeryüzünde pek çok zorba, despot, zâlim, kâfir gelip geçmiş olsa da Allah'ı tanıyıp kendi varlığının hikmetini, O'nun sanatının değerini bilen ve takdir edenler yaratmadaki hikmet gerçeğinin ifadesidirler.

Günümüzde, insanların fesadçılık duygularını ileri derecede işlettikleri bir gerçektir. Gerçi her devrin namlı bir müfsidi vardır. Derece itibarıyla düşük olanları da vardır. Ama her insan, yaratılıştan getirilen bir özellikle, bünyesinde müfsidlik tohumu taşır. Bütün olumsuz duyguların, ruh

dünyamızda geliştirilmiş olması kötü bir kul olmanın adıdır. Ama bu olumsuz duyguların, ruh dünyamızda yeşermesini imanla engellersek sâlih kullar arasında yer almış oluruz. Bu da yukarıda ifade ettiğimiz gibi yaratılıştaki tek amaçtır.

Kur'ân-ı Kerim yeryüzünün, mutlu insanların yaşadığı bir mekân olmasını istiyor. İnsanlara, bu ortamı meydana getirmenin şartlarını beyan ediyor. Özellikle, huzurlu bir ortamdan rahatsızlık duyanların varlığına dikkat çekerek kendine kulak verenleri uyarıyor. Kısaca, yeryüzünde huzur ve düzenin hâkim olmasını istemeyenlerin birbiriyle işbirliği içinde olduğunu, buna karşılık Sâlihlerin de alternatif davranışlar içinde olması gerektiğini tavsiye etmektedir. Aksi takdirde, fitne belâsıyla, bütün güzelliklerin kaybolacağını ve hiç kimseyi ayırt etmeden etki alanı içine alacağını beyan etmektedir. **“Öyle bir fitneden sakının ki o, içinizden sadece zulmedenlere erişmekle kalmaz.”** (Enfal, 8/25)

Kötülerin organize olduğu bir dünyada, iyilerin de caydırıcı bir güç olmak için organize olmaları gerekmektedir. **“Kâfir olanlar da birbirlerinin yardımcılarıdır. Eğer siz onu (Allah'ın emirlerini) yerine getirmezseniz yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesad olur.”** (Enfal,8/73)

Toplumun huzurunu kaçırarak, düzensizlik ve dengesizliklere yol açacak kişilerin ifsad hareketine karşı, sâlihler kitlesinin ıslah hareketinde bulunmaları gerektiği, Kur'ân'ın tavsiyeleri arasındadır. Bunlarla da iki dünyanın mutluluğunun hedeflenmiş olduğunu görmekteyiz.

Ayrıca huzurlu bir toplumun oluşmasında önemli bir unsur olan insan yavrularının birtakım güzellik duygularıyla yetişmeleri için tavsiyelerle karşılaşırız. Bunlar, özellikle yetim kalmış yavruların yetişmesinde daha da önem arz etmektedir. Yetimlerin ıslahının onlardan uzak durmak veya dışlamaktan çok daha hayırlı olduğu Kur'ân'ın tavsiyelerindedir.

Kur'ân-ı Kerim, insanlık tarihi boyunca fert, veya grup halinde gelip geçmiş ileri derecede bozguncuların listesini sunarak insanların bundan

dersler çıkarması ve buna göre yaşaması gerektiğiyle ilgili tablolar sunmaktadır.

Firavun, Kârun, Hâman gibi azgınlar, insanlara çok zulmetmişlerdir. Medyen, Semud, Lût Kavmi ise Gayretullah'a dokunacak derecede kötülükler işlemişlerdir. Ye'cüc ve Me'cüc gibi kavimler, yaptığı kötülüklerle insanlığı inletmişlerdir.

Kur'ân'ın bahsettiği bozgunculuk, zulüm; hiçbir zaman belirli bir zaman ve mekânda sabit kalmazlar. Bu durum, insanlığın var oluşundan kıyamete kadar sürecektir. Daha önce de temas ettiğimiz gibi, zıtlıkların bir arada bulunması bu âlemin özelliğindedir. Bütün bunlar, hikmetlerin hâkim olduğu bir dünyada olmaktadır. Ama ahiret hayatında bütün bu kördüğümler çözülerek her şeyin hikmeti anlaşılacaktır.

Gerek fert, gerek grup, gerekse topluluk olarak fesadçılığı ileri dereceye götürenlerin, daha bu dünyada iken fecî bir şekilde cezalandırıldıkları olmuştur. Bunların haberlerine, kutsal kitaplarda veya tarih kitaplarında rastlamak mümkündür. Ama asıl cezaları ise ahirette olacaktır. Bu, Kur'ân'ın müfsidler hakkında vermiş olduğu haberdir.

Bütün bunlarla Kur'ân'ın temel hedefi; mutlu bir insan, mutlu bir topluluk ve mutlu bir dünya meydana getirmek olmuştur.

KAYNAKÇA

ABDULBÂKÎ, Fuad, *Mucemü'l-Müfehres Li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, İstanbul, 1986.

ABDURRAZZAK, Ebu Bekr, İbn Hammam es-Sananî, (ö.211/826) *el-Musannağ*, Beyrut, 1390/1970.

ADAM, Michel, *Le Sentiment du Péché*, Paris, 1967.

AHMED b. HANBEL, (ö. 241/855) *el-Müsned*, İstaaabuul, 1982.

ALUSÎ, Muhammed Şükrü el-Bağdâdî, (ö.1270/1854) *Ruhu'l-Meânî Fî Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm Ve Sebi'l-Mesânî*, Beyrut, Trs.

ASKERÎ, Ebu Hilâl Ahmet, el-Hasan, İbn Abdilllah, İbn Said, (ö.382/922), *el-Furûk Fi'l-Lûga*, Beyrut, 1400/1980.

ATAY, Hüseyin, *Allah'ın Halifesi İnsan*, A.Ü.İ.F. Dergisi, 1970.

ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, Trs.

AY, Mehmet Emin, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?* Ankara, 1987.

AYDEMİR, Abdullah, *Tefsirde İsrailiyyat*, DİY. , 1979.

BAYRAKTAR, Mehmet, *İslâm ve Ekoloji*, D.İ.Yayımları, Ankara, 1992.

BEDİUZZAMAN, Said-i Nursî, (ö.1960.); *Lemalar*, İstanbul, 1994.

..... *İşârâtü'l-İcaz*, İstanbul, 1978.

BEHEŞTÎ- MUTAHHARÎ, *Kur'an'da İnsan*, İstanbul, 1993.

BEHİY, Muhammed, *Minmefâhimi'l-Kur'an Fil Akîde ve's-Süluk*, 1985, yy.

BUHARÎ, Muhammed İbn İsmail, (ö. 286/869-70) *Sahihu'l-Buhârî*, İstanbul. 1979.

CANAN, İbrahim, *Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye*, Ankara, 1980.

CESSAS, Ebu Bekr Ahmed İbn Ali er-Râzî, (ö.370/980) *Ahkamü'l-Kur'an*, Kahire, Trs.

CEVHERÎ, İsmail İbn Hammad, (ö.393/1003) *es-Sihah*, Beyrut 1979.

CONCORDANCE, Et Indices De La Tradition Musulmane, A.J. Vensinck Leiden ,1936.

CÜRCANÎ, Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerif (ö.816/1413), *et-Tarifât*, İstanbul.1300.

DELANGLADE, Jean,-*Le problème de Dieu* , Aubier , Montaigne,1968.

DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Lügat*, İstanbul,1981.

DUMLU,Ömer, *Kur'ân-ı Kerim 'de Salâh Meselesi*, Ankara, 1992.

EBU DAVUD, Süleyman İbn el-Eş'as (ö.275/888), *Sunenu Ebi Dâvud*, Mısır, 1388/1969.

EBU HAYYAN, Ebu Abdillâh Muhammed İbn Yusuf el-Endelüsî (ö.745/1344), *el-Bahru'l-Muhît*, Riyad , Trs.

EBU'S-SUUD, Muhammed İbn Muhammed el-İmadî (ö.982/1574), *İrşâdu'l-Akli's- Selîm İlâ Mezâyâ'l- Kur'âni'l-Kerim (Tefsîru Ebu's- Suud)*, Beyrut , Trs.

ELMALILI, Muhammed Hamdi Yazır(ö.1942 m.), *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul. Trs.

EZHERÎ, Ebu Mansur Muhammed İbn Ahmed (ö.370/980). *Tehzîbü'l-Lûga*, Kahire, 1384/1969.

FAZLUR RAHMAN, *Ana konularıyla Kur'ân*,(Çev. Yard. Doç. Dr. Alpaslan Açıkgenç) , Ankâra, 1987.

FİRUZABADÎ, Muhammed İbn Yakup (ö.817/1414), *el-Kamusu'l-Muhit*, Beyrut, 1407/1987.

HATİP, Abdülkerîm, *Kadıyyetü'l-Ulûhiyye*, Kahire,1962.

İBN ARABÎ, Şeceretü'l- Kevn;(Çev.A. Akçiçek) ,İstanbul,1980.

İBN KESİR, İmaduddin Ebi'l- Fidâ İsmail(ö.774/1372), *Tefsîru'l-Kur'âni'l- Azîm*, 1985.

İBN MACE, Ebu Abdillâh Muhammed İbn Yezit el-Kazvinî (ö.275/888), *Sunenubnü Mâce*, İstanbul, Trs.

İBN MÜCÂHİD, Ebu Bekr(ö.324/935), *Kitâbu's-Seba* (Thk. Şevki Dayf), Mısır,1972.

İBN TEYMIYE, Ebu'l-Abbas Takıyyuddin Ahmed el-Harrânî (ö.728/1328), *Kitâbu'l- İman*, Beyrut, 1403/1983.

İBNU'L-ARABÎ, Ebu Bekr Muhammed İbn Abdillâh (ö.543/1148), *Ahkâmu'l- Kur'ân*, (Thk. Ali Muhammed el-Buhârî), Mısır, Trs.

ÇAĞRICI, Mustafa, “*fesad*” md., *İslam'da İnanç ve İbadet ve Günlük Yaşayış Ansl.*, İstanbul, 1997.

İZUTSU, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, (trc. Süleyman Ateş), İstanbul, Trs.

....., *Kur'ân'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*(trc.Selahaddin Ayaz), İstanbul, Trs.

KÂDÎ BEYDAVÎ, Abdullah İbn Ömer(ö.791/1388-89), *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Beyrut,1408h.1988m.

KÂSİMÎ, Muhammed Cemâlu'd-Din, *Mehâsimu't-Te'vil*, Mısır, 1376/1957.

KILIÇ, Sadık, *Kur'ân'a Göre Nifak*, İstanbul, 1982.

....., *Kur'ân'da Günah Kavramı*, Konya,1984.

....., *Fitratın Dirilişi*, İstanbul,1991.

KURTUBÎ, Ebu Abdillâh Muhammed İbn Ahmed(ö.671/1272), *El-Câmi' Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut,1405h.1985m.

KUTLUER, İlhan, “*fesad*” md., D.İslâm Ansl,İstanbul,1989.

MEVDUDÎ, Ebu'l-Âlâ (ö.1979m.), *Tefhîmu'l-Kur'ân*,(Trc.Kurul), İstanbul, 1986-1988.

MEYDAN LAROUSSE (y.y.)

MUHAMMED KUTUB, *İslam'a Göre İnsan Psikolojisi*, (çev.Akif Nuri) İstanbul,Trs.

MUHAMMED,Gazalî, *Kur'an'ı Anlamada Yöntem*,(Çev. Emrullah İşler) Ankara, trs.

MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin, *Muslim İbn el-Haccac el-Kuşeyrî* (ö. 261/874), *Sahîh u Muslim*, Mısır, 1374/1955.

MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin, *Muslim İbn el-Haccac el-Kuşeyrî* (ö. 261/874), *Sahih u Muslim, Mısır, 1374/1955.*

NECCAR, Abdülvehhab, *Kıyasu'l-Enbiya, Kahire, 1966/1386.*

ÖZEK, Ali ve Arkadaşları, *Kur'an'ı-Kerim ve Açıklamalı Meâli, Ankâra, 1993.*

ÖZSOY, Ömer, *Sünetullah- Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması, Ankâra, 1994.*

ÖZTÜRK, Y. Nuri, *Kur'an'ın Temel Kavramaları, İstanbul, 1997.*

RAĞIP, el-İsfehânî, Ebu'l-Kasım İbn Muhammed (ö.502/1108), *el- Müfredât Fî Garîbi'l- Kur'an, Mısır, 1980.*

RAZÎ, Fahrüddin Muhammed İbn Ömer (ö.606/1209) *Mefatihu'l-Gayb:et-Tefsiru'l-Kebîr, Beyrut, 1990.*

REŞİD RIZA, Muhammed (ö.1935), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm, Kahire, 366/1947.*

SAİD HAVVA, *Allah, Beyrut, 1392h. 1972m.*

....., *el-Esas Fî't-Tefsir, y.y., 2. Baskı, 1409h. 1989m.*

SAİD, Cevdet, *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları, (Çev. İlhan Kutluer), İnsan Yayınları, İstanbul, 1986.*

SEYYİD KUTUB, (ö.1966m.) *Fizilâli'l-Kur'an, Cidde, 1406/1986.*

SİDDİKÎ, Mazharuddin, *Kur'an'da Tarih Kavramı(Trc. Süleyman Kalkan), İstanbul, 1982.*

TABERÎ, Ebu Câfer Muhammed İbn Cerir (ö.310/922), *Camîu'l-Beyan An Te'vili Ayil Kur'an, Beyrut. Trs.*

TEHÂNEVÎ, Muhammed Ali el-Fârûkî (ö.1158/1745), *Keşşâf u Istulâhâti'l- Fünûn, İstanbul, 1404/1984.*

TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed İbn İsa (ö.279/892), *Sunemi'd-Tirmizî, Mısır, 1395/1975.*

ÜNAL, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar, İstanbul, 1986.*

VÂHİDÎ, Ebu'l-Hasan Ali İbn Ahmed(ö.468//1076), *Esbâbu'n-Nüzûl, Mısır, 1388/1968.*

VEZİR, İbrahim b. Ali, *Dirâse Li's-Süneni'l-İlâhiyye ve'l-Müslimu'l-Muasır, Kahire, 1989.*

YILDIRIM, Suat, *Kur'an'da Ulûhiyyet, İstanbul, 1987.*

ZEBÎDÎ, Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî (ö.1205/1790), *Tâcü'l-Arûs Min Cevâhiri'l-Kâmûs, Beyrut, Trs.*

ZEMAHŞERÎ, Ebu'l-Kasım Mahmud İbn Ömer(ö.538/1143), *Keşşaf, An Hakâiki't-Tenzil Ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil, Beyrut, Trs.*

....., *Esâsu'l-Belâğa, Kahire, 1960.*

